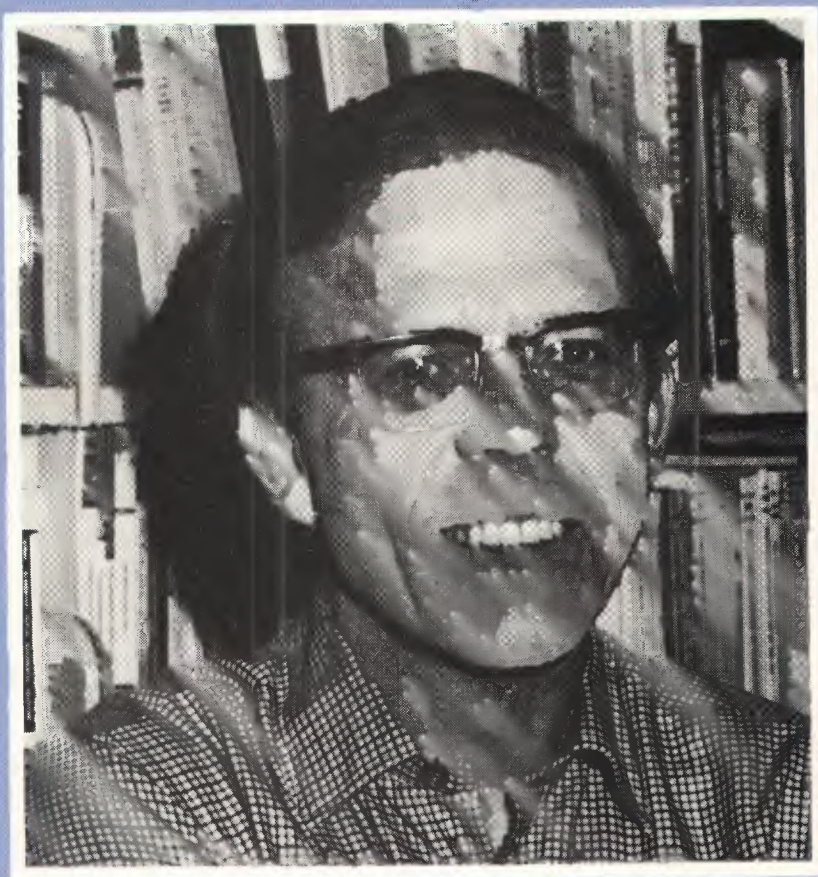

SOSIAL ØKONOMIEN

NR. 4 – APRIL 1983 – 37 ÅRG.

Professor
Leif Johansen

INNHold:

**Boligprisene – Jordvern – Internasjonalisering
OBOS og det frie boligmarked – Professor Leif Johansen
Kinesisk økonomi**

Innhold

Nr. 4 1983 – 37. årg.

3

MORTEN JENSEN OG
KJELL ROLAND:
Har boligprisene
allokeringsvirkninger?

6

KRISTEN KNUDSEN:
Jordvern over alle
grenser?

9

TORE THONSTAD:
Internasjonalisering av
norsk næringsliv sett ut
fra et makroperspektiv

13

MARTIN MÆLAND INTER-
VJUET
AV ERIK NORD:
OBOS trimmes for det
frie marked

16

NSF MIX

17

LEIF JOHANSEN

18

FINN FØRSUND OG
MICHAEL HOEL:
Leif Johansens forskning

26

PER SCHREINER:
Professor Leif Johansen
og Finansdepartementet

ARTIKKEL:

30

KNUT MOUM:
Kina i 1980-årene
Del II

37

MÅNEDENS BØKER:
Fruktbarhet blant
norske kvinner
av Turid Noack og
Lars Østby

Sosiologer om
arbeidsmarkedet
Ståle Seierstad og
Tom Colbjørnsen

SOSIALØKONOMEN
ISSN 0038-1624

Konjunkturer og konjunkturteori

I senere år er interessen for konjunkturteori påny våknet til live. Det ser fortsatt ut som om det økonomiske liv er underlagt svingninger av større eller mindre regelmessighet som menneskene bare har begrenset kontroll over. Dermed er også svingningene i konjunkturlæren blitt lettere å få øye på.

Det gir god mening å si at dette teoriområdet oppsto for drøyt hundre år siden, omkring 1870. En rekke økonomiske iakttakere fant på denne tiden at kriser og økonomisk vekst, nedgangs- og oppgangstider avløste hverandre med påfallende regelmessighet. Krisene syntes å inntreffe med 8–9 års mellomrom med noe som minnet sterkt om en naturlovs nødvendighet. Krisene kom og gikk, og man kunne lite gjøre med det. Slik uttalte f.eks. den norske økonomen Torkel Aschehoug seg på slutten av 1870-tallet. Omtrent samtidig fremsatte den engelske økonomen Stanley Jevons en teori om at kriser og konjunkturer ble bestemt av solflekkene.

Noe annerledes var tonen blitt ved århundreskiftet. Aschehoug mente nå på grunnlag av empiriske undersøkelser at krisene var iferd med å anta en mildere karakter og at menneskene var iferd med å få kontroll med dem, spesielt ved en bedre organisering av penge- og kredittvesenet. Denne oppfatning ble bekreftet av den gunstige økonomiske utvikling frem mot den Første verdenskrig.

I mellomkrigstiden viste det seg imidlertid at det ikke var grunnlag for en slik optimisme. Den marxistiske teorien om at det kapitalistiske system ville bli underkastet stadig mer voldsomme kriser ble tilsynelatende bekreftet av utviklingen. En lignende oppfatning ledet økonomer som Ragnar Frisch og Gunnar Myrdal til å fremsette meget dystre prognoser for den økonomiske utviklingen etter den andre verdenskrig.

De tok altså feil. Nok en gang ble utviklingen forskjellig fra det de fleste hadde ventet. Igjen ledet dette til vesentlige endringer i konjunkturteorien. På grunn av den meget gunstige utvikling på 40- og 50-tallet uten kriser av betydning, stilte man påny spørsmål om krisene var i ferd med å komme under kontroll. Fra omkring 1960 ble det en etablert oppfatning at så hadde skjedd. Den gamle konjunkturlæren ble i stigende grad betraktet som passé.

Oljekrisen i 1973 ledet som vi vet til nye endringer i konjunkturbetraktningene. Den økonomiske krisen som mange hadde benektet muligheten av, var plutselig et faktum. Spørsmålet ble nå hvor lenge den kom til å vare. Befinner vi oss ved slutten av en relativt kortvarig krise eller ved begynnelsen av en lang? Dette ble i stigende grad den relevante problemstilling og er det fortsatt.

Noe enkelt svar på dette kan naturligvis ikke gis. Vi finner det åpenbart ikke ved å studere solflekker eller stjernebilder. En lignende populær oppfatning som i senere år har vunnet nye tilhengere er imidlertid at vi kan lese fremtiden ut av fortiden ved forlengelse av trender, bølger etc. Ifølge én variant av denne eksisterer det en historisk langtidsbølge med ca. 50 års varighet som med overraskende presisjon har slått til igjen og igjen, ihvertfall siden Napoleons-krigene. Ifølge denne oppfatning var det økonomisk nedgang fra 1920 til 1945, oppgang fra 1945 til ca. 1970, og det skal nå være ny nedgang frem til 1995.

En første innvending mot denne teorien er at det er praktisk talt umulig å forklare hvorfor det skulle være en slik forbløffende regelmessighet, med mindre vi er villig til å godta en forklaring som f.eks. knytter fenomenet til omløpstiden på en eller annen komet. En annen innvending er at den nevnte bølgebevegelse ved en mer inngående undersøkelse nærmest viser seg å være en fiksjon. Ved å skifte fra pris- til mengdeindikator, fra land til land i ulike perioder og dessuten trikse litt med periodene, kan man riktignok konstruere en ganske pen kurve, men på denne måten kan vi jo oppnå ganske mye ved hjelp av statistikk.

Slike historiske trender eller bølgebevegelser gir et spinkelt grunnlag for prediksjon. Noe av det viktigste man kan lære av historien er at enhver «lov» i menneskelige forhold før eller siden blir brutt, og at vi har større handlefrihet enn en mekanisk trendfremskriving gir inntrykk av.

Redaksjonen

Chr. Michelsens Institutt, Fantoftvegen 38, 5036 Fantoft
arrangerer i slutten av mai et forskersymposium.

Interesserte som ønsker å delta bes melde seg til
K. Gjelsvik eller M. Davidsen ved Chr. Michelsens Institutt *innen 10. mai 1983*.
Hver deltager må selv ordne med hotellreservering.

Nordisk Forskersymposium:

RESSURSFORVALTNING UNDER USIKKERHET

CHR. MICHELSENS INSTITUTT, 27.-28. MAI 1983

FORELØPIG PROGRAM

FREDAG 27. MAI:

09.00: Åpning ved direktør Reidar Kuvås, CMI.

09.05: I. Aslaksen og O. Bjerkholt, SSB:
«**A framework for evaluating planning strategies for an oil exporting country under uncertainty of future oil prices and rates of return**».

09.50: E. Moxnes, CMI:
«**Om usikkerhet i langsiktig oljeprisutvikling**».

10.30: Kaffe.

11.00: F. E. Banks, Universitetet i Uppsala:
«**Economic theory and petroleum futures trading**».

11.45: L. Thorlund-Petersen, NHH:
«**Konvekset og separabilitet av preferenser**».

12.30: Lunsj.

13.15: B. Booss og R. O. Rasmussen, Universitetet i Roskilde:
«**Relasjoner mellom individuell udnyttelse og samfunnsmessig optimering af landbrugsressurser under usikkerhet**».

14.00: K. Jörnsten, Tekniska Högskolen, Lindköping:
«**Optimization problems with uncertainty; Applications in forestry planning and public transport**».

14.45: P. O. Johansson & K. G. Löfgren, Universitetet i Umeå:
«**Six different results on the properties of the timber supply function**».

15.30: Slutt.

LØRDAG 28. MAI:

09.00: R. Hannesson, Universitetet i Bergen:
«**Optimal catch capacity with stochastic quotas**».

09.45: T. Helgason og G. Gudmundsson, Islands Universitetet/Islands Seddlebank:
«**The effect of uncertainty on the optimal fishing pattern for Icelandic cod**».

10.30: Kaffe.

11.00: Peder Andersen, Universitetet i Aarhus:
«**Fiskeriregulering under usikkerhet**».

11.45: N. A. Nielsen, Danmark Havundersøkelser:
«**Empirisk bestemmelse af produktionsfunktioner for deler af den danske industrifiskeflåde**».

12.30: Lunsj.

13.15: S. Kristmannsson, Universitetet i Tromsø:
«**Reg. av fiske etter norsk vårgytende sild**».

14.00: S. D. Flåm, CMI:
«**On the optimality of immediate consumption**».

14.45: Jon Helgeland, Norsk Regnesentral:
«**Leting etter naturressurser med sannsynlighetskart**».

15.30: S. W. Wallace, CMI:
«**Joint ownership and risk aversion**».

16.00: Slutt.

Har boligprisene allokeringsevirkninger?

En rekke boligpolitiske tiltak er for tiden under debatt. I denne kommentaren drøfter vi spesielle forhold knyttet til hvordan boligprisene virker på husholdningenes tilpasning¹⁾. Tilpasningen både av boliggetterspørselen og av boligtilbudet har i utpreget grad langsiktig karakter. Prisendringer vil derfor være dårlig egnede virkemidler til å bedre ressursallokeringen selv på mellomlang sikt. Boligprisene har imidlertid stor betydning for formuesfordelingen. Det langsiktige preget ved tilpasningen gjør at boligpolitikken bør ha et langsiktig perspektiv og at man til stadighet møter «gamle synder» i døra. Et godt eksempel på dette er dagens boligbeskatning.

MORTEN JENSEN OG
KJELL ROLAND

Regjeringen har i løpet av det siste året fremmet en rekke forslag til endringer i boligmarkedet. Blant disse er nytt takstsystem for fastsettelse av maksimalpriser i borettslag, oppløsningsrett for frittstående borettslag og adgang til oppdeling av leiegårder i selveierseksjoner. Begrunnelsen for forslagene er ofte noe uklar. Generelt fremheves det ønskelige i frie framfor regulerte markeder, dels fordi frie markeder er mer effektive i allokeringssammenheng, dels ut fra et ønske om omfordeling til fordel for beboere i den tidligere regulerte boligmassen og dels på rent ideologisk grunnlag.

Det ser ut til at de nye bestemmelsene har som konsekvens at prisene i de tidligere regulerte delmarkeder stiger²⁾ og at en større del av boligmarkedet i praksis blir organisert som et selveiermarked. Siden boligprisene også reflekterer boligens formuesverdi vil endringen også føre til en omfordeling av formue mellom husholdninger og

generasjoner. Hvorvidt disse prisøkningene vil gi betydelige allokeringsevinsten i form av bedre utnyttelse av den eksisterende boligmassen stiller vi oss derimot skeptiske til. Dette henger sammen med at husholdningene i liten grad endrer tilpasning i boligmarkedet som følge av prisendringer, i alle fall på kort og mellomlang sikt. Vi skal i det følgende konsentrere oss om dette poenget og ikke ta opp boligpolitikken i dens fulle bredde.

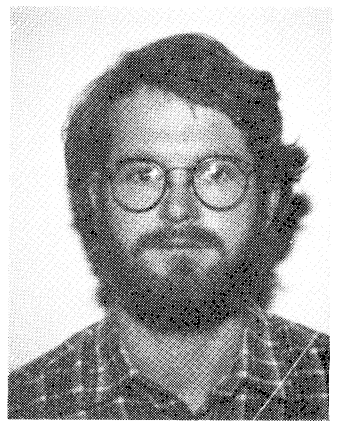
Tilbudssiden

Det fysiske tilbudet av boliger består av en *stor beholdning* som er *sterkt segmentert* og har *lang levetid*. I nasjonalregnskapet benyttes 90 år som anslag på boligens levetid. Nesten 30 prosent av boligmassen er bygget før krigen (se St. meld. nr. 12, 1981–82). I 1970-årene var nettotilveksten av boliger 25 000 i gjennomsnitt pr. år eller tilsvarende 1,7 prosent av (gjennomsnittet for) bestanden. Boligbeholdningen må derfor kunne sies å endres meget langsomt. Tilbudet av boliger vil derfor med god tilnærming på kort og mel-

lomlang sikt kunne betraktes som gitt uavhengig av prisene.

Dette uelastiske boligtilbudet kan imidlertid ikke betraktes som en homogen vare. Boligmarkedet består av mange mer og mindre skarpt adskilte segmenter. Årsaken til dette er mange. Mest nærliggende er boligens geografiske spredning. Men selv innenfor et mer begrenset geografisk område vil beliggenhet være en viktig «attributt» ved en bolig. Dette kan bl.a. komme av «objektive» egenskaper som f.eks. nærhet til arbeidsplass og viktige serviceintitusjoner. Like viktig kan den såkalte «naboeffekten» være; en bolig av høy teknisk standard vil være mindre attraktiv i et nabolag hvor den gjennomsnittlige standard er lav enn der hvor den er høy.

Det er imidlertid ikke bare beliggenhet som skiller boligene fra hverandre. Andre egenskaper er alder, størrelse, teknisk utrustning, arkitektur og eieform. Et viktig poeng i denne sammenheng er at mange av de egenskapene som skiller boliger fra hverandre er av en slik art at de ikke uten store kostnader kan gjøres like. Husholdningene kan f.eks. vanskelig endre det kvantum bolig de konsumerer, dvs. boligstørrelsen, uten å flytte til en

Morten Jensen

Kjell Roland

annen bolig. *Husholdningene må altså flytte for å endre tilpasning i boligmarkedet.*

Det faktum at boligbeholdningen består av ulike segmenter gjenspeiles i empiriske modeller over boligmarkedet. I en svensk modell for boligmarkedet i Stockholmsregionen (se B. Hårsman [4] kap. VI) har man således delt markedet i hele 21 ulike segmenter for å representere strukturen tilfredsstillende.

Etterspørselen i boligmarkedet

Valg av bolig danner på mange måter en ramme rundt husholdningens øvrige og mer tidsavgrensede konsum. Måten man bor på virker avgjørende inn på husholdningenes totale livssituasjon; på sosial status, gir rammen rundt storparten av fritiden, innvirker på sosial deltakelse og miljøtilhørighet etc. Alle disse forhold har betydning for husholdningens måte å tilpasse seg i boligmarkedet. Bolig-

¹⁾ Flere av resonnementene bygger på Andersen [2]. For en kort oversiktsartikkel, se Andersen [1].

²⁾ Noe av denne prisstigningen er på forhånd tatt ut «under bordet».

konsum er derfor som konsumgode betraktet svært spesielt.

Erfaring viser at en persons boliggetterspørsel i høy grad følger de demografiske livsløpsfaser personen gjennomlever. Etter å ha flyttet hjemmefra følger for de fleste en fase hvor man er enslig og hyppig flytter. Deretter følger en lang fase hvor man er relativt permanent etablert. Overgangen til denne fasen skjer for de fleste i og med familieetablering. Dette adferdsmønsteret avspeiles i den norske Flyttemotivundersøkelsen, se [3]. De relative flyttehyppigheter for mennesker i aldersgruppen 15–29 år er svært høy. Denne gruppen sto for hele 52,6 prosent av alle flyttinger, men utgjorde bare 21,1 prosent av befolkningen. Flyttehyppigheten avtar kraftig i aldersgruppen 30–34 år, og fortsetter å synke med alderen. F.eks. finner vi at aldersgruppen 45–55 utgjør 7,5 prosent av befolkningen, men bare 1,9 prosent av flytterne. Det samme flyttemønster knyttet til alder og faser i livsløpet er påvist i en rekke land. Omfang og utforming av reguleringer i boligmarkedet ser ikke ut til merkbart å påvirke mønsteret (se bl.a. Andersen og Bonke [2]).

De viktigste faktorer bak husholdningenes flytting eller endrede tilpasning i boligmarkedet ser således ut til å være demografiske variable som utvikling i samboerhyppigheten og i barnetall. Forhold på arbeidsmarkedet spiller også avgjørende inn på boliggetterspørselen, kanskje særlig på endringer i den geografiske sammensetningen. Ifølge flyttemotivundersøkelsen [3] oppga 61 prosent av flytterne arbeidsforhold som den viktigste eller nest viktigste grunn til flyttingen.

Den umiddelbare årsak til at man flytter er altså i hovedsak andre enn prisene i boligmarkedet. På

denne bakgrunn er det nærliggende å tro at husholdningenes adferd i forbindelse med permanent etablering i høy grad har følgende mønster:

Før etableringsbeslutningen tas vil boligpriser og inntektsforhold virke inn og være blant de faktorer som bestemmer boliggetterspørselen. Etter mer permanent etablering inntreffer en slags irreversibilitet og markedsdata får mindre betydning for tilpasningen. Den andel av husholdningene som til enhver tid faktisk er ute på markedet er liten. Virkningen av f.eks. en prisøkning på markedet som helhet, vil derfor også være liten. Etter hvert som stadig nye «kohorter» av hushold foretar en mer permanent tilpasning, vil imidlertid virkningen av prisendringen kumulere seg, slik at effekten på helt lang sikt nok kan bli betydelig. Denne framkommer imidlertid først og fremst ved at de som nyetablerer seg blir stilt overfor og tilpasser seg nye prisforhold. Vi får ingen særlig virkning ved at husholdningene fordeler seg annerledes på den eksisterende boligmasse. For oss forekommer de potensielle gevinstene ved en mer rasjonell fordeling av boligmassen å ligge her. Vi tenker på at man kunne utnytte boligmassen bedre dersom boligkonsumet varierte mer i takt med familiestørrelsen. Det vil i første rekke si at eldre mennesker i større grad flyttet til mindre, lettstelte leiligheter og overlot sine relativt store boliger til yngre husholdninger med barn.

M.h.t. de kortsiktige tilpasningsendringene eller allokeringsvirkningene av prisendringer, sier B. Hårsman ([4] kap. VII) med utgangspunkt i en empirisk modell for boliggetterspørselen i Stockholmsområdet at «we have tested the effects of a price increase of 20 per cent on single family

houses in the municipality of Stockholm. The results are that the demand for these houses will decline by some two percentage units...». H. S. Andersen [2] rapporterer lignende små endringer i flyttingen ved tilsvarende store endringer i husleiene i København.

Økonometriske studier av boliggetterspørselen basert på aggregerte tidsseriedata og tverrsnittsmaterialet fra en rekke land tyder også på at prisens virkning på tilpasningen i markedet er liten og nesten utelukkende påvirker husholdninger som av andre grunner flytter. (Se Paldam [5] for en oversikt over deler av litteraturen på feltet.) Hovedresultatene er at endringer i priser og inntekter har betydning for boliggetterspørselen først og fremst på lang sikt. Paldam avslutter sin oversiktsartikkel med at «the point of the whole argumentation is that the housing demand has such a long-term time horizon (10 years) that a simple concept of annual income is fairly misleading» (vår utheving).

Det skulle derved være klart at husholdningene treffer sitt boligvalg som ledd i en langsiktig strategi hvor også boligpriser, inntekter og finansieringsforhold vil spille inn. Når dette valget først er truffet skal det imidlertid mye til for at det blir omgjort.

Flere forhold, utover de spesielt store transaksjonskostnadene i boligmarkedet, fører til at den umiddelbare flyttetilbøyeligheten ved prisendringen på bolig er lav. Bolig er et spesielt gode fordi det danner rammen om mange av husholdningenes aktiviteter. Dette gjør at de flestes preferanser for den bolig de bor i eller, om man vil, deres betalingsvilje for akkurat denne boligen, øker med tiden de har bodd i boligen. Et anslag på hvor

betydningsfullt denne effekten er får man fra den tidligere nevnte undersøkelse av B. Hårsman (kap. VIII). Der blir deltakerne i intervju-undersøkelsen stilt spørsmål om hvor store prisendringer som skal til for at de skal flytte til en annen bolig av samme standard og med samme husleie som den nåværende. For gjennomsnittet måtte det en endring på hele 33 prosent til for å indusere flytting. Denne nødvendige økningen var større jo lengre man hadde bodd i sin nåværende bolig; også når man korrigerer for at de som hadde bodd lenge i sin bolig gjennomgående hadde høy inntekt.

Eie-leiemarkedet

Boligmarkedet kan deles i et eie- og et leiemarked. På landsbasis utgjør det rene leiemarked (ekskl. tjenesteboliger, trygdeboliger etc.) bare 14 prosent av boligene (Statistisk ukehefte nr. 6 1983). Tar vi også med andelen som bor i andels- eller aksjeleilighet er tallet 31 prosent. Flyttemotivundersøkelsen gir som utvetydig resultat at mobiliteten i eiemarkedet er mye lavere enn i leiemarkedet. Det gjelder selv når man korrigerer for beboernes alder. Momenter til forklaring av denne forskjellen mellom eie- og leiemarkedet, er høye transaksjonskostnader og den store inngangsbilletten i eiemarkedet.

En hovedtendens i regjeringens boligreformer er imidlertid at eiedelen av markedet økes på bekostning av det rene leiemarkedet (seksjonering av leiegårder) og på bekostning av mellomformene (ved å tilnærme prisnivå i borettslagene til eiemarkedet). Samlet er det vanskelig å se at ikke disse tiltakene vil forsterke mobilitetshindrende trekk ved boligmarkedet, selv om det også er

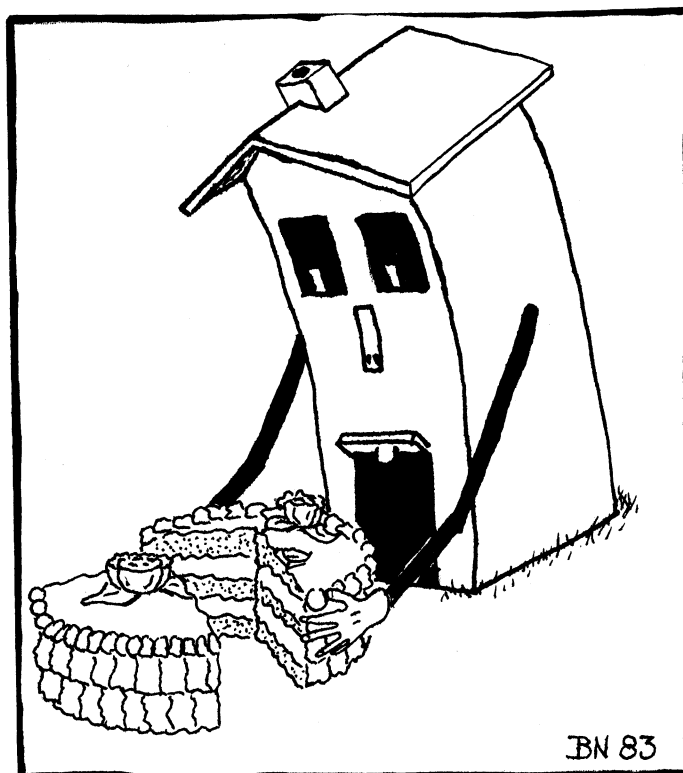
momenter som kan trekke i motsatt retning (eksempelvis økt overgang fra eneboliger til de nå mange flere små selveierleilighetene).

Noen sluttkommentarer

Vår argumentasjon har vært at en rekke trekk ved *boligmarkedet som marked og boligen som konsumgo-*de tilsier at glatte markeds-teoretiske argumenter ikke umiddelbart kan gjøres gjeldende. Innsikt i boligmarkedets spesielle funksjonsmåte stiller betydelige krav til empirisk kunnskap om tilbuds- og etterspørselssiden. Etter nærmere å ha studert boligmarkedets spesielle trekk mener vi å ha påvist at markedsprisen – uten at vi har presisert denne tilfredsstillende – på kort og mellomlang sikt bare har marginal virkning på omfanget og sammen-setningen av såvel boligetterspørsel som tilbud. For å forklare den observerte mobiliteten mellom boliger ser andre forhold enn prisen ut til å ha størst betydning. Vi trekker derfor den konklusjon at det i boligmarkedet er små gevinster å hente i form av bedret allokering av den eksisterende boligmassen på husholdene ved å bruke prisen som virkemiddel. Formuesfordelingseffektene kan likevel være betydelige³⁾ (for et eksempel på slike virkninger, se Jensen og Roland [6]). Et viktig premiss for denne konklusjonen er den lave mobiliteten i boligmarkedet, bl.a. som følge av et relativt lite leiemarked. Et ytterligere redusert leiemarked er et re-

sultat av regjeringens politikk. Dette vil bidra til ytterligere å forsterke de strukturelle trekk ved boligmarkedet som virker mobilitets-hemmende og – i strid med regjeringens erklærte intensjoner – redusere fordelene med en fri prisdannelse i dette markedet.

Boligene har lang levetid og boliggetterspørselen har langsiktig karakter. Samtidig er boligbygging og boligkonsum i høy grad irreversible beslutninger. Dette understreker at en *boligpolitikk* bør ha et spesielt langsiktig perspektiv. Gamle «synder» i boligpolitikken krever stadig mer av oss, og er ofte de umiddelbare årsaker til at det er vanskelig å få politikken på rett kurs igjen. Et godt eksempel er boligbeskatningen. Har man nemlig tro på at prisene er et effektivt middel for å bedre allokeringen av boliger, er etter vårt syn denne skjevheten i prisstrukturen av størst betydning. Den lave fastleggingen av «inntekt fra egen bolig» medfører at i eiemarkedet stilles bare en brøkdel av beboerne overfor en effektiv pris som avspeiler markedet. De lave kostnadene i eldre, mer og mindre nedbetalte boliger gir i dag sterke incentiver til ikke å tilpasse boligkonsumet rasjonelt, bl.a. for enslige og ektepar som tidligere hadde større familier. Dersom prisen leder til en mer effektiv allokering av boligmassen på husholdninger, er det her store gevinster å hente. En mer realistisk fastlegging av fordelene av egen bolig ville ikke bare bidra til å redusere forskjellen i «priser» mellom eie- og leiemarkedet, men ville etter vår mening – uavhengig av allokeringsvirkninger – også kunne gi gunstige formuesfordelingsvirkninger.

BN 83

Hvem får gevinsten ved økte boligpriser?

REFERANSER:

- [1] Hans Skifter Andersen: Markedsmekanismens utilstrekkelighet på utlejningsmarkedet. Under utgivelse i Nordisk Tidsskrift for Politisk Økonomi nr. 14.
- [2] Hans Skifter Andersen og Jens Bonke: Boligsektorens fordelingsmessige virkninger. Del I. Boligmarkedet. Lavinntektskommisjonens sekretariat og Statens Byggeforskningsinstitut. København 1980.
- [3] Flyttemotivundersøkelsen. Samfunnsøkonomiske studier nr. 35. Statistisk Sentralbyrå.
- [4] Bjørn Hårsman: Housing demand models and housing market models for regional and local planning. Document D13: 1981, Swedish Council for Building Research. Stockholm 1981.
- [5] Martin Paldam: What is known about the housing demand? Swedish Journal of Economics No. 2 1970.
- [6] Morten Jensen og Kjell Roland: Formuesomfordelingen i boligmarkedet – fra fattig til rik? Om boligmarkedets virkning på formuesfordeling og forbruksmuligheter i perioden 1966–81. Under utgivelse i Nordisk Tidsskrift for Politisk Økonomi nr. 14.

³⁾ Disse formuesøkningene er ikke papirpenger. De vil for det første være realiserbare ved salg av boligen og overgang til annen (og mindre?) bolig, og er derved en viktig ressursvariabel for husholdet. Videre er det i høy grad mulig å låne til annet forbruk på formuesverdien av egen bolig. I alle tilfelle realiseres formuesøkningen ved arv.

Jordvern over alle grenser?

«Est modus in rebus, sunt certi denique fines». Horats.

Jordvernet er igjen kommet under debatt. I denne artikkelen spør Kristen Knudsen hvilken verdsetting av jord og mat jordlovens strenge krav til jordvern innebærer. Beregningene hans tyder på at kornprisene på verdensmarkedet må dobles mellom 12 og 20 ganger for at jordvernet skal kunne forsvares økonomisk. Innenlandsk pris til produsent må da dobles mellom 7 og 11 ganger.

KRISTEN KNUDSEN

I den senere tid har to av Regjeringens medlemmer – kommunalministeren og samferdselsministeren – ofentlig stilt spørsmål ved om det bør være en grense for hvor langt vi bør gå med hensyn til jordvern. Dette har avløst skarpe reaksjoner, som må forstås slik at det ikke kan være tale om noen begrensning i jordvernkravet. Ved det å reise spørsmålet synes det som de to statsråder profanerer bokstavelig talt hellig grunn.

Vår jordbrukspolitik gir sterke avvik fra de alminnelige prinsipper for produksjon og handel. Begrunnelsen fra samfunnets side er i stort monn idéer om at verden i fremtiden vil mangle evnen til å produsere nok mat, eller at en avsperring ved krig e.l. kan gjøre det vanskelig for oss her i landet å få nok mat om vi ikke produserer den innenlands.¹⁾

Jordvern er et spesielt aspekt ved vår jordbruks-

ernæringspolitikk. Jordloven setter generelt forbud mot å nytte dyrket eller dyrkbar jord til andre formål enn jordbruk. «Dyrkbar» kom inn som en skjerpning i 1975.

Hvis det fremdeles som Horats mente «er et visst mål i alle forhold, det er kort sagt bestemte grenser», er det av interesse å belyse

- i hvilken grad det er konsistens mellom på den ene side de implisitte jordverdier som jordvernkravene kan føre til, og på den annen side kostnaden ved å skaffe tilleggsjord,
- hvilke matvarekostnader dagens jordvernkrav gir, og hvilken levestandard som implisitt forutsettes med slike matvarekostnader.

Implisitte verdier av dyrkingsjord

Det er hensiktsmessig å uttrykke jordens produksjonsevne i føreheter (f.e.) pr. dekar pr. år (f.e./da/år). En førehet er den føremengde som har like stor

føringsverdi som 1 kg bygg (med 14% vanninnhold). For å komme frem til en riktig størrelsesorden antar jeg det er tilfredsstillende å gå ut fra jordens produksjonsevne uttrykt i form av kilogram bygg/da/år, og sette dette lik f.e./da/år. Alle tall i denne artikkelen er nøyaktige nok om de viser rett størrelsesorden. Data refererer seg til 1980.

Vi antar at jorden ikke depresierer når den først er opparbeidet til dyrkingsjord.

Verdien av et dekar opparbeidet til dyrkingsjord, V , finnes da ved å anta at verdien av årsproduksjonen skal være lik løpende driftskostnad pluss jordverdien multiplisert med avkastningskravet r :

$$\text{Byggpris (pr. kg)} \cdot \text{kg/da/år} = \text{driftskostnad/da/år} + r \cdot V.$$

Grunnverdien kan da uttrykkes slik:

$$V = \frac{1}{r} [\text{byggpris} \cdot \text{kg/da/år} - \text{driftskostnad/da/år}]$$

Verdien av grunnen er årlig driftsresultat multiplisert med kapitaliseringsfaktoren $\frac{1}{r}$.

Produksjonen vil vi anta er som gjennomsnittsverdien for gruppen Kornbruk i Driftsgranskningene for Jordbruket 1980 (1), 403 kg

bygg/da, vi bruker 400 kg/da/år. (Dette er for høyt for mange ugunstige arealer.)

Under norske driftsforhold varierer driftskostnaden ved dyrking voldsomt fra gård til gård og fra strøk til strøk. Vi vil basere oss på gjennomsnittstallet fra Driftsgranskningene. Kostnaden skal inkludere arbeidsinnsats, løpende vare- og tjenesteinnsats ellers, samt kapitalkostnad knyttet til varige driftsmidler (ekskl. jorden). Beløpet er da 481 kr./da/år.

Vi må fastlegge hvilket privat- eller samfunnsøkonomisk forrentningskrav vi vil anvende. Da det her er snakk om statlige inngrep ut fra en politisk, overordnet vurdering, vil samfunnsøkonomiske forrentningskrav være det mest nærliggende.

Det må forutsettes at det er noe som heter økonomi, dvs. at ikke alle goder (unntatt matvarer) er frie goder. Med andre ord: Vi kan ikke leve bra av mat alene, vi trenger også boliger, klær, varme, helsetjeneste, utdanning og visse andre bekvemmelighetsgoder. Det gir ressurser verdi også til annen bruk enn ved investering i matvareproduksjonskapasitet.

Tidligere anvendte Finansdepartementet et avkastningskrav på 10% p.a. for offentlige investeringer.

¹⁾ Det viktige offisielle uttrykket «Selvforsyningsgraden» er temmelig villedende for den uinnvidde: Det regnes brutto og ses bort fra all eksport. Om vi et år både eksporterer 1 kg kjøtt og importerer 1 kg kjøtt, blir S lavere enn om denne handelen ikke hadde funnet sted. Begrepet ekskluderer

fisk som går til industrien og derfor i første omgang ikke tar form av mat og fôr, men blir til fiskeolje og mel. Netto er Norge i dag selvforsynt med matvarer og fôr, men etter den offisielle norske definisjon er ikke noe land i verden selvforsynt.

Man har nå gått ned til 7%. Den samme satsen kan det også være naturlig å bruke for avkastningen av (marginal) privat realkapital. Da enkelte mener at denne sats er høy, vil vi også regne på en så lav sats som 4%. De to rentesatsene gir kapitaliseringsfaktorene

$$\frac{1}{0,07} = 14,3 \text{ og } \frac{1}{0,04} = 25.$$

Disse forutsetningene gir oss denne formelen for grunnverdien: $V = 14,3 (\text{eller } 25) \cdot (400 \cdot \text{Byggpris} - 481)$.

Vi vil først anslå grunnverdien basert på verdsettning av bygg til verdensmarkedspris. Denne er (levert Norge) i størrelsesorden 0,94 kr/kg. Den har i faste priser ikke variert mye over årene. Ved innsetting i formelen gir dette klart negative grunnverdier (–1 500 (–2 625) kr./da). Dette er ikke uventet: Mye av behovet for vår jordbrukspolitikk ville falt bort hvis det hadde vært lønnsomt å dyrke mat eller førkorn uten beskyttelse.

Vi vil også beregne den implisitte grunnverdi av de byggpriser norsk jordbruk faktisk oppnår i vårt skjermede marked: Prisen er ca kr. 1,72. Innsatt i formelen gir dette en grunnverdi på 2 957 (5 175) kr./da.

Det er også en direkte metode til å anslå «normal» verdi på jordbruksjord: Det er mulig å nydyrke store mengder, som kjent nydyrkes for tiden ganske mye. Ifølge statsbudsjettet (2) er gjennomsnittskostnaden pr. nydyrket dekar som det søkes om tilskott til, 2 958 kr.

Jordeieren oppnår nesten alltid tilskott i ulike omfang. Ved å sammenholde de to ovenstående anslagene, skulle nydyrking svare seg for jordeierne også uten tilskott ved krav til privatøkonomisk realavkastning på 7% p.a., og være svært lønnsomt om jordeieren nøyer seg med 4% p.a. Tilskottene (som i gjennom-

snitt er på 60% av nydyrkingskostnaden) må derfor forstås som en ekstra stimulans til jordeierne for å dyrke opp mest mulig raskest mulig. (De kan også forstås slik at bønder krever særlig høy avkastning for å investere i nydyrking.)

Vi vil nå sammenholde det spenn for grunnverdier som de 2 siste anslagene ga – ca 3 000 – 5 200 kr., med realistiske samfunnsøkonomiske verdier av grunn til andre formål, som hyppig ikke tillates av jordverngrunner.

Grunnverdi av alternative anvendelser

Vi skal her se på to alternativer til anvendelse som dyrkingsjord: til bebyggelse i eller nær tettsteder og til veigrunn.

Det er en del problemer knyttet til å bruke markedsverdi på grunn til alternative formål. Anslagsvis halve arealet i et boligområde går til annet enn selve boligtomtene. Tomtekjøperen «får» derfor samtidig i tillegg et like stort areal som tomten som han betaler for.

For større råtomtarealer svært usentralt i Osloregionen er utbyggere villige til å betale 20–40 000 kr. pr. dekar. Dette vil generelt ikke være dyrkingsjord. Markedsverdien av større råtomtarealer nær større og mellomstore sentra øker sterkt, og er ca minst 300 000 for sentral boligutbygging i Oslo.

En analyse utført ved Nordland Distriktshøgskole (3) sammenligner kostnadene ved to alternative boligutbyggingsområder for Bodø: Rønvik, i byen på dyrket jord, og Valle, 12 km utenfor byen på fjellgrunn. Begge kan gi plass til 2 400 boliger på 1 200 dekar areal.

Merkostnader ved det andre alternativet har to hovedkomponenter: kostnaden ved å måtte bruke

grunn som er dyrere å bebygge, og distansekostnaden ved at bebyggelsen forskyves i rom.

I dette tilfellet anslår analysen økt opparbeidingskostnad på fjellgrunn for den enkelte boligtomt til kr. 13 500, eller 32,4 mill. for alle 2 400 boliger. Kommunal opparbeiding antas for hele arealet å bli 120 mill. kr. dyrere i fjellgrunnalternativet. I alt 152 mill. kr., eller 126 000 kr./da. Tallet er kanskje forholdsvis ekstremt, selv om det er realistisk her.

Siden Valle-alternativet ligger 12 km lenger fra byen, gir det store kostnader i form av beboernes reisekostnader (reisetid og transportmidler) samt yrkestransporter til/fra området i anleggsperioden og senere. med 7% realdiskonteringsrente anslår rapporten nåverdien av disse postene å beløpe seg til 437 mill. kr., eller 364 000 kr./da (med 4% disk.rente blir det 502 000 kr./da). Kalkylen er basert på vanlige forutsetninger med hensyn til kjøretøykostnad, tidsverdi for de reisende, etc. Dette er et eksempel på samfunnsmessig kostnad ved å måtte flytte bebyggelsen vekk fra der folk har sitt arbeid og der de får utført sentrumsfunksjoner ellers. Hele 12 km forskyvning av bebyggelsen ut fra en mindre by er svært mye. Pr. km forskyvning av bebyggelsen blir kostnaden 30 000 kr./da (4% : 42 000 kr./da) anvendt til utbyggingsformål.

I følge «Naturressurser 1982» (4) ble det i perioden 1965–75 (før skjerpingen av jordloven) netto brukt 215 000 dekar areal til tettsteds-utbygging. Av dette var ca 1/3, 68 000 dekar, jordbruksareal. Om vi antar at nok en tredjedel kunne vært jordbruksareal, men ble spart av jordverngrunner, var det i perioden et «potensiale for redusert jordvern» på ca 140 000 de-

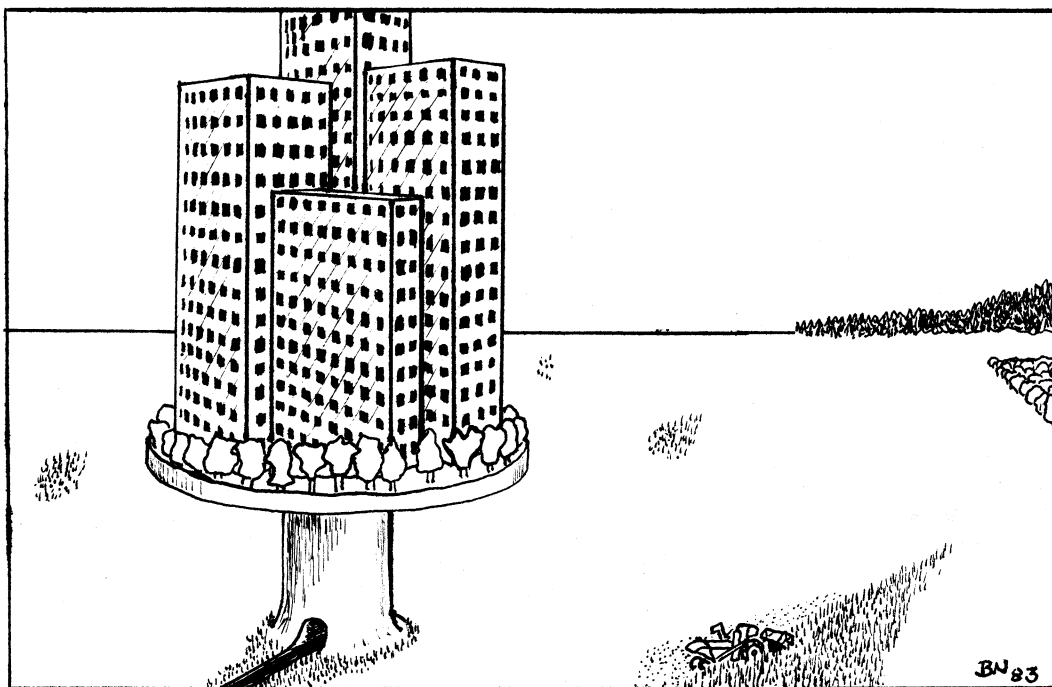
kar i alt i forbindelse med tettstedsutbygging. Om denne størrelsesorden gjelder i dag, kunne vi med redusert jordvern spare kanskje ca 0,1 mill. kr. 14 000 = 1,4 mldr. kr. årlig gjennom de løpende utbyggingsbeslutninger.

Ved jordvern som tar form av at veier kreves lagt på ikke-dyrkbar mark, vil det oppstå høyere anleggs-kostnader pr. løpende vei-meter og eventuelt merkostnader om veien må gjøres lenger.

I en rapport fra Transportøkonomisk Institutt (5) gjengis analyser ved NTH av merkostnad ved bygging på fjellgrunn sammenlignet med jordgrunn. Forskjellen i anleggs-kostnad pr. løpemeter avhenger meget sterkt av de generelle terrengforhold, og av veistandard. For veier beregnet på hastighet ca 55 km pr. time varierer forskjellene mellom ca 100 kr og ca 900 kr pr. løpende meter. For veier beregnet på ca 75 km/t varierer forskjellene mellom ca 500 kr og ca 2 000 kr. pr. løpende meter. Med 10 meters brutto veibredde, representerer ytterpunktene her 10 000 kr. og 200 000 kr. pr. dekar om veilengden er lik i de to alternativer. Kostnaden ved å gå utenom avhenger av den reaktive deviasjonen. Om den er $\frac{1}{3}$, kan meranleggskostnaden pr. dekar innspart dyrkingsareal av denne årsak variere mellom typisk 40 000 kr. og 200 000 kr. pr. dekar.

Kanskje er gjennomsnittlig økt anleggs-kostnad her i størrelsesorden 100 000 kr./da. Årlig økes det offentlige veinett med 800 km. Om høyst 100 km vei á 10 m bredde = 1 000 da kunne gått på dyrkbar grunn, gir det en merkostnad på 100 mill. kr./år.

Enhver vil se at vi her ikke er kommet frem til tilnærmelsesvis nøyaktige beregnede merkostnad ved jordvern. Men selv om

Skal dyrkbar mark brukes til jordbruk eller annen anvendelse?

investeringsbehovet for 1 da jord til jordbruksformål antas å være så høy som 10 000 kr., synes merkostnaden ved (beslutninger om) jordvern å løpe opp i milliardklassen årlig.

Jordvernets implisitte fremtidige matvarekostnader

Når jordvernet i dag innebærer at man må gi avkall på anvendelser av dyrkbar mark som kan ha en verdi ved alternativ anvendelse i størrelsesorden 100 000 kr. mer enn hva dagens innenlandspriser på korn kan forrente, innebærer dette også en antagelse om hva det i fremtiden vil være verdt å kunne skaffe seg mer mat. Dette kan ikke bare være ment å gjelde ganske små marginalkvanta, men mer et generelt syn på verdien av mat slik verden vil være. Med 7% (4%) forrentningskrav på alternativverdien av grunnen og en antatt bruttoproduksjon på 400 kg/da, gir dette et tillegg på 100 000 kr · 0,07 : 400 kg = 17,50 kr/kg (10,- kr/kg) til

dagens norske kilopris på bygg. Dette er en 11-dobling (7-dobling) av innenlandspris til produsent, og en 20-dobling (12-dobling) av verdensmarkedsprisen.

En slik verdsetting av mat innebærer også en verdsetting av menneskets meny i fremtiden. Som kjent varierer kvaliteten og luksusgraden av menyen veldig fra verdensdel til verdensdel. Det antall føreheter som går med til en meny varierer sterkt også blant dem som får fullt tilstrekkelig med mat. Jo mer animalske produkter menyen består av, desto flere føreheter skal til, fordi det er store tap underveis (husdyr).

Med forbehold om betydelig måleusikkerhet og metodeproblemer, synes en norsk gjennomsnittsmeny nå omregnet til fôr å kreve ca 29 200 kJ/innbygger/dag²⁾, eller temmelig nøy-

²⁾ Tallet fremkommer ved å forutsette en energivirkningsgrad på 0,25 for animalsk mat, men 0,33 for margarin og annet fett, med utgangspunkt i matvareforbruket i 1981 (se (6) og (7)).

aktig 2 føreheter/innbygger/dag. Det tilsvarer igjen 730 føreheter/innbygger/år. Med anbefalt omlegging til sunnere spisevaner og litt til, kan dette lett reduseres med 10%. Med utgangspunkt i et behov pr. innbygger på 660 føreheter pr. år (660 kg bygg), vil de implisitte høye arealverdiene gjennom jordvernet øke matvarekostnad pr. innbygger med kr 11 500 (4%: kr. 6 600) på engrosnivå. For landet totalt er dette brutto 47 mldr. kr. (27 mldr.) kr. årlig. Men siden vi som nevnt er netto selvforsynt med mat og fôr omregnet til karbohydratfôr, ville vi få en tilsvarende prisgevinst på vår egen produksjon. For fattige land representerer en slik antagelse om matverdiutviklingen en enorm katastrofe.

Rituellet offer?

I praksis er det som nevnt ikke nødvendig for landet å bringe slike ofre på jordvernets alter. For høyst 1/10 av jordvernets implisitte jordverdier kan vi

på annen måte skaffe oss de kvanta nydyrket areal som vi ønsker oss. Ukonvensjonelle vurderinger av hvilke arealer som er dyrkbare, ville åpne opp veldig muligheter til en brøkdel av de kostnader som nå ligger implisitt i jordvernpraksis.

Ekstrem jordvernpraksis (f.eks. definert som å nekte anvendelse av dyrkbar mark til andre formål, selv der disse kan betale mer enn 10 000 kr/da), må vel helst sees som et rituellet offer vårt folk bringer i en metafysisk dyrking av Jord. Dette offer har jeg anslått å ha en verdi av i størrelsesorden 1 milliard kroner årlig, eller mer.

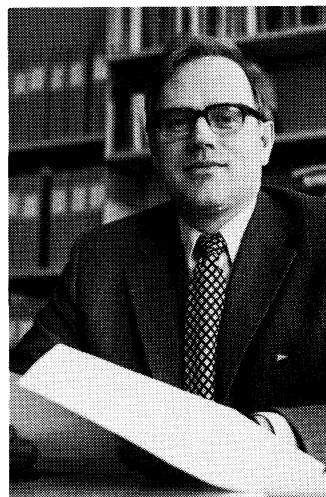
En mer rasjonell holdning til jordvernet må det på bakgrunn av slike tall i det minste være helt legitimt å artikulere.

Til slutt peker jeg på at mindre ekstremt jordvern ikke trenger skade norske bønder eller redusere faktisk dyrket areal. Om man innkrevde en «jordvernavgift» på kr. 4 000 pr. da dyrkbar grunn som ble tatt til andre formål, kunne beløpet nyttes til særskilt nydyrkingstilskott for tilsvarende arealer.

REFERANSER

- (1) Norges Landbruksøkonomiske Institutt (1981): «Driftsgranskninger i Jord- og Skogbruk. Regnskapsresultater 1980.»
- (2) St. prp. nr. 1 (1982/83) for Landbruksdepartementet.
- (3) Børge Wahl (1981): «Valg av utbyggingsalternativ i Bodø kommune. Noen økonomiske konsekvenser.» Notat av 04.10.81, Nordland Distrikthøgskole.
- (4) Statistisk Sentralbyrå (1983): «Naturressurser 1982» Rapport 83/1.
- (5) Knut Gabestad (1981): «En trafikkøkonomisk analyse av lønnsomheten av en reduksjon i kravet til vegers linjeføringsstandard.» Notat av 22.12. 1981. Transportøkonomisk institutt.
- (6) NOU 1974: 55 «Norges ressursituasjon i global sammenheng».
- (7) Statens Ernæringsråd (1982): «Årsmelding 1981.»

Internasjonalisering av norsk næringsliv sett ut fra et makroperspektiv*

I det meste av diskusjonen omkring internasjonalisering av norsk næringsliv legges rent bedriftsøkonomiske synspunkter til grunn, og i Nasjonalbudsjettet 1983 sies det at: «Kriteriet for etablering utenlands bør være bedriftsøkonomisk lønnsomhet, og valget mellom etablering ute og hjemme bør gjøres av investor på basis av prosjektenes forventede avkastning.»

I Nasjonalbudsjettet foreslås samtidig en del tiltak som tar sikte på å fremme internasjonaliseringen. Disse signaler og tiltak fra myndighetenes side gjør at det er grunn til å rette søkelyset mot spørsmålet om bedriftsøkonomisk og samfunnsøkonomisk lønnsomhet faller sammen ved direkteinvesteringer utenlands. Den viktigste grunn til forskjell finner en antagelig hvis det skjer uteetablering til fortrenghet for investering hjemme i en lavkonjunktur.

TORE THONSTAD

Problemstilling

Internasjonalisering drøftes stadig i fagpressen, bl.a. i *Norges Industri*, og det foreligger en offentlig utredning om «Behovet for internasjonalisering av norsk næringsliv» (NOU 1981:47). Felles for det meste som er skrevet i Norge om temaet er at det bygger på snevert privatøkonomisk (bedriftsøkonomisk) tankegang, og det vil derfor være nyttig å reise spørsmålet mer i makroperspektiv, bl.a. ved å spørre om i hvilken grad privatøkonomisk og samfunnsøkonomisk lønnsomhet må antas å falle sammen. Jeg skal således stille følgende påstand fra Internasjonaliseringsinnstillingen (NOU 1981:47, s. 20) under debatt:¹⁾

«Normalt vil det være godt samsvar mellom sam-

funnsøkonomisk og privatøkonomisk lønnsomhet ved utenlandsetableringer dersom en har god utnyttelse av de produktive ressurser innenlands.»

I Nasjonalbudsjettet 1983 finnes et eget kapittel om «Internasjonalisering av norsk næringsliv». Kapitlet er sterkt preget av bedriftsøkonomisk tankegang, og det heter der bl.a. (s. 141):

«Kriteriet for etablering utenlands bør være bedriftsøkonomisk lønnsomhet, og valget mellom etablering ute og hjemme bør gjøres av investor på basis av prosjektenes forventede avkastning.»

Dette utsagn sammen med de tiltak som er planlagt eller gjennomført for å fremme internasjonaliseringen, understreker at det er grunn til å rette søkelyset mot spørsmålet om hvorvidt bedriftsøkonomisk og samfunnsøkonomisk lønnsom-

het faller sammen ved direkteinvesteringer utenlands, og dette vil bli hovedtemaet for mitt innlegg. Jeg vil også komme litt inn på inntektsfordelingsaspektet – nemlig at det heller ikke alltid er tilstrekkelig bare å se på samfunnsøkonomisk kontra bedriftsøkonomisk lønnsomhet – en må ta for seg hvordan enkelte innenlandske grupper berøres, f.eks. norske lønnstakere.

Før jeg tar fatt på disse spørsmål, vil jeg imidlertid si noen ord om internasjonalisering av knoppskytings- eller datterbedriftstypen i et videre perspektiv, som ledd i en mer omsegripende internasjonaliseringsprosess der nasjonalstatenes evne til å styre sin økonomi gradvis svekkes, på grunn av at markedskrefter av mange slag får så fritt slag over landegrensene.

brukt om *norske bedrifters knoppskyting ute ved opprettelse av datterselskaper*. Det er denne form for internasjonalisering som er temaet for dagens møte. I debatten internasjonalt er imidlertid internasjonalisering ofte gitt en langt videre tolkning. Svært populært uttrykt kan en si at et lands økonomi internasjonaliseres når den integreres i verdensøkonomien. Integrasjonen kan skje ved at stengsler fjernes på følgende områder:

Handel
Finanskapitaloverføring
Direkte investeringer
Arbeidskraftvandringer
Teknologioverføring.

Avgrensningen mellom finanskapitaloverføring og direkte investeringer er ikke særlig skarp, og eksempelvis kan kjøp av aksjer i utenlandske foretak regnes til begge grupper.

I litteraturen på feltet drøftes fordeler og ulemper ved alle disse former for internasjonalisering. Ved å rive ned stengsler for handel, kapitalbevegelser og ar-

* Innlegg ved Norske Sosialøkonomers Forenings kurs, 17/2-83.

¹⁾ Da jeg ikke selv har drevet forskning på feltet, vil drøftingen bygge på anvendelse av tradisjo-

nelle samfunnsøkonomiske reson- nementer samt lesning av uten- landsk faglitteratur, bl.a. Dunning (1970), Agmon and Lessard (1977) og Hymers (1979).

Internasjonalisering i et videre perspektiv

I de siste års debatt her hjemme er uttrykket internasjonalisering fortrinnsvis

beidskraftbevegelser får en positive effekter ved at varene produseres der det er billigst, og at produksjonsfaktorene arbeidskraft og kapital søker dit avkastningen er størst. På den annen side reduseres mulighetene for nasjonal styring, særlig hvis hindringer og kontroll av både handel, kapitalbevegelser og arbeidskraftbevegelser fjernes. Eksempelvis vil det være svært vanskelig å føre en nasjonal rentepolitikk hvis kapitalbevegelsene er helt frie.

Et viktig punkt i denne sammenheng er at de ulike formene for internasjonalisering i en viss forstand er *substitutter*, og at hindringer på ett felt kan fremkalle ekstra etterspørsel etter internasjonalisering på et annet felt. Skjulte eller åpne handelshindringer oppgis eksempelvis ofte som hovedgrunn for uteetablering. En må opprette en bedrift bak tollmurene for å sikre seg en markedsandel. I denne forstand kan altså uteetablering være en såkalt «second-best»-løsning, dvs. at etableringen fortoner seg som lønnsom bare fordi handel blir hindret av toll eller andre handelshindringer, mens det kanskje ville ha lønt seg best å produsere hjemme for eksport hvis grensene var åpne.

Hindring av arbeidskraftbevegelser kan også føre til økt lønnsomhet av uteetablering. Hvis en nemlig hindrer innvandring av fremmedarbeidere, blir tilskynnelsen sterkere til å etablere særlig arbeidsintensiv produksjon i fremmedarbeidernes hjemland, eller i land som tillater fremmedarbeiderimport i stor skala. I en viss forstand vil altså en restriktiv immigrasjonspolitikk kunne føre med seg økte ønsker om uteetablering.

I faglitteraturen på feltet behandles også at restriksjoner på lånekapitalens bevegelse over lande-

grensene kan motivere uteetablering. Ved etablering i et marked med gunstige lånevilkår vil et foretak kunne få adgang til gunstig kreditt – kanskje utover det datterbedriften trenger.

Alt i alt kan uteetablering altså i blant være motivert av at det finnes hindringer for andre former for internasjonalisering, og dette skal vi ha in mente i det følgende.

På hvilke punkter faller den bedriftsøkonomiske og samfunnsøkonomiske kalkyle sammen?

Bedømt ut fra tallrike artikler i bl.a. Norges Industri, ser det ut til at sentrale bedriftsøkonomiske motiver for uteetablering er følgende:

- (a) Knoppskytingen kan i visse tilfelle bidra til bedre markedsføring av varer produsert ved morselskapet i Norge, og vil bl.a. gi markeds-kunnskap som gjør at varene kan tilpasses bedre til avsetningsforholdene.
- (b) Uteetableringen kan fungere som et brohode som kan øke morbedriftens tilgang på ny teknologi (f.eks. ved oppkjøp av datterselskap som har forskningsavdeling).
- (c) Uteetableringen kan også som foran nevnt bidra til å omgå proteksjonistiske tendenser i våre markedsland.

På disse punkter vil det neppe være avgjørende forskjeller mellom den bedriftsøkonomiske kalkylen og en eventuell samfunnsøkonomisk vurdering (hvis man tar som gitt at proteksjonismen ikke kan reduseres og hvis markedsførings-tiltakene ikke rammer annen norsk eksport). Men at privatøkonomisk og samfunnsøkonomisk vurdering vil være nokså lik på noen punkter betyr på ingen

måte at totalalkylen vil falle likt ut.

Virkninger i investeringsfasen

Som bakgrunn for en diskusjon av internasjonaliserings effekter i selve investeringsfasen, kan det være nyttig å minne om hvilke virkninger investering *innenlands* har i selve investeringsfasen. Dette er et gjennomtersket tema i økonomiske lærebøker, og som kjent skilles det i litteraturen mellom to hovedtilfelle:

- (a) Keynes-situasjonen, med ledige ressurser både i investeringsrettet og konsumrettet produksjon.
- (b) Fullt utnyttede ressurser, både i investeringsrettet og konsumrettet produksjon.

Mange mellomtilfelle kan selvsagt tenkes, f.eks. ledige ressurser i enkelte deler av økonomien og flaskehalser i andre deler.

Sett nå at vi tenker oss en bygging av et industribygg til f.eks. én milliard kroner. I Keynes-situasjonen vil anlegget ikke fortrengte annen virksomhet. Tvert imot, det vil skape inntekter og innsatsfaktorbegrep som gir såkalte multiplikatorvirkninger: Innlekkelsen i f.eks. anleggsvirksomheten fører til økt forbruksetterspørsel, som gir økte inntekter i forbruksvareneringene, som så igjen gir økt forbruksvareetterspørsel, og slik ruller snøballen videre, men den legger gradvis mindre på seg ettersom virkningene blir av 2., 3. og 4. orden. Hvis økonomien er handelsmessig utadrettet, vil en del av virkningene «lekk ut», ved at både investeringsvarer og forbruksvarer importeres. I norsk økonomi er disse lekkasjene ganske store, men likevel regner en med at økt bruttoinvestering i industrisektorer vil

gi opphav til en betydelig økning i bruttonasjonalproduktet, særlig hvis investeringene er «anleggsintensive».

La oss nå jamføre dette med en internasjonalisering som består i at vi bygger et tilsvarende anlegg i et annet land (kostnaden kan selvsagt tenkes å avvike fra den norske). Spørsmålet er så om byggingen av dette anlegget vil stimulere norsk økonomi i investeringsfasen. I de fleste tilfelle blir nok svaret at stimulanseeffekten er beskjeden. Den eventuelle stimulanen kan komme på to hovedmåter:

- (a) Hvis investeringen foretas i et land som vi har nært handelssamkvem med, vil det være en tendens til at en del av aktivitetssøkningen i dette landet lekker ut til Norge, jfr. Schulz (1981), som analyserer samspillet mellom den norske og den svenske økonomi. Særlig små kan effektene bli hvis den norske uteetablering kommer i stedet for en annen investering i vedkommende land, eller hvis uteetableringen skjer i form av oppkjøp av en eksisterende bedrift.
- (b) I visse tilfelle kan det tenkes at uteetableringen direkte krever norske leveranser av investeringsvarer.

I konkrete tilfelle kunne selvsagt slike effekter anslås, og en kan ikke se bort fra at de i spesielle tilfelle kan være betydelige. Men som hovedresultat vil en nok finne at den multiplikatoreffekt som når norsk økonomi vil være bagatellmessig jamført med den multiplikatoreffekt en ville ha fått om investeringen var foretatt i Norge. Dette momentet taler isolert sett for at i nedgangstider bør en investere hjemme heller enn å satse i andre land, dersom dette siste hindrer in-

vestering i Norge. Verst er det fra dette synspunkt om en satser i land som vi har lite gjensidig handelssamkvem med, og om en satser på prosjekter som krever små leveranser fra norske leverandører i investeringsfasen.

Dersom uteetableringen ikke går på bekostning av en hjemmeinvestering, idet det siste anses helt uaktuelt under alle omstendigheter, kommer selvsagt saken i et annet lys.

Jeg har sett på spørsmålet ut fra multiplikator teori. Alternativt kan vi drøfte dette med utgangspunkt i lønnsomhetskalkyler. Når bedriften skal velge mellom investering hjemme og ute, vil den ved hjemmealternativet regne fulle lønnskostnader i kalkylen. Den samfunnsmessige lønnskostnad – «skyggeprisen» på arbeidskraft – kan imidlertid i en ledighetssituasjon være langt under det bedriften må betale. Der ved kan den samfunnsøkonomiske kalkyle gå mye mer i favør av hjemmeinvestering enn den bedriftsøkonomiske.

Jeg har hittil antatt at uteetablering til fortrenghet for hjemmeetablering kan ha uheldige virkninger i en lavkonjunktur, fordi en da ikke får utnyttet ledige produksjonsfaktorer i Norge. I visse tilfelle kan imidlertid bildet være mer nyansert. Det kan jo f.eks. tenkes at til tross for at det er ledig arbeidskraft i Norge, ville denne arbeidskraften ikke passe i vedkommende investeringsprosjekt, pga. manglende kvalifikasjoner eller pga. manglende vilje til å flytte til de aktuelle anleggssteder. En investering i Norge kunne i så fall lett virke inflatorisk.

Dette fører oss over til det annet yttertilfelle, nemlig at den hjemlige økonomien går for fullt, og det ikke finnes nevneverdig ledig kapasitet, hverken av realkapital eller arbeids-

kraft. I en slik situasjon vil et ekstra milliardprosjekt innenlands føre med seg helt andre virkninger enn i den Keynes-situasjonen som vi nettopp drøftet. For det ene vil importutslaget kunne bli betydelig. For det annet vil annen innenlandsk virksomhet kunne fortrenghes. Alt i alt vil prosjektet i investeringsfasen ikke bidra nevneverdig til økning i bruttonasjonalproduktet (hvis det da ikke fortrengher svært lavproduktiv virksomhet).

Hvis investeringen istedet foretas utenlands, vil den ekstra etterspørsel som rettes mot norsk økonomi i investeringsfasen som hovedregel måtte bli beskjeden (jmfør diskusjonen under Keynes-tilfellet). Poenget er nå at i en slik høykonjunktur trenger vi ikke økt innenlandsk investering for å stimulere økonomien, slik at investering ute ikke går på bekostning av norsk nasjonalprodukt.

Ut fra disse enkle betraktningene fristes jeg til å konkludere med at vurdert ut fra virkningene på den innenlandske økonomi i selve investeringsfasen, er uteetablering langt mindre betenkelig i en høykonjunktur enn i en lavkonjunktur (vel å merke hvis det eksisterer et innenlandsk alternativ til uteetableringen).

Samfunnsøkonomisk kontra privatøkonomisk avkastningskrav

Vi skal så ta for oss en forskjell på privatøkonomisk og samfunnsøkonomisk kalkyle som har relevans selv om det er høy ressursutnyttelse i hjemlandet. Ofte vil nemlig et privat foretak jamføre forventet avkastning etter skatt ved investering i utlandet med forventet avkastning etter skatt ved investering hjemme (justering for ulik risiko drøftes senere). Fra et na-

sjonalt synspunkt bør en imidlertid jamføre avkastning *inklusive skatt* hjemme med avkastning *etter skatt* ute (jfr. MacDougall (1958), part III og Dunning (1970), p. 69,89 og 136–137). Poenget er jo at skatten på overskuddet er en del av den norske inntekten. En risikerer derfor at norske bedrifter stiller for små avkastningskrav ved uteetableringer – idet bruttoavkastningen ute bør ligge betydelig over bruttoavkastningen hjemme for at uteetablering skal være best fra samfunnsøkonomisk synspunkt. En står altså her overfor forhold som trekker i retning av en systematisk forskjell mellom privatøkonomisk og samfunnsøkonomisk kalkyle. Utfallet av de to kalkyler ville samsvare bedre i den utstrekning hjemlandet pålegger skatt på hjemført utbytte (i tillegg til den skatt på overskudd som oppkreves i datterbedriftens vertsland, altså dobbeltbeskatning). I praksis er imidlertid denne utbytteskatt ofte svært lav eller lik null, pga. regler som tar sikte på å unngå slik dobbeltbeskatning.

Her bør et par reservasjoner tas. I den grad profittskatten går til å dekke samfunnets direkte utgifter på å ha bedriften, må resonnementet modifiseres. En reservasjon som trekker i motsatt retning er at bedriften ute vil kunne påføre den norske stat (bl.a. utenriktjenesten) kostnader, f.eks. i form av bistand ved forhandlinger med utenlandske myndigheter, og disse kostnader inngår ikke i bedriftens kalkyle. Heller ikke inngår som utgiftsposter forskjellige former for subsidier som staten yter til uteetablering, f.eks. via NORAD eller Industriefondet.

Risikospredning

Et av de argumenter som næringslivet ofte har anført for internasjonalisering er

risikospredning. Det har vært nevnt at knoppskyting i flere land vil være ønskelig ut fra dette synspunkt.

Det spørsmål som da melder seg er om slik knoppskyting gir en slik risikospredning som en kunne ønske ut fra samfunnsøkonomiske vurderinger. I debatten om plassering av de store oljeinntektene har det vært påpekt at Norge kan gardere seg mot oljeinntektssvikt ved å plassere ute, særlig i virksomhet der lønnsomheten er negativt korrelert med prisutviklingen for petroleumprodukter. De private norske bedrifter som knoppskyter ute har antakelig sjelden den samme begrunnelse for sin uteetablering, slik at en kanskje ville trenge en uteetablering styrt til visse bransjer for å oppnå den samfunnsmessig ønskede risikospredning. Dette er et komplisert tema som fortjener nærmere analyse. I en slik analyse måtte uteetablering jamføres med andre former for plassering ute, f.eks. i form av aksjer, aksjefond, obligasjoner osv. Det er den vanlige «Ola Nordmann» som trenger gardering mot at oljeinntektene svikter, og dette taler kanskje for at det er enkeltpersoner, og ikke bedriftene, som skulle stå for risikospredende utenlandsinvesteringer.

En annen sak er at bedrifter kan være villige til å investere ute selv om forventet avkastning er lavere enn ved et alternativ i Norge, fordi prosjektet kan bidra mer til risikospredning. Bedriftene vil f.eks. kunne ønske å gardere seg mot endringer i norsk skattepolitikk, energiprispolitikk og andre former for næringspolitikk. Gardering mot slike politikkendringer, dvs. gardering mot «politisk risiko», kan neppe sies å falle sammen med en meningsfylt samfunnsøkonomisk risikospredning. Dette mo-

ment trekker isolert sett antagelig i retning av at en fra et samfunnsmessig synspunkt får for mye uteetablering, hvis da bedriftenes behov for risikospredning kunne vært ivare tatt på annen måte.

Indirekte virkninger

En viktig grunn til at økonomene ofte regner med at det er forskjell på privatøkonomisk og samfunnsøkonomisk lønnsomhet er indirekte virkninger. Et eksempel på negative indirekte virkninger er luft- og vannforurensning. Jeg våger ikke å si noe om hvilke implikasjoner dette har for samfunnsøkonomiske kalkyler vedrørende hjemme- kontra uteetablering av sterkt forurensende virksomhet!

Blant positive indirekte virkninger av etablering av industri kan nevnes den effekt det har på arbeidskraftens kvalifikasjoner og yrkesinteresser i et område ved at det skapes et industrielt miljø. I den grad en uteetablering er alternativ til investering hjemme, tapes den positive virkning, bortsett fra at utebedriften kan ha norske ansatte «på sirkulasjon», som på denne måte kan få verdifull erfaring.

Uteetablering i en bransje kan tenkes å ha positive indirekte virkninger for annen norsk eksport, ved at norske varer blir bedre kjent. En mulig mer direkte virkning i motsatt retning er at andre norske bedrifters eksport av samme varegruppe kan utkonkurreres som følge av nyetableringen.

Skatteunngåelse m.v.

I litteraturen om multinasjonale selskaper drøftes forskjellige måter som selskapene kan redusere sin skattebyrde på, (se f.eks. Agmon and Lessard (1977), avsnittet «The Tax Moti-

ve»). Det kan skje f.eks. ved å dra nytte av gunstige skatteavtaler, ved å legge produksjonen til lavskatteland, og ved mer eller mindre fingerte priser på interne leveranser. Slike former for atferd kan lett føre til at den privatøkonomiske vinst i betydelig grad kan overstige den samfunnsøkonomiske. I verste fall blir svært lite av vinsten ført til hjemlandet.

Mer generelt vil et konsern som har datterselskaper i mange land være svært vanskelig å kontrollere for norske myndigheter, når det gjelder skatter, valutadisposisjoner m.v. Bedriften vil få en sterk stilling overfor myndighetene ved at så mye av virksomheten skjer utenfor Norge, og fordi truselen om ytterligere utflytting foreligger.

Inntektsfordelingsvirkninger

At en uteetablering i et gitt tilfelle anses både bedriftsøkonomisk og samfunnsøkonomisk lønnsom, innebærer selvsagt ikke at alle har fordel av den. Lønnstakere vil i mange situasjoner kunne rammes av at det investeres ute istedenfor hjemme.

En utstrakt adgang til uteetablering og til andre kapitalplasseringer utenlands vil kunne trekke i retning av at det norske kapitalavkastningsnivå tilpasses det internasjonale nivå. Men mange ville foretrekke en situasjon der en prioriterte investeringer hjemme, og der kapitalavkastningen hjemme derfor ble presset ned i forhold til på verdensmarkedet, bl.a. fordi det kunne gi høyere lønn, ihvertfall på kort sikt.

Et langt mer spekulativt spørsmål er om uteetablering, og trusel om at uteetablering kan bli foretatt, kan virke modererende på norske lønnskrav og på priskrav fra norske innsatsfaktorleverandører. I så fall

kan utstrakt adgang til internasjonalisering kanskje ses på som noe som bidrar til å vri inntektsfordelingen i favør av eierne. Samtidig dempes det norske kostnadsnivået, og dette kan i neste omgang ha visse positive effekter for konkurranseevnen til hjemmeproduksjonen. Men jeg våger ikke å ha noen mening om virkningen kan være slik, og heller ikke om den eventuelt kan være tilsiktet fra foretakens side.

I en arbeidsløshetssituasjon i Norge er selvsagt interessekonflikten omkring uteetablering mest markert, selv om det er tenkelig at uteetableringen kan få visse positive virkninger på norske avsetningsmuligheter. En uteetablering som tar sikte på eksport til Norge, og som erstatter norsk hjemmeproduksjon, vil i en lavkonjunktur i særlig grad kunne ramme norske lønnstakere.

Toveis internasjonalisering

En skal ikke se bort fra at tiltak som legger forholdene til rette for en omfattende «utgående» internasjonalisering, i sitt kjølvann kan føre til en økt «inngående» internasjonalisering, dvs. økte utenlandske investeringer i Norge, hvis avkastningsforhold m.v. ligger til rette for dette. Slike økte utenlandske direkteinvesteringer i Norge vil kanskje i noen grad erstatte ekspansjon i norske virksomhet. Hvis det generelt var høyere avkastningsrater i andre land enn i Norge, kunne en imidlertid ikke vente noe storinnrykk av utenlandsk kapital (bortsett fra i høyprofittsektorer som petroleumsvirksomheten).

Ved en omfattende toveis internasjonalisering kan en etter hvert komme til å stå overfor et nokså uoversiktlig nettverk av eierforhold. Eksempelvis kan norske bedrifters datterselskaper i

utlandet skaffe seg datterselskaper («datterdøtre») i tredjeland, og utenlandske datterselskaper i Norge «føler behov for å internasjonalisere» og skaffer seg også datterselskaper i tredjeland. I faglitteraturen hevdes det til og med at et av formålene med at multinasjonale selskaper fra store land (f.eks. U.S.A.) skaffer seg datterselskaper i små land, er å bruke dem som brohoder for etableringer i tredjeland – som kanskje ikke ville ha akseptert en direkte amerikansk etablering. I praksis finnes som kjent langt mer intrikate nettverk av eierforhold enn de jeg her har nevnt. Disse infløkte forhold medfører for det første at det blir svært vanskelig å finne ut hva virkningene blir på norsk økonomi av økt internasjonalisering. Dessuten vil skattemyndigheter og valutamyndigheter stå overfor nesten håpløse oppgaver, selv om en kanskje etter hvert kan bøte noe på dette ved internasjonale avtaler og kontrollordninger.

Myndighetenes rolle

I Nasjonalbudsjettet 1983 er nevnt en rekke tiltak som er ment å skulle ta bort hindringer for og stimulere til uteetablering, samtidig som det forutsettes at bedriftens økonomiske avkastningen er høyest. Stimulansen til uteetablering burde bare være nødvendig i den grad den samfunnsøkonomiske overstiger den bedriftsøkonomiske lønnsomhet. I dette innlegget har jeg pekt på en rekke momenter som trekker i retning av at den bedriftsøkonomiske lønnsomheten ofte kan være større enn den samfunnsøkonomiske, og at forskjellen vil kunne være markert størst når det er ledig arbeidskraft i hjemlan-

Forts. side 15.

OBOS trimmes for det frie marked

INTERVJU VED ERIK NORD

Kraftige innstramminger i Husbankens utlånsrammer og nye takstregler har satt sluttstrek for OBOS' rolle som administrator av boligkøen og som prispoliti i boligmarkedet. – Hele organisasjonen trimmes nå for å tilpasse seg den nye situasjonen. Vårt mål er å bygge rimelige og bra boliger for folk flest. Dette er et mål som er viktigere enn noen gang etter at vi har mistet vår tilnærmede monopolstilling og er skjøvet ut på det frie marked, sier sosialøkonom og assisterende direktør Martin Mæland i

Ass. dir. Martin Mæland, sosialøkonom med lynkarriere i OBOS.

OBOS til Sosialøkonomen. Mæland avla sosialøkonomisk embedseksamen våren 1977. Han var først ansatt som utredningskonsulent i Oslo Lysverker avbrutt av ni måneders mellomspill som Kommunalråd for helse- og sosialspørsmål i Oslo, valgt av Arbeiderpartiet. Deretter ble han ansatt som utredningskonsulent i OBOS i 1980. Her har han i løpet av vel to år gått helt til topps som administrerende direktør Ivar Mathisens høyre hånd.

– Økningen i takstene på borettslagsleiligheter har for OBOS fått to merkbare virkninger. For det første er det blitt lettere for administrasjonen. Den køen vi tidligere administrerte er nå borte. Folk kan få leilighet på dagen hvis de har penger.

For det andre er det blitt verre for våre medlemmer, fremhever Mæland. Dette merket vi spesielt i begynnelsen. Opp til 90 prosent av de som ble tildelt leilighet gjennom oss falt fra. Leilighetene var blitt for dyre. Til tross for at flere tusen sto i kø for tildeling av leilighet i høst, måtte vi til slutt gå over til å selge leilighetene direkte over disk for å få omsatt dem, påpeker han.

Av en undersøkelse foretatt av OBOS i 1981 fremgår det at vel 30 000 medlemmer, av totalt 90 000 medlemmer, som ikke var tildelt bolig gjennom OBOS, ønsket leilighet i løpet av en femårsperiode. Pris var da ikke med i spørsmålsstillin-

gen. Etter takstøkningen har bare en liten del av denne potensielle køen meldt seg som boligkjøpere gjennom OBOS.

Vi bygger billigst

– Hvordan kommer OBOS til å møte dette i fremtiden og hva kommer målsettingen til å bli?

– Vår målsetting har hele tiden vært å bygge rimelige og bra boliger til folk flest. I dag bygger vi stort sett de billigste boligene i Oslo. Byggekostnadene i OBOS ligger på 30 prosent av det som er tilfelle for enkelte selveierleiligheter. Viktigere enn noen gang er det å holde prisen nede. Dette greier OBOS gjennom sitt system med egne arkitekter og konsulenter som styrer planleggingen av nye prosjekter. Byggingen gjennomføres av den entreprenøren som har det billigste og beste anbudet, sier Mæland. Han legger ikke skjul på at endringene på boligmarkedet har med-

ført at OBOS nå må markedsføre seg selv og være kundeorientert.

Tidligere ordnet to personer med tildelingen av ca. 2 000 bruktboliger pr. år til boligkøen. Takstene var lave og OBOS hadde en monopolstilling. – Uansett hva vi gjorde og hvordan produktet var fikk vi kjøpere. Beliggenhet, standard og andre spørsmål var underordnet. Boligsøkende fikk normalt bare ett tilbud om bruktleilighet i året. Da måtte de ta det de fikk. – Nå derimot må vi gå aktivt ut og selge våre produkter.

– Videre holder vi på å bygge opp et eget eieendomsselskap. Hovedoppgaven til selskapet blir profesjonell gårdsbestyrelse og eiendomsforvaltning. Selskapet vil bli et heleiet aksjeselskap med egen administrasjon og egne lokaler. Ansettelse av ledelse vil bli foretatt i disse dager.

Et annet viktig ledd i omstillingsprosessen er skoleing av ansatte. Imagen til selskapet forandres ikke bare ved hjelp av ytre ting. – Kundebehandling og service skal nå settes i høysetet og blant de ansatte i administrasjonen forgår det i dag en hektisk kursvirksomhet.

Gamle takster ikke aktuelle

– OBOS er altså villig til å tilpasse seg den nye situasjonen, men hva vil dere gjøre dersom Arbeiderpartiet på nytt kommer i Regjeringsposisjon. Vil dere da ta til orde for en omlegging tilbake til de gamle takstene?

– Nei, de endringer som er gjort bør få ligge i ro. Jeg er heller ikke uenig i at takstene måtte heves. Vi er imidlertid uenige i tempoet og måten det hele ble gjennomført på. Det hele var ikke godt nok timet, og det ble ikke sørget for hverken tilleggsfinansiering eller andre støttetiltak i forbindelse med omleggingen.

– OBOS har hele tiden følt et sosialt ansvar overfor sine boligsøkende medlemmer. De som fikk tilbud om brukt leilighet, men lot være å gi noe svar ble strøket av våre ventelister. De som avslo, men begrunnet avslaget med dårlig økonomi, forsøkte vi å hjelpe. Dette ansvaret er nå skjøvet over på Staten og Oslo kommune. Stat og kommune har gjort lite for å møte problemene. De selektive virkemidler som etableringsstøtte og etableringslån som skal avhjelpe sosial nød, virker ikke, fremhever Mæland.

– Betyr dette at det i første rekke ikke er de økte takstene som er hovedproblemet for OBOS, men den tidligere regjerings innstramming overfor Husbanken i 1979?

– Innstrammingen overfor Husbanken har hele tiden vært hovedproblemet for oss. Husbanken gir nå bare lån til ca. 50 prosent av et boligprosjekt, mot over 80 prosent tidligere. I tillegg er rentesubsidiene gjennom Husbanken i dag svært små. Vi har regnet ut disse subsidiene til i gjennomsnitt 250–300 kroner måneden for en OBOS-leilighet de første 6–7 årene. Etter dette er det ingen subsidiering utover rentefradraget. For kjøpere av dyre selveierleiligheter vil «rente subsidiene» som følge av rentefradraget antagelig være langt større. Omleggingen i finansieringsordningen i 1979 har også medført en eksplosjon på sosialkontorene.

Gjenreis Husbanken

– Det er riktig at folk i dag betaler mer for å bo. En stigende andel av nettoinntekten går til bolig. Men samtidig viser utviklingen de senere år at privat disponibel inntekt har steget mer enn byggekostnadene. Er ikke boligkonsumet da et uttrykk for hvilke konsum

husholdningen ønsker, eller blir ikke en fortsatt generell boligsubsidiering lett en støtte til flere feriereiser til Syden og ny bil hvert andre år?

– Tankegangen her er riktig. Problemet er at de selektive virkemidlene som ble innført i 1979 ikke har virket. Da takstøkningene kom høsten 1982 hadde ikke kommunen mer penger igjen til etableringslån. I 1983 er det på landsbasis avsatt 30 millioner kroner til etableringsstøtte. Vel 3 millioner kroner tilfaller Oslo kommune. Dette holder muligens til 15 leiligheter. Leiligheter som skal brukes til såkalt sosialt klientell. Det sier seg selv at dette ikke på langt nær er tilstrekkelig i en by som Oslo. Med lite penger til fordeling og i tillegg fordeling etter sosiale kriterier vil det neppe bli noe særlig igjen til subsidiering av unge i etableringsfasen, sier Mæland.

– Hva ønsker OBOS?

– Vi ønsker en skikkelig finansiering gjennom Husbanken. Med skikkelig finansiering mener vi Husbanklån som dekker opp til 80 prosent av byggekostnadene. Dette bør bli en rimelig finansiering over et visst antall år.

Sosialt med køsystem?

– I 1978 utarbeidet Lars Gulbrandsen og Ulf Torgersen en oversikt over OBOS-køen. Oversikten viste at de med lengst ansiennitet i køen allerede er selveiere eller har aksje/obligasjonsleilighet. Vil ansiennitetsprinsippet i OBOS-køen kunne sikre bedre sosial fordeling av subsidierte boliger, eller vil dere endre tildelingskriteriene?

– Oslo kommune tar 25–50 prosent av alle OBOS-leiligheter som bygges. Resten besetter OBOS. Hvis vi skulle gå inn på andre kriterier ved tildelingen enn ansiennitet ville vi få en

svært spesiell befolknings sammensetning. En slik sosial ghetto ønsker vi ikke. I tillegg ville utvelgelsesprosedyren ved slik tildeling bli svært vanskelig. Personlig kunne jeg tenke meg at medlemmene fikk null-stilt sin ansiennitet når de hadde fått tildelt bolig en gang. Dette ønsker imidlertid ikke flertallet av medlemmene.

– Hvis man ønsker å stramme inn på boligsubsidieringen gjennom Husbanken, hadde det ikke vært bedre å redusere arealgrensene og heller gi mer støtte til de boligene som faller innenfor disse grensene, enn det som er tilfelle etter de nye reglene?

– Jeg tror ikke omfanget av boligsubsidiene er det vanskeligste spørsmålet i dag. Det vanskeligste er å sikre en tilstrekkelig kreditt til å finansiere det boligprogram myndighetene ønsker realisert. Dersom Regjeringen ikke greier å føre en kredittpolitikk i samsvar med boligpolitikken må det være bedre å bygge noe færre boliger. Det er bedre å bygge færre boliger med skikkelig Husbankfinansiering enn flere boliger med dårlig finansiering.

For øvrig er jeg enig i at størrelsen og standarden på Husbankboligene ikke bør økes ytterligere. Gjennomsnittsarealet for en OBOS-leilighet økte med 20 m² fra 1970–81. Jeg tror det nå er på tide å stramme inn her.

OBOS på obligasjonsmarkedet?

– Har OBOS på eget initiativ gjort noe for å skaffe bedre lånemuligheter for medlemmene slik situasjonen er på kredittmarkedet i dag?

– Vi har forsøkt å tilpasse oss situasjonen. En egen ordning med toppfinansiering til leilighetene er forsøkt etablert. Det viser seg at en rekke av våre med-

lemmer har høy nok inntekt til å betjene et lån gitt på vanlige bank-vilkår. Mange blir likevel nektet lån i bankene. OBOS ba derfor om å få legge ut et eget obligasjonslån med sikte på å hjelpe medlemmene med topp-finansieringen. Finansdepartementet med finansminister Ulf Sand i spissen ga oss den gang et klart avslag. Vi har nå planer om å forsøke et nytt fremstøt. I

tillegg har vi diskutert enkelte opplegg med flere finansieringsinstitusjoner. En egen undersøkelse av bankenes lånevilkår er også under utarbeidelse, sier Mæland.

Sosialøkonomi nyttig

– Hvordan har det vært for en sosialøkonom å komme fra et studium på Blindern der alt blir målt opp

mot det frie marked med hensyn til effektivitet og over til boligkøen i OBOS?

– Jeg kom ikke direkte til OBOS. Jeg hadde vært innom et par andre steder først. Overgangen ble derfor ikke så veldig brå. Teorien må alltid tilpasses den virkelighet en lever i. Sosialøkonomien har vist seg å være en utrolig nyttig utdannelse, selv om økonomene er en utskjelt «rase».

Det har jeg merket både i Oslo Lysverker, Oslo kommune og her i OBOS. Noe av årsaken kan være at det er en belastning å stå fram og forklare at veksten i ulike sektorer ikke går inn i himmelen og at en effektiv ressursutnyttelse ofte medfører vanskelige valg. Dette gjelder også for boligsektoren, sier Martin Mæland.

Internasjonalisering av norsk næringsliv sett ut fra et markedspektiv. Fortsettelse fra side 12.

det. Det fremtrer derfor som noe av et paradoks at den bedriftsøkonomiske lønnsomhet ved uteetablering søkes bedret ved en rekke tiltak, og det fremgår etter min mening ikke tilstrekkelig klart av de foreliggende dokumenter hva myndighetenes bakenforliggende målsetting egentlig er.

Avslutningsvis vil jeg nevne at det sikkert kan pekes på en rekke konkrete uteetableringsprosjekter der både privatøkonomisk og samfunnsøkonomisk lønnsomhet er betydelig, jamført med en alternativ investering i Norge. Det er imidlertid ikke alltid at investering hjemme er det aktuelle alternativ. Alternativet kan f.eks. være salg av patenter, lisensavtaler, «joint ventures» o.l., men valg mellom vanlig uteetablering og slike tiltak får jeg ikke tid til å gå inn på.

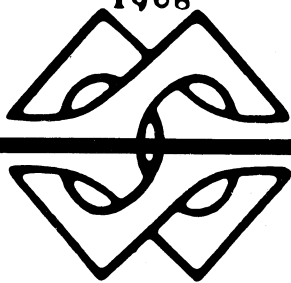
I dette korte innlegget har jeg stort sett behandlet alle typer av uteetablering under ett, og har gått lite inn på hvor ulike virkningene kan være på norsk produksjon av forskjellige typer av uteetablering. Ved en nærmere analyse måtte en selvsagt skille mellom ulike typer, f.eks. en direkte utflytting av norsk produksjon i den ene ende av skalaen og et rent markedsføringselskap for hjemmeproduserte varer i den andre. Sannsynligheten for at samfunnsøkonomisk lønnsomhet er lav i forhold til privatøkonomisk er selvsagt størst for den første typen av uteetablering.

Ved min diskusjon av internasjonalisering har jeg tenkt meg at som hovedkriterium for vurdering av et prosjekt vil det være naturlig å bruke prosjektets samfunnsøkonomiske lønnsom-

het – som noe upresist sagt er et mål på hvor mye inntekter prosjektet ventes å gi oss nordmenn. Et bedre uttrykk hadde derfor kanskje vært «nasjonaløkonomisk lønnsomhet». I den grad en også tillegger inntektsskaping for andre lands innbyggere positiv vekt, og er villig til å gi avkall på inntekt i Norge for å skape inntekt for andre, må kriteriet modifiseres. En slik modifikasjon er vel særlig aktuell når det gjelder vurdering av prosjekter i underutviklede land.

REFERANSER

- Agmon, Tamir and Donald R. Lesard (1977): «Financial Factors and the International Expansion of Small-Country Firms», in Tamir Agmon and Charles P. Kindleberger: *Multinationals from Small Countries*, The MIT Press, Cambridge, Mass.
- Dunning, John H. (1970): *Studies in International Investment*, George Allen & Unwin Ltd., London.
- Hymers, Stephen Herbert (1979): *The Multinational Corporation. A Radical Approach*. Ed. by R. B. Cohen et. al., Cambridge Univ. Press, Cambridge.
- MacDougall, G. A. D. (1958): «The Benefits and Costs of Private Investment from Abroad: A Theoretical Approach», *Economic Record*, vol. 36 (1958), pp. 13–35. Gjenoptrykt i Jagdish Bhagwati: *International Trade*, Penguin Modern Economics, Harmondsworth, 1969.
- NOU 1981:47: *Behovet for internasjonalisering av norsk næringsliv*, Universitetsforlaget, Oslo-Bergen-Tromsø 1981.
- Schulz Carl-Erik (1981): *Samspill mellom norsk og svensk økonomi. En analyse av ringvirkninger gjennom samhandelen 1967–1977*, Fondet for markeds- og distribusjonsforskning, Oslo.

Høstens vakreste eventyr!

Og det er ikke noe som skjer hver høst, tro bare ikke det. Det er fem år siden sist, og det blir kanskje like lenge til neste gang! Hva det dreier seg om? Et etterutdanningskurs om passuskoeffisienten? Kommunevalget? Siste nytt om Gro og Kåre? Langt ifra!

Det er Norske Sosialøkonomers Forenings jubileumsfest det er tale om. Og denne gang er det intet mindre enn 75-års jubileum som skal feires. De som husker 70-års jubileumsfesten (undersøkelser gir et asymptotisk forventnings-skjært estimat på 0,3831 på andelen av deltakerne som er i stand til det, se Kampus Fflue 1981 ^{1/2} ¹⁾), vil vite at dette blir en begivenhet av de sjeldne.

Når?

– Lørdag 12. november 1983.

Hvor?

– KNA-hotellet, Oslo.

Hva?

– En utsøkt middag, festtale, sang, ordenspromosjon (Den Norske Kroneorden)²⁾, dans, selskapeleg samvær, ...

For hvem?

– Nye og gamle medlemmer av NSF med led-sager.

Hvorfor?

– NSF har som oppgave å være et samlende forum for alle sosialøkonomer og å ivareta disses faglige interesser. På denne bakgrunn driver NSF et omfattende og særdeles viktig arbeid på det faglige området. Men det sosiale aspekt må ikke glemmes. Etter som tallet på sosialøkonomer øker, vil gjerne følelsen av fellesskap og samhørighet svekkes om det ikke aktivt arbeides for å bevare den, også ved sosialt samvær. «Kjellerånden» fra Fredriksgt. 3 ble nok flyttet med opp til Blindern, men har vi fått den med oss ut i verden etter avslutningen av studiene? Her er iallfall en ny sjanse til å gjenoppfriske «kjellerånden» og møte studiekamerater og sosialøkonom-kolleger.

Uansett! Reserver lørdag 12. november for «Høstens vakreste eventyr», NSF's 75-årsjubileumsfest!

Festkomiteen.

Månedens sitat Verden blir ikke hva den var

Det avgjørende element bak de ekspansive lands suksess ligger i deres evne til å utvikle nasjonale strategier og å styre både arbeidskraft og alle de øvrige ressurser mot de områder som har vekstpotensial og inntjeningssevne.

Dette er kjernen i det som skjer, mens den gamle industrialiserte verden ikke i tilstrekkelig grad har oppgitt troen på den gode, gamle tid og ikke helhjertet nok har gått inn for en strategi som i høyere grad må fokusere en løpende omstrukturering mot høyteknologiske og høyspesialiserte

områder for produksjon og tjenesteydelse basert på en ny arbeidsdeling i verden. Vi sinkes og forhindres av den rigiditet og manglende mobilitet som er blitt velferdssamfunns kjennemerke og som kan bli deres akilleshæl.

For mange, både i regjeringskontorene og i næringslivet, håper på å bedre konjunkturer i stedet for å erkjenne den gjenstridige virkelighet. Jeg tror vi stort sett venter forgjeves hvis vi venter på at regjeringer gjennom OECD og på annen måte skal makte å få den gamle fart fra 60-årene inn i økonomien igjen.

Finn Lied
i Aftenposten
onsdag 6/4 1983

Nytt fra NSF

Styrets forsøk den 15. februar 1983 på å blåse nytt liv i NSF's medlemsmøter med et bredt anlagt debattmøte om rentepolitikk var svært vellykket. De ca. 80 fremmøtte opplevde en frisk debatt mellom Kjell M. Bondevik, Johan J. Jakobsen, Kjell Storvik, Trond R. Reinertsen, Hermod Skånland og Sverre W. Rostoft i panelet. Roy Halvorsen opptrådte som en pågående panelleder.

Så mye nytt kom det ikke ut av debatten. Bondevik og Jakobsen ønsket en administrert nedsettelse av bankenes utlånsrenter, men skjønte at virkningene av dette ville bli neglisjerbare om ikke utlånsrammene samtidig blir økt. Storvik begrenset seg stort sett til å forsvare det regjeringen hadde gjort, mens Reinertsen og Skånland mente at

en bør starte med å utvide utlånsrammen og så la renten eventuelt falle som et resultat av dette. Rostoft fløt litt mellom standpunktene til Bondevik og Jakobsen på den ene siden og Skånland og Reinertsen på den andre. Skånland kunne for øvrig ikke denne gangen heller fraholde seg fra å komme inn på rentefradraget i skatteligningen.

I salen satt ellers Alex Dammann og høylydt ga til kjenne at han syntes diskusjonen mellom paneldebattantene var uvirkelig.

Med dette møtet har nok styret funnet en stil som kan appellere til et bredere publikum enn det de tradisjonelle medlemsmøtene har gjort. I perioder var nok «show-innslaget» i møtet for dominerende. Innleggene fra salen etter paneldebatten viste imidlertid at tilhørerne lot seg engasjere.

Red.

¹⁾ Kampus Fflue: «Kalmanfiltrering av vodka under ekstremt gunstige substitusjonsforhold. En ny metode for måling av postfestumfleksibiliteten», Sosialøkonomen nr. 28, 1981 ^{1/2}.

²⁾ I et senere nummer av Sosialøkonomen vil vi presentere Den Norske Kroneorden og enkelte av dens dekorerte.

LEIF JOHANSEN 1930–1982

Som vi skrev på lederplass i vårt januarnummer, har norsk sosialøkonomi lidd et uvurderlig tap ved at Leif Johansen er død bare 52 år gammel. Hans vitenskapelige innsats vil i tiden framover bli oppsummert i artikler i flere internasjonale tidsskrift. Kolleger i mange land vil bygge videre på hans resultater. Vi har fått dosent Finn Førsund og professor Michael Hoel, som begge hver på

sitt felt har ført noe av Leif Johansens arbeid videre, til å gi en omtale av det de ser som de viktigste bidragene i Leif Johansens vidfavnende vitenskapelige forfatterskap. Dette bildet blir supplert av en utvalgt bibliografi. Per Schreiner gir i en etterfølgende artikkel en vurdering av Leif Johansens betydning og innsats for norsk økonomisk planlegging.

Leif Johansen, født 11. mai 1930 i Eidsvoll, død 29. desember 1982 i Oslo. Student 1948, cand.oecon. 1954, dr. philos. ved Universitetet i Oslo 1961 på avhandlingen «A Multi-Sectoral Study of Economic Growth.»

Vitenskapelig assistent ved Sosialøkonomisk institutt, Universitetet i Oslo 1951–53, universitetsstipendiat 1955–1958. Studieopphold i Cambridge, England 1958–59 (som Rockefeller-stipendiat). Dosent i offentlig økonomikk ved Universitetet i Oslo 1959–65. Professor i sosialøkonomi med særlig plikt til å forelese om makroøkonomisk planlegging 1965–82.

Innvalgt som medlem av vitenskapsakademiene i Norge, Sverige og Danmark. Foreign Honorary Member i The American Economic Association. Fellow (fra 1966) og rådsmedlem i The Econometric Society. Mottok i 1963 Norsk Varekrigsforsikrings Fonds pris og i 1979 Fridtjof Nansen-belønningen for framstående vitenskapelig innsats fra Det norske Videnskapsakademi.

Medredaktør av Journal of Public Economics fra starten i 1972 og til sin død. I forskjellige perioder medlem av redaksjonen eller redaksjonsområdet for en lang rekke internasjonale tidsskrift, bl.a.: Econometrica, Journal of Economic Theory, Journal of Comparative Economics, Journal of Economic Dynamics and Control, Journal of Macroeconomics, Empirical Economics og Economics of Planning. Rådgivende redaktør for serien Advanced Textbooks in Economics fra North-Holland Publ. Comp.

Medlem av Den penge- og kredittpolitiske komité 1960–64 og av grunnforskningskomiteen 1980–81. Medlem av Finansdepartementets modellutvalg. Medlem av Sentralstyret i Norges Kommunistiske Parti 1961–1973. Medlem av styret i Folkebevegelsen mot EF fra 1970.

Leif Johansens forskning

Norske sosialøkonomer kjenner Leif Johansen gjennom hans lærebøker, forelesninger og tallrike foredrag. Internasjonalt er han også kjent for sine lærebøker, men hans ry bygger på hans usedvanlige store og nyskapende forskningsinnsats på en rekke felter. Mest kjent er kanskje hans bok om MSG-modellen og hans arbeid innen produksjons- og vekstteori med ulike substitusjonsmuligheter på kort og lang sikt. Leif Johansen har imidlertid skrevet en rekke artikler i internasjonale tidsskrifter også om mange andre emner.

Et viktig fellestrekk ved Leif Johansens arbeider er at de økonomiske poengene alltid blir klart presentert og ikke blir fortrent av de matematiske metoder, som han brukte der dette var nødvendig for å gi en presis analyse av de økonomiske poengene. Han viser i alle sine arbeider en imponerende kjennskap til eksisterende relevant litteratur, og knytter sine resultater til denne litteraturen og viderefører den.

Til tross for den store innsatsen Leif Johansen gjorde innen de felter han selv forsket aktivt, greide han å holde seg bemerkelsesverdig godt orientert innen andre felter.

Fagfeller fra Norge og andre land ble stadig imponert over hans store oversikt og innsikt i de ulike delene av økonomi-faget. Det er svært mange som har fått nyttige råd og synspunkter fra Leif Johansen innen felter de selv arbeider med, og han tok seg alltid tid til å lese og diskutere andres arbeid, og til å gi oppmuntring og stimulans.

Denne korte artikkelen kan på ingen måte yte full rettferdighet når det gjelder å belyse bredden i Leif Johansens forskning. Vi har ikke funnet plass til å omtale arbeider innenfor felt som matematisk programmering, pengeteori, finanspolitisk teori (Lindahl-løsningen, automatisk stabilisering m.v.), og dogmehistorie (verdi- og vekstteori). Flere av hans arbeider innenfor disse emnene har satt spor etter seg, og siteres flittig av andre forskere på vedkommende felt.

Vi vil stort sett begrense oss til å skrive om det som vi betrakter som hans hoved-emner, nemlig MSG-modellen, produksjons- og vekstteori og makroøkonomisk planlegging. Dessuten vil vi gi en kort omtale av noen av hans andre arbeider.

FINN R. FØRSUND OG MICHAEL HOEL*)

MSG-modellen

Et av Leif Johansens viktigste bidrag var hans doktorgradsarbeid. Det ble utført i perioden 1957–59, og ble publisert i boka *A Multi-Sectoral Study of Economic Growth* i 1960 (nyeste utgave i 1974 [1]). Modellen som ble presentert i denne boka er kjent som MSG-modellen.

Modellen representerte en banebrytende kombinasjon av teori og empiri. På det teoretiske plan kombinerte modellen tre velkjente deler av økonomisk teori, nemlig kryssløpsanalyse, nyklassisk vekstteori og teori for konsumentenes etterspørsel. Resultatet av denne kombinasjonen ble en mangesektor modell for økonomisk vekst med (i) kryssleveranser mellom produksjonssektorene, (ii) substitusjonsmuligheter mellom arbeidskraft og realkapital i produksjonen av de ulike varene hvor den relative faktor-prisutviklingen er avgjørende for faktorvalget, og (iii) utvikling av konsum-sammensetningen påvirket av utviklingen av relative priser.

Før hans bok utkom, var de fleste planleggingsmodeller basert på kryssløpsmodeller uten substitusjonsmuligheter i produksjonen. Bare i de svært aggregerte modellene for økonomisk vekst var det innført substitusjonsmuligheter mellom arbeidskraft og realkapital. Leif Johansen kombinerte kryssløpsanalysen med denne nyklassiske vekstteorien. I MSG-modellen er det derfor substitusjonsmuligheter mellom arbeidskraft og realkapital i hver produksjonssektor, mens andre produksjonsfaktorer står i et fast forhold til produksjonen. Etterspørselen

etter arbeidskraft og realkapital i hver sektor er bestemt av vanlige profittmaksimeringsbetingelser, og avhenger derfor av produkt- og faktorpriser. Den *samlede etterspørselen* etter disse to faktorene vil derfor også avhenge av faktorprisene. Utviklingen av den *samlede tilgangen* av realkapital og arbeidskraft er eksogent gitt i MSG-modellen. Det forutsettes likhet mellom tilbud og etterspørsel av disse to faktorene på ethvert tidspunkt. Denne likevektsbetingelsen bestemmer derfor faktorprisene samt allokeringen av de gitte samlede mengdene arbeidskraft og realkapital på de enkelte sektorene.

Produktprisene er i likhet med faktorprisene endogene i MSG-modellen, og blir bestemt gjennom krav om likevekt mellom tilbud og etterspørsel på alle godemarkedene. Konsumetterspørselen etter de ulike godene bestemmes i samsvar med tradisjonell teori for konsumentenes etterspørsel, dvs. som funksjoner av alle godepriser og av husholdningens totalkonsum. Sistnevnte bestemmes slik at verdien av den samlede etterspørselen rettet mot norsk produksjon alltid blir lik verdien av den samlede produksjonen ved full utnyttelse av de tilgjengelige produksjonsfaktorer.

MSG-modellen ble raskt tatt i bruk av Finansdepartementet i tilknytning til den langsiktige økonomiske planleggingen. Den har blitt revidert flere ganger, men hovedtrekkene ved modellen er uendret, og modellen brukes fremdeles for mange problemstillinger både av Finansdepartementet og andre departementer og institusjoner.

I likhet med de fleste aggregerte versjoner av nyklas-

*) Vi takker professor Tore Thonstad og amanuensis Jørn Rattsø for hjelp og merknader.

siske vekstmodeller har MSG-modellen den begrensning at modellens variable for teknisk endring er eksogene. Da disse variablene er helt sentrale for størrelsen på den økonomiske veksten, gir modellen i seg selv liten informasjon om hva den fremtidige veksten i bruttonasjonalproduktet blir. For gitte anslag for variablene som beskriver den tekniske utviklingen, kan imidlertid MSG-modellen brukes til å finne mulighetsområdet for utviklingen av hovedstørrelser i økonomien, som f.eks. offentlig og privat konsum og investeringer. Modellen er dessuten særlig velegnet til å anslå hvordan næringsstrukturen vil endre seg over tid.

MSG-modellens projeksjoner for næringsutviklingen har dannet utgangspunkt for en rekke økonomiske analyser. F.eks. har Førstund og Strøm (1974) benyttet MSG-modellen til å analysere den langsiktige utviklingen av forurensninger og miljø. Metoden for denne analysen er at utviklingen av ulike typer forurensende utslipp i forhold til produksjonsomfang anslås eksogent for hver av produksjonssektorene. MSG-modellens anslag for utviklingen av produksjonen i de ulike sektorene gir derved også utviklingen av totalmengdene av ulike typer forurensninger. Spesielt vil en også kunne analysere hvordan alternative forløp for eksogene variable (som f.eks. samlet investeringsvolum og offentlig konsum) slår ut i ulik utvikling av næringsstrukturen, og dermed i utviklingen av forurensninger og miljø.

Med tilsvarende metode som beskrevet over er det også blitt laget analyser av utviklingen av arbeidsmiljø og -ulykker (Eriksen m.fl. (1978)) og av utviklingen av etterspørselen etter ulike typer arbeidskraft (Eriksen og Kjølberg (1981)).

MSG-modellens projeksjoner av utviklingen av næringsstrukturen har også vært brukt for å analysere virkningene av bruken av oljeinntektene. Bjerkholt, Lorentsen og Strøm (1980) har sammenlignet to måter å bruke oljeinntektene på (utelukkende plassert i utlandet fram til 1990 kontra i hovedsak brukt innenlands), og ved hjelp av MSG-modellen har de funnet anslag for næringsutviklingen for disse to alternativene. Tilsvarende beregninger har senere blitt utført av Tempoutvalget.¹⁾

I de seneste versjonene av MSG-modellen har en forlatt forutsetningen om faste kryssløpskoeffisienter. Det antas i stedet at også bruken av ulike typer vare- og tjenesteinnsats avhenger av faktorpriser. Spesielt antas bruken av elektrisk energi i hver sektor å avhenge av elektrisitetsprisen og andre faktorpriser i tillegg til produksjonsvolumet i sektoren. Med utgangspunkt i denne reviderte versjonen av MSG-modellen (se Bjerkholt og Longva (1983) for en nærmere omtale) lager Statistisk Sentralbyrå prognoser for etterspørselen etter elektrisk energi.

MSG-modellen har dannet mønster for tilsvarende modeller for en rekke land. T. Restad (1976) har laget en MSG-lignende modell for Sverige, som anvendes i den svenske langsiktige økonomiske planleggingen. MSG-modellen er også utgangspunktet for lignende modeller brukt av Verdensbanken på diverse u-land (Dervis m.fl., 1982), og brukt for Australia (Dixon m.fl. 1982), India, (Rattsø, 1983) Egypt, Mexico og en rekke andre land (mange av disse arbeidene er foreløpig upublisert).

Som nevnt er MSG-modellen brukt i Norge for energi-økonomiske problemstillinger. Modeller basert på MSG-modellen har vært brukt på tilsvarende problemstillinger i Sverige (Bergman, 1982) og Ungarn (Zalai, 1980).

Produksjons- og vekstteori

Leif Johansens første banebrytende internasjonalt publiserte artikkel innenfor feltet makro vekstteori, [36], er et typisk eksempel på hans måte å forske på. Han starter med å finne karakteristiske trekk ved grundig gjennomgang av eksisterende litteratur, og avdekker dermed videre forskningsmuligheter.

I vekstteori-litteraturen peker han på at arbeidene kan deles inn etter forutsetningene som gjøres på produksjonssiden: a) Modeller med en gitt kapitalkoeffisient og implisitt behandling av arbeidskraft som innsatsfaktor, b) modeller med faste fabrikasjonskoeffisienter for arbeidskraft så vel som kapital, og c) modeller med eksplisitte substitusjonsmuligheter mellom arbeidskraft og kapital. Han foreslår så en syntese mellom de to siste modelltypene: Fulle substitusjonsmuligheter *ex ante*, før investeringene blir foretatt, men faste fabrikasjonskoeffisienter *ex post*, dvs. når investeringen er foretatt. Innenfor en makro vekstmodell formulerer han en produktfunksjon med glatte substitusjonsmuligheter mellom *tilvekstene* i arbeidskraft og kapital. Kapital som er installert drives med en konstant fabrikasjonskoeffisient for arbeidskraft over hele levetiden. Teknisk framgang er bundet til nytt kapitalutstyr.

I en slik vekstmodell får man fram substitusjonsvirkninger av endringer i økonomiske forhold som relative priser, samtidig som bindinger og stivhet på grunn av allerede installert kapitalutstyr også representeres. Dette muliggjør mer meningsfylte analyser av f.eks. strukturell ledighet.

Sammenhengen mellom teknisk framgang og investeringer kommer klart fram, og økonomisk foreldelse av kapital blir et reelt begrep. Selv om kapitalen skulle være fysisk sett evigvarende, vil kapital som ikke kan dekke løpende kostnader, bli ulønnsom å drive. Dette realistiske forhold kan ikke simuleres ved neoklassiske produktfunksjoner, fordi all kapital der er homogen og preges likt av teknisk framgang. Fra et analysesynspunkt blir denne vekstmodellen ganske komplisert. Kapital er ikke lenger noen meningsfylt homogen størrelse, men består av en serie av årganger. Langtidsegenskapene ved modelløsningen er mindre komplisert og likner på resultatene innenfor nyklassiske vekstmodeller.

For å nå eksplisitte konklusjoner om f.eks. sammenheng mellom vekstrate og investeringsrate spesifiserer Johansen en Cobb-Douglas-relasjon i tilvekstene i arbeidskraft og kapital. Hovedresultatet er at vekstraten for nasjonalproduktet asymptotisk nærmer seg en verdi som er uavhengig av den eksogent gitte investeringsrate.

Etter publiseringen av dette arbeidet kom det en rekke bidrag internasjonalt som tok utgangspunkt i Leif Johansens artikkel, f.eks. Solow (1962), Phelps (1963), Kurz (1963) og Kemp & Than (1966), samt en rekke andre. Leif Johansens forutsetning om substitusjonsmuligheter *ex ante* og faste koeffisienter *ex post* ble av Phelps kalt «putty-clay». Med «putty» menes at kapitalen er «formbar» før investeringen er iverksatt, mens «clay» betyr at kapitalen «stivner» etter at investeringen er gjennomført, dvs. substitusjonsmuligheter *ex ante*, men ikke *ex post*.

¹⁾ Tempoutvalget er et utvalg nedsatt av Olje- og energidepartementet for å vurdere tempoet ved olje- og gassutviklingen i Norge. Utvalgets rapport ventes å foreligge i april 1983.

Når det gjaldt den grunnleggende idé om «putty-clay» sa Leif Johansen selv at «The idea may of course be applied at different levels of aggregation». ([36], p. 88.). I artikkelen [55] analyserer han en økonomi med tre sektorer med en putty-clay produksjonsstruktur. Formålet er å finne fram til effisiente allokeringer av arbeidskraft og kapital for planleggingsformål. Hovedpoenget med analysen er å vise hvilken rolle *prisforventninger* spiller for investeringsbeslutninger med putty-clay produksjonsstruktur. En desentralisert økonomi i likevekt på et hvert tidspunkt kan likevel gi en ineffisient allokering hvis de enkelte investorers prisforventninger ikke er de «rik-tige».

Ti år etter tar han opp denne tråden igjen og presenterer en banebrytende produksjonsteori basert på den sentrale «putty-clay»-forutsetningen på en verdenskonferanse i Econometric Society i Cambridge 1970. En bok om denne produksjonsteorien kom i 1972 [5].

Han peker innledningsvis på at økonometriske arbeider på produktfunksjoner har gitt systematisk forskjellige resultater for en sentral parameter som substitusjonselastisiteten avhengig av om en har brukt et tverrsnitt- eller tidsseriemateriale. For å forene de ulike resultater og å føre produksjonsteorien videre mot en empirisk mer relevant teori innfører han sin *ex ante* – *ex post* forutsetning om substitusjonsmulighetene og får dermed fram fire ulike typer produktfunksjonsbegreper:

- 1) *ex ante* produktfunksjonen for en produksjonsenhet,
- 2) dennes *ex post* produktfunksjon,
- 3) den kortsiktige produktfunksjonen for sektoren av enheter som produserer samme homogene produkt,
- 4) den langsiktige produktfunksjon for sektoren når det ikke foregår tekniske endringer.

For sektorer hvor «putty-clay» forutsetningen er relevant, er det ikke merkelig at tidligere økonometriske undersøkelser har gitt systematisk forskjellige resultater. Det hjelper ikke med avanserte økonometriske metoder hvis spesifiseringen av produktfunksjonen ikke er korrekt.

Det er spesielt den kortsiktige makro produktfunksjonen for en sektor som representerer et nytt produktfunksjonsbegrep. Den defineres ved å maksimere sektorens totale produksjon gitt totale mengder av løpende innsatsfaktorer og de enkelte mikroenheters *ex post* produktfunksjoner (beskrevet ved faste fabrikasjonskoeffisienter og gitte produksjonskapasiteter). Leif Johansen peker på at idéen om å knytte de enkelte mikroenheters kapasitet sammen til en *sektor* produktfunksjon også finnes i et arbeid av Houthakker (1955). Den største delen av [5] går med til å analysere denne funksjonens egenskaper.

Når det gjelder den økonomiske relevans av denne sektor-produktfunksjonen, gir den et strukturbilde av en sektor. All informasjon om mikroenheter er tatt vare på og kan identifiseres innenfor sektorfunksjonen. Den viser også den mest effisiente måte å organisere kapasitetsutnyttningen av mikroenheterne på; gitt at enhetene stilles overfor de samme produkt- og løpende innsatsfaktorpriser. Hvis mikroenheterne i en desentralisert økonomi faktisk står overfor de samme priser, kan den kortsiktige produktfunksjonen brukes som beskrivelse av sektorens atferd.

Ser vi på utviklingen over tid, vil sammenhengen mellom en serie av korttidsfunksjoner gå gjennom *ex ante* funksjonene. Hver produksjonsenhet reflekterer *ex ante*-

funksjonen og produsentens faktorprisforventninger som eksisterte på det tidspunkt enhetene ble konstruert. Korttidsmakrofunksjonen reflekterer både utviklingen til *ex ante*-funksjonen over tid og de faktiske valg av faktorforhold.

Den grunnleggende hypotese om tekniske endringer er at de er knyttet til installering av nytt kapitalutstyr, men Leif Johansen ser også på muligheten for investeringsuavhengig teknisk framgang. Han deler slik «disembodied» teknisk framgang inn i kapasitetsøkende og innsatsfaktor-sparende. Alle forhold som bidrar til kapasitetsøkning-endringer i totale faktormengder, ny kapasitet med innebygget teknisk framgang og investeringsuavhengig teknisk framgang ved eksisterende kapasitet – samles i en «complete growth equation».

Leif Johansens bidrag til produksjonsteorien innebærer et stort skritt fram mot mer empirisk relevante produktfunksjonsbegreper. Disse kan både finne anvendelse i f.eks. strukturanalyser av enkelte sektorer (se f.eks. Hildenbrand (1981), Førsum & Hjalmarsson (1983), Førsum og Jansen (1983)) og innenfor en større makroøkonomisk modell for et land (se Johansen [84] og Førsum & Jansen (1982)). Korttids makroproduktfunksjonen har også funnet anvendelse i forurensingsanalyser, se Hochman and Zilberman (1978).

Makroøkonomisk planlegging

Leif Johansen hadde ansvaret for faget «makroøkonomisk planlegging» ved Sosialøkonomisk Institutt. Med utgangspunkt i forelesningene i dette faget har han utgitt to bøker ([6] og [7]) som brukes i mange land. Hans arbeid i makroøkonomisk planlegging har også resultert i en rekke artikler i internasjonale tidsskrifter og bøker.

I modeller for makroøkonomisk planlegging vil en beskrivelse av økonomiens produksjonsbetingelser alltid ha en sentral plass. Både MSG-modellen og Leif Johansens arbeider om produktfunksjoner må derfor ses på som viktige bidrag til feltet makroøkonomisk planlegging. I tillegg til disse arbeidene har Leif Johansen skrevet flere artikler om statisk og dynamisk kryssløpsanalyse. I en artikkel fra 1972 [64] gir han en analyse av såkalte «non-substitution» teoremer. Dette er teoremer som sier under hvilke betingelser kryssløpskoeffisienter kan betraktes som faste (uavhengig av valget av sluttleveranser) selv om det fins alternative produksjonsteknikker (dvs. valg mellom kryssløpskoeffisienter). Leif Johansens artikkel skiller seg fra det meste av den tidligere litteraturen innen dette feltet ved at den samtidig er enklere og inneholder mer generelle resultater enn den øvrige litteraturen.

I de mer sentralt styrte økonomier er som regel dynamisk kryssløpsanalyse en viktig del av planleggingsmodellene. Leif Johansen har skrevet flere artikler om dette, særlig interessant er kanskje en artikkel i *Journal of Economic Theory* [74]. De fleste analyser i dynamisk kryssløp forutsetter lik investeringsperiode i alle sektorer og for alle typer realkapital. Dessuten antas ofte enten evigvarende realkapital eller gradvis depresiering. I ovennevnte artikkel som delvis er inspirert av arbeider av Frisch forlates disse forutsetningene, og det antas i stedet at hver sektor har sin spesielle tidsprofil for input av ulike investeringsvarer for å bygge opp realkapital i denne sektoren, og at denne realkapitalen har en gitt (endelig og sektorspesifikk) levetid. Innenfor denne mo-

dellen viser Leif Johansen bl.a. hvordan vekstraten i økonomien avhenger av tidsprofilene for de nødvendige investeringsleveransene.

Et viktig tema i makroøkonomisk planlegging er planlegging under usikkerhet. Dette emnet har Leif Johansen viet stor oppmerksomhet både i sin bok om planlegging og i en rekke artikler. For å forsøke å belyse enkelte relevante problemstillinger, skal vi bruke hans notasjon for å beskrive myndighetenes beslutningsproblem. Vi innfører vektoren z som en vektor av eksogent gitte variable (utenfor myndighetenes kontroll), vektoren a som en beskrivelse av myndighetenes beslutninger, og vektoren x som en beskrivelse av det økonomiske resultatet som myndighetene har preferanser knyttet til. Økonomiens virkemåte kan da på kompakt form skrives som $x = f(a, z)$, se f.eks. [6] og [62] for en mer utførlig omtale. Hvis z var kjent, ville myndighetenes beslutningsproblem være å velge vektoren a (blant alle politikker i mulighetsområdet) slik at resultatet x blir best mulig gitt myndighetenes preferanser. Beskrives sistnevnte med en funksjon $W(x)$, består altså problemet i å velge a slik at $W(f(a, z))$ maksimeres.

I problemstillingen over vil åpenbart det optimale politikkvalget (dvs. valget av a) avhenge av de eksogene variablene (dvs. z). Spørsmålet som stilles i planlegging under usikkerhet er hva en skal gjøre når z ikke er kjent med sikkerhet. Den vanligste fremgangsmåten i slike situasjoner er å anta at selv om z er ukjent, kjenner beslutningstakeren i hvert fall en (subjektiv) sannsynlighetsfordeling for utfallene av z . Dette er utgangspunktet også for det meste av Leif Johansens arbeid om planlegging under usikkerhet, selv om også situasjoner hvor en ikke engang kjenner (eller vil anslå) en sannsynlighetsfordeling for z drøftes i hans planleggingsbok.

Det er velkjent av hvis $f(a, z)$ kan skrives på formen $F(a) + Hz$ (hvor H er en matrise med gitte koeffisienter) og preferansefunksjonen er kvadratisk, vil den optimal verdi av a være identisk med hva den ville vært hvis vi i stedet for den stokastiske z hadde en sikker z -verdi lik forventningsverdien av den stokastiske z .

Oftest vil ikke alle usikre variable inngå additivt og lineært som beskrevet over (dvs. $x = F(a) + Hz$). I artikkelen «Targets and instruments under uncertainty» [66] har Leif Johansen sett på en lineær modell $x = f(a, z)$ hvor koeffisientene knyttet til politikkvariablene er usikre.

Artikkelen inneholder en elegant og interessant kombinasjon av Tinbergen (1952) mål-middel analyse og moderne teori om beslutninger under usikkerhet. Når våre z -variable er usikre, modifiseres den velkjente mål-middel analysen. For det første vil en slik analyse nå som hovedregel bestemme bruken av *alle* virkemidler, selv om en har flere virkemidler enn mål.

Som en intuitivt ville vente, bør en bruke det virkemidlet som er relativt sikrest «mest» (er presisert nærmere i artikkelen). For det andre vil virkemiddelbruken nå være mindre enn den ville vært hvis virkemiddeleffekten hadde vært sikker og lik sin forventningsverdi.²⁾

I alle tilfellene over er det forutatt en kvadratisk preferansefunksjon. En slik preferansefunksjon har en del tvilsomme egenskaper. I [77] har derfor Leif Johansen analysert enkelte problemstillinger knyttet til planleg-

ging under usikkerhet med rimeligere spesifisering av myndighetenes preferansefunksjon. Spesielt viser han hvordan vi også i dette tilfellet kan bruke forventningsverdien av z som om den er en sikker størrelse.³⁾ For å gjøre dette må imidlertid preferansefunksjonen justeres på en bestemt måte (som avhenger av fordelingen til z) før maksimeringen av $W(f(a, E_z))$ gjennomføres.

Etterspørselssystemer

I en oversiktsartikkel fra 1977 peker A. P. Barten på den stadige strøm av arbeider de siste 15 år på feltet komplette systemer for (konsum)-etterspørselsfunksjoner. Leif Johansen var en av de tidlige bidragsytere på dette feltet. I sitt arbeid [60] tar han utgangspunkt i behovet for fullstendige etterspørselssystemer i arbeidet med omfattende planleggings- eller prognosemodeller. I MSG-modellen hadde han selv 10 år tidligere implementert Frischs (1959) «Complete Scheme» for estimering av pris- og inntektselastisiteten i et komplett system av etterspørselsfunksjoner. Ved å forutsette en bestemt form for behovsuavhengighet (sterk separabilitet) kan alle krysspriselasiteter beregnes når en har estimert alle Engel-elastisiteter og en priselastisitet. Spesifisering av formen på slike etterspørselssystemer byr på problemer man ikke støter på når det gjelder analyse av etterspørsel etter ett gode partielt.

Leif Johansen peker på egenskaper slike systemer bør tilfredsstillende i tillegg til homogenitetsegenskapene ved etterspørselsfunksjoner:

a) Budsjett- eller oppsummeringsbetingelsen.

Summen av etterspørselen i verdi skal være lik total forbruksutgift.

b) Integrasjonsbetingelsen.

Substitusjonsleddene i dekomponeringen av etterspørselsselastisiteter skal tilfredsstillende en symmetri-betingelse som er nødvendig for at etterspørselsfunksjonene skal være avledet av maksimering av en nyttefunksjon.

Når det gjelder spesifisering av funksjonsformer er tre tilnærmingmåter fulgt i litteraturen; i) spesifisering av en nyttefunksjon, ii) spesifisering av en såkalt indirekte nyttefunksjon og iii) spesifisering av etterspørselsfunksjonene direkte.

Leif Johansen følger det første opplegget og spesifiserer en nyttefunksjon han betegner som meget enkel, men som han viser gir en rik klasse etterspørselsfunksjoner og knytter an til tidligere arbeider av Stone (1954), Houthaker (1960) og Fourgeaud & Nataf (1959). Denne funksjonen er senere kalt «Johansen-funksjonen» (Barten, 1977). Etterspørselssystemene brukt av forfatterne vist til ovenfor tilfredsstiller ikke alle krav nevnt foran. De forekommer som spesialtilfeller av Johansen-funksjonen.

Leif Johansen fulgte opp sin interesse på dette feltet i et nylig publisert arbeid i et festskrift til Stone [79]. Utgangspunktet er at kravet om at alle etterspørselsfunksjoner i et komplett system skal være av samme form representerer en tvangstrøye. Formålet med arbeidet er å undersøke mulighetene som åpner seg til å lage nyttige systemer av etterspørselsfunksjoner når denne tvangstrøyen kastes av. Leif Johansen viser eksempler på hvordan dette kan gjøres, og han framhever spesielt at kom-

²⁾ Denne konklusjonen gjelder helt sikkert når vi har ett virkemiddel og ett mål, og i visse viktige spesialtilfeller også for det mer generelle tilfellet.

³⁾ Dette gjelder under forutsetning av at $f(a, z) = F(a) + Hz$.

binering av Stone's lineære utgiftssystem som partielle systemer innenfor et totalsystem med andre funksjonsformer (basert på kvadratisk nyttefunksjon) gir Engel-funksjoner med mer tilfredsstillende egenskaper enn de som gjelder for det partielle systemet isolert.

Andre arbeider

Som det går fram av bibliografien (trykt i dette nummer av Sosialøkonomen) har Leif Johansen skrevet artikler om en lang rekke emner. Mange av artiklene illustrerer hvordan økonomisk teori kan belyse problemstillinger som er svært relevante for dagens økonomiske situasjon. Her vil vi bare nevne noen eksempler på slike arbeider fra de senere år.

I [82] ser Leif Johansen på en spill-situasjon med to land som begge har preferanser knyttet til sine aktivitetsnivåer og sine betalingsbalanser. Hvert land har sitt innenlandske etterspørselsnivå som handlingsparameter, og aktivitetsnivåene blir bestemt ved enkle Keynes-modeller. I artikkelen vises det hvordan spillets ikke-kooperative løsning kan gi en situasjon hvor begge landene har ledig kapasitet. Ved felles handling kunne begge landene bedre sin situasjon, men uten samarbeid er det umulig for landene hver for seg å bedre sin situasjon. I artikkelen vises det også at denne likevekten ikke er noen nødvendighet, det er fullt mulig å finne en ikke-kooperativ løsning som innebærer full kapasitetsutnyttning for begge landene. Situasjonen med lavt aktivitetsnivå i begge landene vil oppstå lettere jo sterkere preferanser landene knytter til sine betalingsbalanser i forhold til sine aktivitetsnivåer.

I det meste av den makro-økonomiske teorien om arbeidsledighet forutsettes det at arbeidskraften er homogen. I [80] har Leif Johansen analysert noen av konsekvensene av at ulike arbeidere i virkeligheten har ulik effektivitet. Bedriftene vil i en slik situasjon *ønske* å ansette de mest effektive når noen skal ansettes, og å si opp de minst effektive når noen skal sies opp. Imidlertid er de ikke i stand til *helt* å greie dette, selv om de et stykke på vei får til en slik seleksjon.

I sin analyse av et slikt arbeidsmarked viser Leif Johansen bl.a. følgende resultater: Til gitt lønn og produktpris vil det i alminnelighet finnes flere likevektsløsninger for sysselsettingen av de ulike typene arbeidskraft. Videre vil normalt den samlede arbeidsledigheten være forskjellig for de forskjellige likevektene. En konsekvens av disse to resultatene er at likevekten, og dermed den samlede arbeidsledighet, som nås gjennom en dynamisk prosess vil kunne avhenge av utgangssituasjonen. Spesielt ser Leif Johansen på en situasjon hvor lønn, pris eller etterspørsel *midlertidig* endres slik at arbeidsledigheten øker. Når lønn, pris eller etterspørsel så kommer tilbake til sitt opprinnelige nivå, vil sysselsettingen igjen endres, og vi får en ny likevekt. Det er imidlertid store muligheter for at denne nye likevekten vil ha større arbeidsledighet enn den opprinnelige likevekten. Dessuten vil gjennomsnittskvaliteten på de arbeidsledige ha blitt så lav at deres sjanse for jobb er blitt liten. Tendensten til irreversibilitet ved økt arbeidsledighet er også nevnt i [30], hvor Leif Johansen også behandler en rekke andre forhold som kan gi opphav til en slik irreversibilitet.

I artikkelen «The bargaining society and the inefficiency of bargaining» [76], gir Leif Johansen en rekke argu-

menter for hvorfor forhandlinger spiller en stadig mer framtreddende rolle i beslutningsprosessene i økonomier som den norske. Videre peker han på hvordan en spillteoretisk tilnærmingstype kan brukes til å analysere noen sider av slike forhandlingsprosesser. En av hans hovedkonklusjoner er at forhandlinger ofte vil være en dårlig beslutningsprosedyre ved at de forringer informasjonsgrunnlaget for beslutninger. Dessuten vil ressurser ofte sløses i selve forhandlingsprosessen, bl.a. ved at beslutninger blir utsatt uten at dette er teknisk nødvendig. Endelig vil en forhandlingsprosess i noen tilfeller mislykkes i den forstand at en potensiell bedring for alle parter ikke blir gjennomført, eller ved at trusler som settes fram i forhandlingsprosessen også helt eller delvis blir gjennomført, selv om dette gir et tap for alle parter.

Arbeidet om forhandlinger har en utpreget tverrfaglig karakter. Et annet arbeid av relevans for flere av de samfunnsvitenskapelige fag er Leif Johansens artikkel om økonomisk interaksjon [78]. Her deler han den gjensidige avhengigheten mellom aktører i samfunnet i tre hovedklasser, og viser hvordan spillteori egner seg til å presisere denne inndelingen. Også i dette arbeidet understrekes det at forhandlinger stadig blir en viktigere form for beslutningsprosess. Dessuten argumenterer han for at dagens økonomiske teori er mindre egnet til å analysere forhandlinger enn andre typer økonomisk interaksjon, og at det derfor vil være et økende behov for tverrfaglig samfunnsvitenskapelig forskning.

Vi har her gitt en kortfattet oversikt over enkelte deler av Leif Johansens vitenskapelige innsats, slik den framgår av hans publiserte arbeider.

En meget viktig del av hans forskningsinnsats lå imidlertid i hans rådgivning for kolleger i Norge og over hele verden. Han er takket i utallige forord og fotnoter for sin meget konstruktive kritikk og som inspirasjon. Denne rådgivningsvirksomheten omfattet også de internasjonale fagtidsskriftene. Han ble hyppig brukt som «referee», og ble etter hvert knyttet til redaksjonen av en rekke internasjonale tidsskrifter (bl.a. *Econometrica* og *Journal of Economic Theory*), som co-editor, redaksjonsmedlem eller medlem av redaksjonsrådet.

Til tross for at han døde så ung, hadde Leif Johansen rukket å få flere æresbevisninger for sin forskningsinnsats. Han var således innvalgt som medlem av Det norske vitenskapsakademi, Det svenske vitenskapsakademi, Det kongelige danske vitenskapsakademi. Han var videre «fellow» i Econometric Society og æresmedlem av American Economic Association, som er verdens største økonomforening.

REFERANSER

- Barten, A. P.: The systems of consumer demand functions approach: A review, *Econometrica*, vol. 45, 1977, pp. 23–51.
- Bergman, L.: «A system of computable general equilibrium models for a small and open economy», *Mathematical Modelling*, 3, 1982, pp. 421–435.
- Bjerkholt, O., Lorentsen, L. og Strøm, S.: «Norge i 1980-årene: Oljepenger og omstillinger», *Bergen Bank kvartalsskrift* nr. 4, 1980.
- Bjerkholt, O. og Longva, S. (red.): *Analysis of supply and demand of electricity in the Norwegian economy*, Samfunnsøkonomiske studier nr. 53, Statistisk Sentralbyrå, Oslo, 1983.
- Dervis, K., de Melo, J. and Robinson, S.: *General equilibrium models for development policy*, Cambridge Univ. Press, 1982.

- Dixon, P. et. al.: *ORANI: A multisectoral model of the Australian economy*, North-Holland, 1982.
- Eriksen, T., Thonstad, T. og Qvigstad, J. F.: «Arbeidsmiljø og næringsstruktur. Et forsøk på å knytte arbeidsmiljøvariable til økonomiske planleggingsmodeller.» *Memorandum fra Sosialøkonomisk institutt*, 10. oktober 1978.
- Eriksen, K. og Kjelberg, T.: Lønnsutvikling og etterspørsel etter ulike typer arbeidskraft, 1981:5 *Utredninger om forskning og høgre utdanning*, NAVF's utredningsinstitutt.
- Fourgeaud, C. and Nataf, A.: *Consummation en Prix et Revenue Reels et Theorie des Choix*, *Econometrica*, 1959.
- Frisch, R.: «A complete scheme for computing all direct and cross demand elasticities in a model with many sectors», *Econometrica* 27, no. 2, pp. 177–196, 1959.
- Førsund, F. R. and Hjalmarsson, L.: Technical progress and structural change in the Swedish cement industry, forthcoming, *Econometrica*, 1983.
- Førsund, F. R. and Jansen, E.: «Analysis of energy intensive industries – The case of Norwegian aluminium production 1966–1978», i Bjerkholt og Longva (1983).
- Førsund, F. R. and Jansen, E.: «The interplay between sectoral models based on micro data and models for the national economy», under utgivelse i symposium-volum fra konferansen «Skogsektorens utviklingsproblem», Umeå Universitet, Juni 16–18, 1982.
- Førsund, F. R., and Strøm, S.: «Industrial structure, growth and residual flows», in *The management of water quality and the environment*, J. Rothenberg and I. G. Heggie, eds. The Macmillan Press Ltd., London and Basingstoke, 1974, pp. 21–69.
- Hildenbrand, W.: Short-run production functions based on microdata, *Econometrica*, vol. 49 (5), 1981, pp. 1095–1124.
- Houthakker, H. S.: The influence of prices and incomes on household expenditure, *Bulletin de l'Institut International de Statistique*, Tome XXXVIII-2ème Livraison 2 (1960).
- Houthakker, H. S.: The Pareto distribution and the Cobb-Douglas production function in activity analysis, *The Review of Economic Studies*, vol. 23, 1955–56, pp. 27–31.
- Hochman, E. and Zilberman, D.: Examination of environmental policies using production and pollution microparameter distributions, *Econometrica*, vol. 46 (4), 1978, p. 739–760.
- Kemp, M. C. and Thanh, P. C.: On a class of growth models, *Econometrica*, vol. XXXIV, 1966, pp. 257–82.
- Kurz, Mordecai: Substitution vs fixed production coefficients: A comment, *Econometrica*, vol. XXXI, 1963, pp. 209–17.
- Phelps, Edmund S.: Substitution, fixed proportions, growth and distribution, *International Economic Review*, vol. 4, 1963, pp. 265–88.
- Rattse, J.: *Dynamic macro-economic adjustments in India*, Univ. i Trondheim, 1983.
- Restad, T.: *Modeller för samhällsekonomisk perspektivplanering*, Berlingska Boktryckeriet, Lund 1976.
- Solow, R. M.: Substitution and fixed proportions in the theory of capital, *Review of Economic Studies*, vol. XXIX, 1962, pp. 207–18.
- Solow, R. M.: Technical progress, capital formation and economic growth, *American Economic Review*, Papers and Proceedings, vol. LII, 1962, pp. 76–86.
- Stone, R.: Linear expenditure systems and demand analysis: An application to the pattern of British demand, *The Economic Journal*, 64, 1954, pp. 511–27.
- Tinbergen, J.: *On the theory of economic policy*, North-Holland, 1952.
- Zalai, E.: «A nonlinear multisectoral model for Hungary: General equilibrium versus optimal planning approach», notat fra IIASA, 1980.

Leif Johansen – en utvalgt bibliografi

En fullstendig bibliografi over Leif Johansens meget omfattende publiseringsvirksomhet er under utarbeiding ved Sosialøkonomisk institutt. I bibliografien nedenfor har vi forsøkt å ta med hans viktigste faglige arbeider samtidig som vi har forsøkt å vise spennvidden i hans produksjon.

BØKER

1. *A Multi-Sectoral Study of Economic Growth*, North-Holland Publishing Co., 1960, 177 pp. 2. opplag 1964. Second enlarged edition, 1974, 274 pp. 3. opplag 1976. Oversatt til bl.a. japansk.
2. *Offentlig økonomikk*, Universitetsforlaget, første del, 1962, 108 pp., annen del, 1964, 342 pp. (Første og annen del slått sammen til én bok i 1965.) 2. opplag, 1967, 342 pp. 3. opplag, 1970, 341 pp. 4. opplag, 1980, 341 pp. Oversatt til engelsk, fransk, japansk, svensk og finsk.
3. *U-landsproblemet – kan det løses?* Elan-bøkene, Ny Dag, Oslo 1967, 61 pp.
4. *Artikler om økonomisk vekst*, Universitetsforlaget, Oslo 1969, 128 pp.
5. *Production Functions. An Integration of Micro and Macro, Short Run and Long Run Aspects*, North-Holland Publishing Co., 1972, 274 pp.
6. *Lectures on Macroeconomic Planning, 1. General Aspects*, North-Holland Publishing Co., 1977, 355 pp. Oversatt til russisk, Moskva 1982, 398 pp. Oversettelse til serbokroatisk under utarbeidelse.
7. *Lectures on Macroeconomic Planning, 2. Centralization, Decentralization, Planning under Uncertainty*, North-Holland Publishing Co., 1978, 411 pp. Oversatt til russisk, Moskva 1982, 471 pp. Oversettelse til serbokroatisk under utarbeidelse.
8. *Samfunnsøkonomisk lønnsomhet*, Industriøkonomisk Institutt, Bergen 1977, 60 pp.
9. *Opptakt til sosialøkonomi*, Universitetsforlaget, Oslo, under utgivelse 1983.
10. *Investeringenes allokering ved balansert vekst*, Nr.10/59.

ARTIKLER I SOSIALØKONOMEN

11. Av den økonomiske teori for skattenes virkninger på bedriftenes disposisjoner, Nr. 10/60.
12. Regionaløkonomiske problemer belyst ved lineær programmeringsteori, Nr. 2/65.
13. Norsk økonomi etter krigen. Investerings, sysselsetting og økonomisk vekst, Nr. 3/66.
14. Problemstillinger og utviklingslinjer i økonomisk vekstteori, Nr. 1/67.
15. Kritiske merknader til professor Georg Borgstrøms økonomiske oppfatning, Nr. 1/69.
16. Prognoser i samfunnsmessig sammenheng, Nr. 8/71.
17. Norge, økonomene og EF, Nr. 4/72.
18. Hvordan kan mål for utviklingen på kredittmarkedet avledes fra realøkonomiske målsettinger? Nr. 1/75.
19. Krisen i verdensøkonomien – nyorientering av Norges økonomiske politikk? Nr. 2-76.
20. Tuberkuloseutbredelse og -behandling belyst ved økonomiske og matematiske metoder, Nr. 9-10/76.
21. Eierforhold og styringsmuligheter, Nr. 2/77.
22. Noen merknader til debatten om Norges handelspolitikk, Nr. 2-77.
23. Styring under usikkerhet, Nr. 5/78.
24. Forhandlingssamfunnet, Nr. 8/78.
25. Vekstlinjene er brutt – hva gikk galt? Nr. 1/79.
26. Relevansen og nytten av nyere makroøkonomisk teori, Nr. 7/79.
27. Alternative styringsmetoder i en moderne økonomi – og mulige beslutningskriser, Nr. 10/79.
28. Profesjonaliseringen av sosialøkonomien: Noen konsekvenser for teoriproduksjonen, Nr. 8/80.
29. Økonomisk teori, metoder og modeller innenfor helse-, sosial- og trygdesektoren, Nr. 9/80.
30. Arbeidsløsheten: Lettere opp enn ned? Nr. 10/82.
41. Economic Problems in a Rich Country: Capitalism versus Socialism, *Statsøkonomisk Tidsskrift*, hefte 1, 1961.
42. Borgerlig og Marxistisk Økonomisk Vitenskap, *Clarite*, Nr. 2, 1961.
43. Durability of Capital and Rate of Growth of National Product, *International Economic Review*, No. 3, September 1961.
44. A Method for Separating the Effects of Capital Accumulation and Shifts in Production Functions upon Growth in Labour Productivity, *The Economic Journal*, December 1961.
45. Klassikernes Økonomiske System – Fra et Velferdsteoretisk Synspunkt, *Statsøkonomisk Tidsskrift*, Nr. 2, 1962.
46. Marxism and Mathematical Economics, *Monthly Review*, Januar 1963.
47. Teoretisk-Økonomiske Synspunkter på Spørsmål i Tilknytning til Økonomisk Assistanse til Underutviklede Land, *Internasjonal Politikk*, Nr. 3, 1963.
48. Some Notes on the Lindahl Theory of Determination of Public Expenditures, *International Economic Review*, vol. 4, No. 3, September 1963.
49. Labour Theory of Value and Marginal Utilities, *Economics of Planning*, Vol. 3, No. 2, september 1963.
50. Prissystemets Rolle i de Østeuropeiske land, *Statsøkonomisk Tidsskrift*, Nr. 2, 1966.
51. Soviet Mathematical Economics, *The Economic Journal*, September 1966.
52. A Classical Model of Economic Growth, *Socialism, Capitalism and Economic Growth*, Essays presented to Maurice Dobb, Cambridge University Press 1967.
53. Regional Economic Problems Elucidated by Linear Programming, *International Economic Papers*, No. 12, 1967.
54. Some Theoretical Properties of a Two-Sector Model of Optimal Growth, *Review of Economic Studies*, 1967.
55. Some Problems of Pricing and Optimal Choice of Factor Proportions in a Dynamic Setting, *Economica*, 1967.
56. J. K. Galbraith og den nye industristaten, *Kontrast*, nr. 4, 1967.
57. Notes on the Measurement of Real Capital in Relation to Economic Planning Models, *Revue of Income and Wealth*, June 1967, by Leif Johansen and Åge Sørsvæen.
58. Production Functions and the Concept of Capacity, *Economie mathématique et économétrie*, No. 2, 1968.
59. Explorations in Long-Term Projections for the Norwegian Economy, by Leif Johansen, in collaboration with Håvard Alstadheim and Åsmund Langsether, *Economics of Planning*, No. 1-2, 1968.
60. On the Relationships between some Systems of Demand Functions, *Liiketaloudellinen Aikakauskirja*, no. 1, 1960.
61. An Examination of the Relevance of Kenneth Arrow's General Possibility Theorem for Economic Planning, *Economie Mathématique et Économétrie*, No. 3, 1970.
62. Planlegging og spill, i *Økonomi og politikk. Festskrift til Ole Myrvoll*, Aschehoug, 1971.
63. On the Optimal Use of Forecasts in Economic Policy Decisions, *Journal of Public Economics*, No. 1, 1972.

UTVALGTE ARTIKLER I ANDRE TIDSSKRIFT M.V.

31. Aggregeringsproblemet. *Stimulator*, nr. 3, 1952.
32. Forenklet Velferdsteoretisk Modell for en Sosialistisk Økonomi, *Nationaløkonomisk Tidsskrift*, 1955, Hæfte 3-4.
33. A Model of Economic Growth with Increasing Efficiency of Capital, *Økonomisk Tidsskrift*, 1956.
34. Bankenes Rolle i en Makroøkonomisk Modell, *Statsøkonomisk Tidsskrift*, nr. 4, 1956.
35. Death Rates, Age Distribution and Average Income in Stationary Populations, *Population Studies*, Vol. XI, No. 1, 1957.
36. Substitution Versus Fixed Production Coefficients in the Theory of Economic Growth: A Synthesis, *Econometrica*, No. 2, April 1959. (Særtrykk nr. 9, Sos.øk. inst.)
37. Matematiske og Økonometriske Metoder i Sovjetisk Sosialøkonomi, *Statsøkonomisk Tidsskrift*, Nr. 4, 1959.
38. Economic Growth and Planning, by L. Johansen & A. Ghosh. Appendix to Maurice Dobb: *An Essay on Economic growth and Planning*, Routledge and Kegan Paul, London, 1960.
39. Rules of Thumb for the Expansion of Industries in a Process of Economic Growth, *Econometrica*, April 1960.
40. Liberalistisk Økonomi og Planøkonomi, *Statsøkonomisk Tidsskrift*, nr. 3, 1960.

64. Simple and General Nonsubstitution Theorems for Input-Output Models, *Journal of Economic Theory*, No. 3, December 1972.
65. The Rate of Growth in Dynamic Input-Output Models. Some Observations Along Lines Suggested by O. Lange and A. Bródy. *Jahrbuch der Wirtschaft Osteuropas*, Band 4, 1973.
66. Targets and Instruments under Uncertainty, in *Economic Structure and Development. Essays in honour of Jan Tinbergen*, North-Holland, 1973.
67. Establishing Preference Functions for Macroeconomic Decision Models, *European Economic Review*, 5, 1974.
68. Some Aspects of Automatic Stabilization, in *Public Finance and Stabilization Policy*, North-Holland, 1974.
69. Optimal use of Forecasts in Economic Policy Decisions, *Journal of Public Economics*, nr. 4, 1975, by Leif Johansen and Tor Hersoug.
70. Spillteori som grunnlag for samfunnsanalyse, *Statsøkonomisk Tidsskrift*, 1974.
71. The Theory of Public Goods: Misplaced Emphasis? *Journal of Public Economics*, 1977.
72. Price-Taking Behavior, *Econometrica*, No. 7, October 1977.
73. A Calculus Approach to the Theory of the Core of an Exchange Economy, *The American Economic Review*, 1978, pp. 813–820.
74. On the Theory of Dynamic Input-Output Models with Different Time Profiles of Capital Construction and Finite Life-Time of Capital Equipment, *Journal of Economic Theory*, Vol. 10, No. 2, 1978, pp. 513–533.
75. The Report of the Committee on Policy Optimisation – UK, *Journal of Economic Dynamics and Control*, No. 1, 1979, pp. 101–109.
76. The Bargaining Society and the Inefficiency of Bargaining, *Kyklos*, Vol. 32, 1979.
77. Parametric Certainty Equivalence Procedures in Decision-Making under Uncertainty, *Zeitschrift für Nationalökonomie*, Vol. 40, No. 3–4, 1980, pp. 257–267.
78. Interaction in Economic Theory, *Économie Appliquée*, No. 2–3, 1981, pp. 229–267.
79. Suggestions Towards Freeing Systems of Demand Functions from a Strait-Jacket, in *Essays in the Theory and Measurement of Consumer Behaviour, in Honour of Sir Richard Stone*, Cambridge University Press, 1981.
80. Some Notes on Employment and Unemployment with Heterogeneous Labour, in *Economic Essays in Honour of Jørgen H. Gelting*, Tillægsnummer til *Nationaløkonomisk Tidsskrift*, 1982.
81. On the Status of the Nash Type of Noncooperative Equilibrium in Economic Theory, *Scandinavian Journal of Economics*, Vol. 84, No. 3, 1982.
82. A Note on the Possibility of an International Equilibrium with low Levels of Activity, *Journal of International Economics*, Vol. 13, 1982.
83. Cores, Aggressiveness and the Breakdown of Cooperation in Economic Games, *Journal of Economic Behaviour and Organization*, Vol. 3, No. 1, March 1982.
84. Econometric models and economic planning and policy: Some trends and problems, in *Current developments in the interface: Economics, econometrics, mathematics*, M. Haze and A. H. G. Rinnay Kan (eds), D. Reidel Publ. C., Dordrecht, 1982.

Jubileumsboken 1983

Jubileumsboken er nå under produksjon. Vi minner igjen om spørreskjemaet som skal utfylles av alle sosialøkonomere utdannet i Norge. De som ikke har fylt ut skjema, bør gjøre det snarest.

Skjema kan fås ved henvendelse til sekretariatet.

Professor Leif Johansen og Finansdepartementet

PER SCHREINER
PLANLEGGINGSAVDELINGEN
FINANSDEPARTEMENTET¹⁾

1. Innledning

Med professor Leif Johansens død har samfunnet lidd et stort tap. Mer enn noen gang trenger vi i dag mennesker av hans dimensjon og legning. Leif Johansen favnet vidt. Han var ikke bare en internasjonalt kjent og anerkjent forsker – en klar kandidat til Nobelprisen i økonomi – og en dyktig og oppmerksom lærer og veileder. I tillegg hadde han også en enestående evne og vilje til å bruke og til å utvikle sin teoretiske innsikt i arbeid med praktiske problemer.

Han levde ikke i noe elfenbenstårn. Gjennom en lang rekke artikler og foredrag som ikke henvendte seg bare til økonomer, ble han kjent og respektert langt utover universitetsmiljøene. Han var også «professorenes professor» – ekspertene som eksperter søkte råd hos, direkte eller gjennom hans skriftlige arbeider.

Grunnleggende ny innsikt i sosialøkonomien er ikke utviklet som ren teori, men for å underbygge standpunkter til løsningen av praktiske og ofte kontroversielle spørsmål. Leif Johansen levde opp til det beste i disse tradisjonene. Som sine læremestere, Ragnar Frisch og Trygve Haavelmo, så han sin forsker- og lærergjerning i nær sammenheng med et engasjement for å bidra til å løse konkrete problemer i samfunnet.

Mens økonomitradisjonen i mange land har en klar politisk-polemisk karakter mente han at arbeidet med økonomisk teori ville føre til bedre beslutninger basert på klarere forståelse. Kanskje er det en fordel å virke i et lite land. Økonomene blir mindre isolert og de kommer i nærmere kontakt med politikk og administrasjon.

For oss i Finansdepartementet var det et særtrekk ved Leif Johansen at han kombinerte fremragende teoretiske bidrag i sosialøkonomisk grunnforskning med nøktern virkelighetsnærhet og stor sans for det relevante og praktisk anvendbare. Vi hadde mye nytte og glede av samarbeidet med Leif Johansen. Han skapte MSG-modellen og han bidro til utviklingen og bruken av flere av de økonomiske modellene som er blitt benyttet for makroøkonomisk analyse og planlegging. Gjennom et grundig arbeid med planleggingsteori ga han et uvurderlig bidrag til å knytte økonomisk teori sammen med praktisk økonomisk planlegging.

Dessuten stilte han regelmessig opp i ulike rådgivende utvalg og han var tilgjengelig for konsultasjoner, både på formell og uformell basis. Her utfoldet han sin kreativitet, øste av sin skarpe teoretiske innsikt og han delte med oss sin dype fortrolighet med hele sosialøkonomien. Han var ikke bare en spesialist som ga råd om

teoretiske metoder og han fortapte seg ikke i de teoretiske sidene ved problemene. Tvert imot. Han la vekt på at oppmerksomheten ble rettet mot viktige og sentrale problemstillinger og på at de metodene vi tok i bruk virkelig var anvendbare og hadde bidrag å gi til løsning av problemene.

Et viktig trekk ved Leif Johansen var hans usedvanlige vennlighet. Det var noe som vi i departementet satte stor pris på, fordi vi ofte fant å måtte bry ham med nokså trivielle spørsmål. Han lyttet oppmerksomt til oss som søkte hans råd og behandlet alle som likemenn. Det store utbyttet vi hadde av å få drøftet våre mer eller mindre klart formulerte problemer med ham skyldtes ikke bare den faglige tryggheten det ga å kunne støtte seg til hans råd. Det var også noe med måten han sa det på. Hans kritikk var alltid konstruktiv, hjelpsom og oppmuntrende.

For øvrig var han svært ofte innstilt på å utdype et muntlig svar med en skriftlig fremstilling. Etter møter i de utvalgene han var med i kunne han ofte sende notater som nærmest var små avhandlinger, om de spørsmålene som var drøftet.

Leif Johansen var en av de få økonomene som både i arbeidet med teorien og i sin praksis, fungerte tverrfaglig. Et eksempel på det er hans bruk og formidling av spillteori som et grensekryssende analyseverktøy. Det kommer klart til uttrykk i hans artikkel «Interaction in Economic Theory», i «Economie Appliquee» nr. 2–3/1981. Et annet eksempel er hans evne til å popularisere på en slik måte at folk i andre disipliner kunne følge med og forstå hans bidrag. Et av de siste eksemplene på det er det foredraget han holdt i Politisk Forum om «Plan og Marked», senere publisert i Samtiden nr. 6/80.

Leif Johansen skrev også for politikere. En finansminister som ikke er økonom av fag, forteller at han i tidligere år i Stortinget hadde hatt stort utbytte av å lese Leif Johansens bok om «Offentlig økonomikk».

Leif Johansen kombinerte en uvanlig stor bredde som økonom med en evne og vilje til å se et spørsmål fra mange sider. Det gjorde ham i kanskje større grad enn noen annen til en uavhengig økonom. Han ble av alle oppfattet som en nøytral og upartisk rådgiver. Med et politisk grunnsyn som ikke ble delt av mange andre, oppnådde han likevel en enorm respekt i hele det politiske og administrative miljøet.

Samtidig var det et personlig engasjement bak det han gjorde. Jeg har lyst til å sitere litt fra et brev han skrev til meg høsten 1976. Det er nok dessverre mer enn aktuelt også i dag. Jeg hadde sendt ham et notat til kommentar. Han skriver i sitt svar: «Jeg er selvfølgelig fullt ut enig i det som sies om de sosiale aspekter ved spørsmålet om «Arbeid for alle». Likevel mener jeg at spørsmålet om produktiv bruk av den viktigste ressurs et samfunn har, skulle stå mer sentralt i diskusjonen. Det ville reflektere det realøkonomiske forhold at arbeidskraften er den grunnleggende ressurs, og at et fornuftig innrettet samfunn bør ta sikte på å utnytte denne ressursen på en

¹⁾ Denne artikkelen bygger på bidrag fra en rekke tidligere og nåværende medarbeidere i Finansdepartementet.

effektiv måte. Dette forhold har en tendens til å viskes bort når en snakker for mye om at folk bør «få» arbeid, ... Det er *fordi* arbeid stort sett frembringer noe viktig og verdifullt at arbeid har «prestisjeverdi», og det er *av denne grunn* det er et psykologisk og sosialt nederlag for en person når hans arbeidskraft ikke er etterspurt eller forholdene ikke er slik lagt tilrette at den kan utnyttes.»

Når man ser på alt han produserte og alle de fora han deltok i med grundige bidrag, kan man undres over at han kunne få tid til så mye og samtidig alltid gi seg tid til å komme med kommentarer og råd.

Leif Johansen etterlater seg et tomrom, ikke minst for oss som arbeider med utformingen av den økonomiske politikken. Det er å håpe at hans kolleger vil ta etter hans eksempel og prøve å kombinere teoretisk arbeid med en aktiv interesse for og deltakelse i arbeidet med aktuelle samfunnsspørsmål. Denne holdningen kommer godt til uttrykk i innledningen til «A Multi-Sectoral Study»: «Again it has become a habit among economists who are quantifying their models to say something like the following: «The principal aim of the present study is methodological. The statistical data are very scanty and unreliable. The quantitative analysis should therefore be considered merely as an illustration of the method.» Having given this statement, the author would hardly be blamed for using the statistical data uncritically. (.)

I should (.) like to characterize the quantitative analysis contained in this study in a way which differs somewhat from the usual one: The data and the quantitative analysis do serve the purpose of illustrating the method and the model. But, at the same time, if I were required to make decisions and take actions in connection with relationships covered by this study, I would (.) rely to a great extent on the data and the results presented in the following chapters. Thus, the quantitative analysis does not solely serve the purpose of illustrating a method (.).

2. Innflytelse gjennom utvikling og formidling av fagene offentlig økonomikk og makro-økonomisk planlegging

I en nekrolog over Leif Johansen i den kjente franske avisen *Le Monde* 1. februar 1983 betegnes han som en av de største økonomene i dette århundre. Han blir betraktet som en av grunnleggerne av faget offentlig økonomikk. Det vises til hvordan han har byget bro mellom ulike fagtradisjoner, den skandinaviske, mer akademiske tradisjonen med Knut Wicksell og Erik Lindahl i spissen og den franske tradisjonen som har vært knyttet til mer konkrete spørsmål. Han maktet å generalisere og presisere disse tidligere bidragene på et høyt vitenskapelig nivå. Senere har bl.a. Richard Musgrave formidlet hans tanker til USA, der de har funnet en bred grobunn. Bl.a. brukes hans «Offentlig økonomikk» som lærebok.

Det pekes videre på hvordan Leif Johansen har brakt fundamentale bidrag til teorier for politisk økonomi, det gjelder planlegging, kapitalteori, vekstteori og syntesen mellom marxisme og marginalisme.

Til slutt trekkes frem at han har utøvet en historisk rolle både som pioner og veileder innenfor den økonomiske vitenskapen. Man undres over at han maktet alt dette i løpet av et så kort liv.

Det blir i nekrologen i *Le Monde* ikke gjort noe skille mellom hans innsats under faget offentlig økonomikk og under faget makroøkonomisk planlegging. Det må svare godt til den brede beskrivelsen eller definisjonen Leif Johansen selv ga av makro-økonomisk planlegging som en institusjonalisert aktivitet for a) å forberede beslutninger eller tiltak som skal treffes av sentrale myndigheter og b) koordinering av beslutninger og tiltak som treffes av de enkelte enheter i økonomien enten seg imellom eller vis a vis de sentrale myndighetene.

Jeg skal ikke her gå nærmere inn på hvordan Leif Johansen, da han som nyutnevnt dosent fikk ansvaret for undervisningen i offentlig økonomikk, la så mye arbeid i sine forelesninger at de ganske snart kunne bli publisert som en grunnleggende lærebok. Tilsvarende skjedde da han hadde fått opprettet makroøkonomisk planlegging som spesialfag i sosialøkonomi-studiet. Forelesningene ble snart grunnlaget for hans «Lectures on Macroeconomic Planning» i to bind som utkom i 1977 og 1978.

Disse bøkene er unike i internasjonal sammenheng. Jeg er blitt fortalt at på The University of the West Indies i Jamaica var Leif Johansens lærebøker i planlegging allerede i 1980 godt kjent, selv blant sosiologene. Bøkene demonstrerer en av Leif Johansens sterkeste sider, nemlig evnen til å skape en enhetlig og avklarende oversikt over et stort tema som er behandlet fragmentarisk i den internasjonale litteraturen og i tillegg bringe selvstendige bidrag på en rekke av de områdene som behandles.

Makroøkonomisk planlegging ble fort et populært fag. For mange studenter hjalp det til å gi en ny og praktisk orientert fremstilling av økonomisk teori. Teorien ble relevant. Det var noe som ikke minst de som arbeider med løpende problemer i departementet, lærte å sette pris på.

For oss har det også vært av betydning at mange kandidater med makroøkonomisk planlegging som spesialfag senere har funnet sin arbeidsplass i Finansdepartementet. Vi er nå svært opptatt av at planlegging som fag blir holdt i hevd og utviklet videre ved Sosialøkonomisk Institutt.

3. Modellutvalget

Modellutvalget er et permanent rådgivende utvalg for Finansdepartementet i praktiske og teoretiske spørsmål som knytter seg til modellbruk og modellutvikling i den sentrale økonomiske planleggingen. Leif Johansen var med i dette utvalget helt siden det ble opprettet i 1963. Han deltok på de fleste møtene, det skulle mye til at han meldte forfall. Modellutvalget ble opprettet i 1963 da MODIS I ble etablert som et verktøy i arbeidet med Nasjonalbudsjettet og Langtidsprogrammet. I 1968 ble den modellen som Leif Johansen utviklet i sin doktoravhandling, senere kalt MSG-modellen, tatt i bruk for å lage perspektivanalyser i forbindelse med Langtidsprogrammet.

Formålet med Modellutvalget er å sørge for en systematisk kontakt mellom Finansdepartementet som bruker, Statistisk Sentralbyrå som utførende forskningsinstans og Sosialøkonomisk Institutt som forvalter av grunnforskningen i økonomisk teori. Ved siden av å komme med konkrete forslag om detaljer i modellinnhold og fremgangsmåter ved bruken av modellene bidro Leif Johansen hele tiden til at vi skulle se modellutviklingen strate-

gisk som en bruk av grunnleggende teoretiske forståelser av sammenhenger i økonomien. Han var også påpasselig med at vi skulle vise respekt for den innsikten og erfaringen som er innbygget i modellens relasjoner. Med moderne regneutstyr er det ellers enkelt å manipulere modellene så de bygger opp under forutinntatte synspunkter.

Etter hvert er Modellutvalget utviklet til noe mye mer enn et rent modellteknisk utvalg. Leif Johansen bidro til det ved at han generøst delte sin store innsikt og omfattende lesning med de øvrige medlemmene. Det var også betydningsfullt at han ga oss referanser og kontakter til andre lands økonommiljøer.

I den forbindelse vil jeg nevne et vanskelig dilemma. I modellarbeidet er det nødvendig med konsentrasjon og kontinuitet, en kan ikke stadig skifte tilnærmingssmåte. På den annen side er det en risiko for ensidighet om en holder fast ved de metodene som en gang er valgt og ikke er åpen for nye eller konkurrerende metoder. I denne avveiningen mellom stabilitet og åpenhet var Leif Johansen en støtte. Et eksempel på hans bredde er den utredningen han i 1976 laget om optimal kontrollteori for en komité nedsatt av det britiske Treasury: «Some Observations on the Feasibility and Possible Advantages of Using Optimal Control Theory in the Formulation of Macroeconomic Policy».

Gjennom 1976 drøftet Modellutvalget et arbeidsprogram for «Modellutvikling for makroøkonomisk planlegging» (PA/25- 1977). Tidligere hadde det alt vesentlige av modellutviklingsarbeidet foregått i Statistisk Sentralbyrå. En ny ting i programmet var at man sterkt oppfordret til å trekke også andre forskningsmiljøer inn i utviklingsarbeidet. Dessuten skisserer det opplegget til et modellsystem bestående av før- og ettermodeller til hovedmodellene (MSG og MODIS). De gjør det lettere å trekke andre departementer enn Finansdepartementet inn i modellbruken og modellutviklingen. Dette var en type strategisk tenkning om utviklingen av norsk planlegging som opptok Leif Johansen mye.

Ved Leif Johansens bortgang arbeidet modellutvalget med en ny modellutviklingsplan. Denne planen har høyere ambisjonsnivå enn tidligere. Utvikling av økonomiske modeller foregår i dag i mange forskningsmiljøer og det er mange brukere. Tanken er at det nye arbeidsprogrammet skal virke integrerende også på denne virksomheten. Det er et stort tap at vi ikke kunne få Leif Johansens bistand ved fullføringen av dette programmet.

4. MSG-modellen og perspektivberegninger

I 1966 tok Finansdepartementet initiativ til å få utnyttet den modellen som Leif Johansen hadde utviklet i sin doktoravhandling i 1960. Modellen ble først kalt MSS etter tittelen på boka, Multi Sectoral Study. Han foreslo senere betegnelsen MSG der G står for Growth. Etter hvert kom det igang et betydelig arbeid med å utvikle modellen og med å få laget et regneprogram for å løse den. Dette arbeidet foregikk samtidig på Sosialøkonomisk Institutt, i Norsk Regnesentral, i Statistisk Sentralbyrå og i Finansdepartementet.

En viktig utviklingsoppgave var at mens modellen opprinnelig var utformet for å si noe om langsiktige vekstrater på et tidspunkt, var det viktig for Finansdepartementet å få en modell som kunne gi tidsforløpet for de variable. Den gang fremsto for øvrig det å løse en modell

med 30 sektorer og ikke-linearitet (som følge av at både priser og kvanta skulle bestemmes simultant) som en ganske formidabel oppgave.

Modellen ble tatt i bruk i 1968 og beregninger med modellen ble bl.a. presentert i «Perspektivanalyser», et vedlegg til regjeringen Bortens Langtidsprogram for 1970–73. Senere er MSG-modellen gjentatte ganger oppdatert og videreutviklet. Men hovedtrekkene er stadig de samme.

Med sin grunnleggende enkelhet fanger modellen opp fundamentale trekk i økonomien, og den oppleves fortsatt som moderne og hensiktsmessig, trass i at det snart er 25 år siden Leif Johansen la frem sin avhandling. MSG-modellens betydning ligger ikke bare i beregningene som utføres, men også i rollen som en tankemodell som støtte for intuisjon og forståelse. I flere land er det utviklet modeller med utgangspunkt i MSG-modellen.

Etterspørselen etter makro-økonomiske beregninger for en periode på 10–20 år fremover er stor. Et viktig bruksområde for MSG-modellen er til å fremskaffe generelle rammebetingelser for andre departementer og for utredningsorganer av ulike slag når de skal lage analyser for bestemte sektorer eller områder av økonomien (bygg og anlegg, varehandel, transport, energi, arbeidsmarked, utslipp og forurensninger, tempo i oljeutvinningen, virkning på næringsstrukturen av datateknologien, fylkesplaner m.v.). På denne måten oppnås samtidig en gjensidig påvirknings- og nytteeffekt. Samtidig som makroberegningene gir en ramme eller bakgrunn for spesialanalysene bidrar spesialanalysene til å korrigere makro-anslagene.

I forbindelse med arbeidet med energimeldingen (Stortingsmelding 54 for 1979–80) var Leif Johansen med på å skrive et notat om metoder i energiprognoearbeidet. Konklusjonen var at MSG-modellen skulle legges til grunn. Statistisk Sentralbyrå har nå utviklet en versjon av MSG-modellen som er spesielt egnet for å analysere utviklingen i de ulike energibærerne (olje/elektrisitet) der samspillet mellom energisektoren og resten av økonomien er innarbeidet.

5. Kalkulasjonsrenten og (offentlige) investeringsbeslutninger

I 1967 laget Leif Johansen en utredning for Finansdepartementet om investeringskriterier fra et samfunnsøkonomisk synspunkt. Det viktigste bidraget i denne brede og dyptpløyende fremstillingen er nok hans behandling og forslag i forbindelse med kalkulasjonsrenten. Han skapte en teoretisk avklaring og bidro dessuten med forslag til tallfestede anslag for hvor stor kalkulasjonsrenten burde være.

På grunnlag av Leif Johansens fremstilling kom Finansdepartementet frem til en anbefalt rentesats for prosjekter i offentlig sektor på 10 pst. regnet i faste priser. Senere er denne anbefalte rentesatsen redusert flere ganger, men stadig på grunnlag av de resonnementer og vurderinger som Leif Johansen utviklet.

Kalkulasjonsrenten spiller en avgjørende rolle, ikke minst for prissettingen i elektrisitetssektoren og for vurdering av investeringsprosjekter og investeringsomfang i vannkraftutbyggingen. Om rentesatsen settes høyt eller lavt får derfor betydelige konsekvenser for beslutninger om ressursbruk som får konsekvenser for arbeidsmiljø, produksjon, inntekter og arbeidsmuligheter for viktige

grupper i samfunnet. Spørsmålet om rentesatsens høyde er kontroversielt og det er kommet kraftige innvendinger til Finansdepartementets anbefaling. Men innvendingene er ikke av en slik karakter at de røkkes ved Leif-Johansens grunnleggende analyse.

I forbindelse med dette kan det være verdt å minne om det lille – men meget klargjørende skriftet «Samfunns-økonomisk lønnsomhet», rapport nr. 1, 1977 fra Industri-økonomisk Institutt. Her gir Leif Johansen ikke bare en framstilling av kalkulasjonsrentespørsmålet i populær form. Han bidrar også til en velgjørende avklaring av hvilke krav eller forventninger som bør stilles om at bedriftene skal vise samfunnsmessige hensyn i sin tilpasing. I hovedsak mener han at slike krav ikke bør stilles, bedriftene har liten mulighet for å avveie samlede kostnader og nytte ved å avvike fra bedriftsøkonomiske lønnsomhetskriterier.

6. Oversikt over Leif Johansens arbeid for Finansdepartementet

1. Medlem i Rådgivende utvalg for modell- og metodeutvikling i den økonomiske planlegging (Modellut-

valget) fra det ble opprettet 6. juni 1963 og frem til sin død.

2. Utredningen «Investeringskriterier fra samfunnsøkonomisk synspunkt», i desember 1967. Den la grunnlaget for Finansdepartementets beregninger av kalkulasjonsrenten for offentlige investeringer. Senere rådgiver ved revurdering av anbefalinger om kalkulasjonsrentesatsens høyde.
3. Utredningsoppdrag i forbindelse med utarbeidelsen av St. meld. 54 (1960–61): «Retningslinjer for skattepolitikken».
4. Medlem av den pengepolitiske komité som ble oppnevnt ved kongelig resolusjon 11. november 1960 og avgå sin innstilling 30. desember 1963.
5. Rådgiver for «Utvalg til å vurdere modellbruk og modellutvikling i den langsiktige økonomiske planlegging» NOU 1976:8.
6. Rådgiver for en styringsgruppe som reviderte MSG-modellen som brukes for perspektivanalyser 1974.
7. Medlem av «Perspektivgruppa», en arbeidsgruppe til støtte for arbeidet med langsiktige makroøkonomiske beregninger. Oppnevnt i januar 1980, en foreløpig innstilling i 1981, gruppen gjenoppnevnt høsten 1981.

NORGES BANKS FOND TIL ØKONOMISK FORSKNING

I samsvar med Fondets formål kan det i juni 1983 utdeles bidrag til forskning, især anvendt forskning, på det økonomiske område, herunder også studier i utlandet i forbindelse med spesielle forskningsoppgaver. Det kan også ytes bidrag til dekning av utgifter i forbindelse med gjesteforedrag og – forelesninger innenfor det økonomiske fagområde og for deltakelse i internasjonale forskningskonferanser. Bidrag gis ikke til rene utdanningsformål.

Søknadsskjema kan en få ved å henvende seg til:

Norges Banks fond til økonomisk forskning

Postboks 336, Sentrum

Oslo 1

Tlf. (02) 41 21 20 linje 222

Søknadsfristen er 1. mai 1983.

*Petter Jakob Bjerve
Formann*

Kina i 1980-årene

Fra administrativ planlegging til forsiktig markedsstyring? Noen tanker om den nye økonomiske politikken i Kina^{*} Del II

Mange sentraliserte økonomier sliter med dårlig avkastning på ressursbruken og problemer i forholdet mellom produksjon og befolkningens behov. Kina har nylig begynt å eksperimentere med reformer i økonomien, for å redusere omfanget av slike problemer. Tendensten er mindre vekt på administrativ styring og mer omfattende bruk av prismekanismen. Reformforsøkene hemmes imidlertid noe av mangel på samsvar mellom

utvidelsen av beslutningsmyndigheten til grunnenhetene i økonomien, og endringene i informasjons- og motivasjonssystemene.

Del I av denne artikkelen (som sto i Sosialøkonomen nr. 3 – 1983) gjenga kort de siste årenes utvikling, og gikk dernest grundigere inn på bakgrunnen for den nye økonomiske politikken. Del II går nærmere inn på innholdet i reformene, for til slutt å gi noen momenter til vurdering.

VITENSKAPELIG ASSISTENT KNUIT MOUM

7. Tidligere reformer og reformtenking

To ganger tidligere har kineserne prøvd seg med større reformer i det økonomiske systemet. Det første forsøket fant sted i 1958, og hovedsiktemålet for sentralmyndighetene var å øke provins- og byregjeringenes myndighet til å fatte beslutninger. Ved utgangen av 1958 var 87% av bedriftene som tidligere hadde ligget under sentralmyndighetene blitt overført nedover. Samtidig ble også ansvaret for fordeling av råvarer og produkter i stor grad overført til provinsene (He 1979).

I kriseårene etter det store spranget ble ansvaret for bedriftene igjen sentralisert slik at det i 1970 var blitt godt grunnlag for en ny desentraliseringsform. Ca. 2 000 (store) enheter under sentral kontroll ble overført til provinsmyndighetenes ansvarsområde. Disse fikk videre økt kontroll med investeringene og fordelingen av innsatsfaktorer (Ren 1980). I 1974 kontrollerte således sentralmyndighetene og lokale myndigheter 30% hver av investeringene, mens 40% ble kontrollert i fellesskap (Turnotater 1982).

Etter «firerbandens» fall i 1976, ble sentralisering igjen satt på dagsorden, og provinsmyndighetene mistet noe av sin makt.

Felles for disse to «desentralisering»-operasjonene er at de ikke berørte metodene for styring av produksjonssenheterne m.v. Reformene gjaldt desentralisering (eller dekonsentrasjon) av makt innen statsapparatet. Selv om de har hatt en viss betydning for økonomiens senere utseende, var de derfor sjanseløse overfor de viktigste problemene. For produksjonssenheterne kunne denne formen for desentralisering faktisk fortone seg som sentralisering, idet forbindelseslinjene til de ansvarlige (og kontrollerende) myndighetene ble kortere enn før. Dagens reformbestrebelse skiller seg noe fra de tidligere ved at

de i større grad tar sikte på å legge om styrings- og insentivsystemet i økonomien. Dette er i tråd med anbefalinger fra mange kinesiske økonomer, som i dag gjenntar mye av det de sa forut for reformen i 1958 (Lin 1981).

Som profesjon førte kinesiske økonomer en stadig vanskeligere tilværelse fra slutten av 50-årene, inntil de måtte vike for partiideologene fra og med kulturrevolusjonen. Etter 1976 har mange gamle reformforkjempere gjort «come-back», og økonomiske forskningsinstitusjoner har skutt i været som sopp etter regn.¹⁾ Flere viktige institusjoner er plassert under «Det kinesiske akademiet for samfunnsvitenskap». Det er derfor ikke så underlig at presidenten for dette akademiet, Hu Qiaomu var en av de første som offentlig signaliserte den nye økonomiske politikken. Signalet ble gitt ved offentliggjørelsen av en tale holdt for regjeringen sommeren 1978 (se Hu 1978).

Hu understreket her behovet for en endret balanse mellom sektorene, behovet for å legge større vekt på «verdiloven»²⁾ og behovet for å identifisere de økonomiske interessene til staten, bedriftene og individene. Han argumenterte videre for bruk av priser for å oppnå målsettingene i statsplanen, for å knytte belønning til innsats og for å la dem fatte beslutninger som mest direkte følger konsekvensene.

¹⁾ For en litt mer utførlig redegjørelse for økonomiprofesjonens stilling i Kina, se Hersoug et al. 1982.

²⁾ Hu definerer verdilovens hovedinnhold som at enhver vares verdi «er bestemt av den sosialt nødvendige arbeidstid som trengs for å produsere den». Å legge større vekt på verdiloven betyr ifølge Hu «å basere vareprisene på verdier» samt å bytte varer ut fra prinsippet om bytte av like verdier. Dette vil blant annet kreve et strengt kostnadsregnskap i bedriftene og økonomisering med alle ressurser.

For å forstå kinesernes bruk av uttrykket «verdiloven» er det viktig å være klar over dobbeltbetydningen i sosialt nødvendig arbeid (og ikke bare uklarheten i ordet «nødvendig»). Begrepet refererer på den ene siden til hva som er «nødvendig» for å frembringe en enhet av et bestemt produkt. På den annen side refererer det til hvor mye av den totale arbeidsinnsats i samfunnet som kan (skal, bør) brukes på de enkelte produkttyper (sammenlign Marx' redegjørelse i 3. bind av Kapitalen, kapittel 10). Enkelte kinesiske forfattere (men ikke Hu) synes å bruke «verdiloven» som stikkord for at prisene er bestemt av samspillet mellom tilbud og ettespørsel, og regner dermed implisitt (og ubevisst?) med flere knappe faktorer enn arbeidskraft (se Ji 1980).

* Jeg vil gjerne takke Jens Chr. Andevig, Pål Hernæs, Tor Iversen, Asbjørn Rødseth, Alette Schreiner og Steinar Strøm for nyttige merknader til et tidligere utkast.

De konkrete reformforslagene hans kan på bakgrunn av dette fortone seg som forholdsvis beskjedne. De går ut på:

- 1) å legge større vekt på kontrakter mellom alle slags økonomiske enheter;
- 2) å bygge ut et økonomisk lovverk og organer som kan håndheve det;
- 3) å legge større vekt på spesialisert produksjon;
- 4) å styrke bankenes rolle i økonomien;
- 5) å øke prisene på jordbruksprodukter relativt til industriprodukter;
- 6) å anerkjenne produksjonslagenes rett til selvstyre (innenfor planens rammer).

I tillegg slo han et slag for popularisering og utvikling av den økonomiske vitenskap.

Spørsmålet om å identifisere «de økonomiske interessene til staten, bedriftene og individene» ble fulgt opp av Folkets Dagblad i en viktig kommentar under tittelen: «Hvordan marxister ser på materielle interesser» (12/9-78, gjengitt i Beijing Rewiew no. 41 – 1978). Her hevdet det med styrke at belønningen til de ansatte i en bedrift – og spesielt ledelsens belønning – må knyttes til bedriftens økonomiske resultater. Videre argumenteres det for at bedriften må få større økonomisk selvstendighet og midler til egen disposisjon (for eksempel ved profittdeling). Utover i 1979 ble det offentliggjort flere artikler i økonomiske tidsskrifter som argumenterte for tildels omfattende reformer. (Se for eksempel Liu og Zhao (1979), Li Y. (1981), Xue (1980) og Xue (1981).

Felles for disse forfatterne er at de ønsker større selvstendighet for foretakene, mer utbredt bruk av markedsmekanismen (også med hensyn til allokeringen av produksjonsmidler), mer bruk av prestasjonslønn og ge-

nerelt en overgang fra administrativ til økonomisk styring.

8. Nærmere om den nye økonomiske politikken

Jeg skal i dette avsnittet ta opp hovedtrekkene i den nye økonomiske politikken. Jeg vil konsentrere meg om det som er forandret i forhold til det skisserte «klassiske» systemet, og vil stort sett ikke kommentere de forholdene som er uendret.

Justering av forholdet mellom produksjonssektorene

Det viktigste virkemidlet på dette området er allokeringen av investeringer, som har vært under ganske sterk sentral kontroll. På den ene siden vil kineserne redusere investeringenes andel av nasjonalinntekten fra godt over 30% (vel 36% i 1978) til 25%. På den andre siden vil de vri investeringer bort fra tungindustri (kapitalvarer, olje og kraftforsyning m.m.) og over mot lettindustri (konsumvarer), jordbruk og «ikke produktive» sektorer (for det meste offentlig konsumkapital og boliger).

Det er vanskelig å finne tall som angir i hvilken grad kineserne har greid å sette politikken ut i livet, men tabell 3 gir noen antydninger.

Tabell 3. Bruttoinvesteringenes andel av nasjonalinntekten¹⁾ (i %) og fordelingen av de statlige investeringene (i %) for 1978–1981.

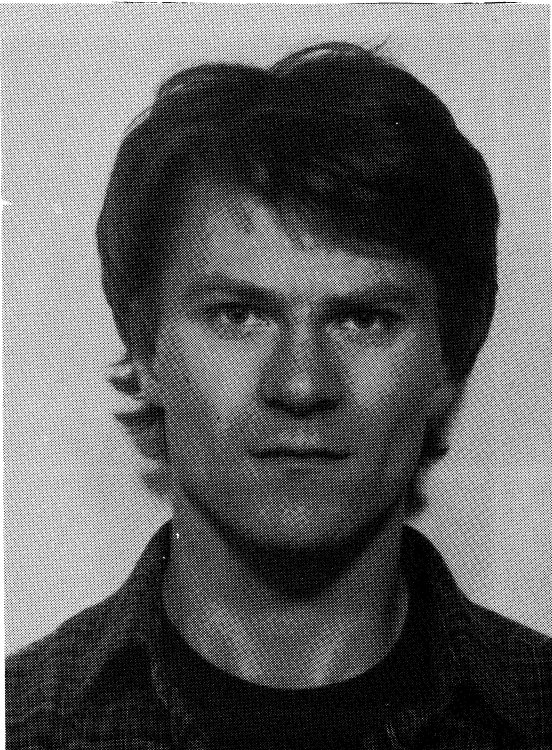
	1978	1979	1980	1981
Bruttoinvesteringenes andel av nasjonalinntekten (i %).....	36,5	34,6	32,4	30,0
Fordelingen av de statlige investeringene på undersektorer (i %)				
Jordbruk	–	–	–	–
lettindustri	6,1	6,4	9,1	10,0
tungindustri	50,9	–	–	40,3
offentlig konsumkapital (inklusive bolig) ...	17,4	27,0	33,7	41,0
annet	–	–	–	–

Kilder: Dong (1982), Beijing Review nos. 19–81 og 20–82, Turnotater 1982.

¹⁾ Med nasjonalinntekt mener kineserne nettopprodukt i de materielle produksjonssektorene industri, bergverk, landbruk, bygg og anlegg osv. samt deler av de tjenesteytende næringene. Offentlig administrasjon, helsevesen, finansvesen, boligsektoren, persontransport o.l. er holdt utenfor.

Som det framgår av tabell 3 har kineserne greid å redusere investeringsraten noe, men det er fortsatt et stykke igjen til målsettingen på 25%. Samtidig er investeringsandelen til sektorene lettindustri og offentlig konsumkapital økt, mens tungindustriens andel har sunket. Jordbruksandelen er det vanskelig å finne tall for, men ut fra de andre tallene i tabell 3, er det lite sannsynlig at den har økt nevneverdig.

Som et ledd i sektorjusteringene har videre prisene på jordbruksvarer blitt økt, og prisene på innsatsvarer til jordbruket blitt redusert relativt til prisene på (andre) industriprodukter. De siste årenes prisjusteringer har imidlertid ikke vært av en slik art at de kan forklare endringene over tid i tabell 3.

Knut Moum tok sosialøkonomisk embetseksamen 1978. Han har etter det vært ansatt som vitenskapelig assistent ved Sosialøkonomisk institutt, Universitetet i Oslo, der han blant annet har arbeidet med spørsmål om realøkonomiske virkninger av inflasjon.

Strammere budsjettbetingelser i industrisektoren

Den tidligere nevnte tendensen til sentralisering av beslutningsmyndighet overfor industrien kulminerte med utstedelsen av «30 bestemmelser» for industribedrifter i april 1978. Dokumentet understreket den fortsatte gyldigheten til de «fem faste størrelser» (se del I, avsnitt 3) og fastsatte åtte nye mål for vurdering av industribedrifter. Disse var: Bruttoproduksjon, produktvalg, kvalitet, forbruk av viktige råvarer, arbeidsproduktivitet, totale kostnader, profitt og sirkulerende kapital (Hu 1978). Videre ble regnskapsrutinene innskjerpet.

Fra og med 1979 har en gradvis begynt å ta i bruk et system der bedriftene låner penger til nyinvesteringer og betaler renter (og avdrag) på lånene. Ifølge representanter for «Peoples Construction Bank» i Shanghai ble 15% av investeringene i statsforetak finansiert slik i 1980. (Turnotater 1982.) Men andelen er økende (FEER 28/5-1982). Representanter for banken sa også at statsbedrifter fra og med i år må betale en avgift for bruken av den delen av realkapitalen som er tildelt dem over offentlige budsjetter.

Statsbedriftene kan imidlertid fortsatt få finansielle ressurser vederlagsfritt over statsbudsjettet – i hvert fall i vanskelige situasjoner. De har derfor foreløpig ikke fått fullt ansvar for sitt eget budsjett, selv om dette fremholdes som den langsiktige målsettingen (Liu 1982). (Se for øvrig under.)

Parallelt med den forsiktige tilstramningen i industribedriftenes budsjettbetingelser, har kineserne gjort de økonomiske planene romsligere (Liu 1982). Samlet kan en se disse to tiltakene som ledd i et forsøk på å la budsjettet – og ikke skranker på innsatsfaktorsiden – bli den begrensede størrelsen for bedriftenes operasjoner.

Større bedriftsautonomi

De siste årene har produksjonsenhetene i industri og jordbruk samt handelsorganisasjonene gradvis fått økt selvstendighet. I 1978 startet kineserne eksperimenter med økt selvstendighet for 6 industribedrifter i Sichuan-provinsen. I 1979 omfattet forsøkene 4 000 og i 1980 ca. 6 000 statseide bedrifter. Disse bedriftene, som ifølge Beijing Review no 14-1981 utgjorde 16% av de statseide industribedriftene, sto imidlertid for 60% av produksjonen i sektoren og for 70% av statsinntektene fra sektoren.³⁾ I 1981 har en god del flere bedrifter fått utvidete rettigheter.

Hovedtrekkene i eksperimentet er følgende: Etter at en bedrift har oppfylt produksjonsmålsettingen sin, kan den produsere for andre avtakere enn de som er angitt i planen. For å få til dette kan den også kjøpe råvarer o.l. utover det som er fastlagt i statsplanen. Hvis bedriften oppfyller kravene i statsplanen kan den videre beholde en viss andel av planlagt profitt, og en større andel av eventuell profitt utover dette. Den tilbakeholdte profitten kan brukes til velferdstiltak, bonusutbetalinger og til å finansiere små investeringsprosjekter (Turnotater 1982).

Det eksperimenteres også med andre former for inntektsfordeling mellom bedriftene og staten. I Sichuan og

Shanghai er noen få bedrifter gjort til selvstendige regnskapsførende enheter med (et riktignok ufullstendig) ansvar for eget overskudd/underskudd. Disse bedriftene betaler kun skatt til staten, og har større frihet i tilpasningen enn andre eksperimentbedrifter. (Shapiro 1981, Turnotater 1982.)

I jordbruket har kineserne tenkt å overføre folkekommunenes politiske funksjoner til andre organer. Målsettingen er at kommunekadrene skal få bedre tid til å ta seg av økonomiske problemer og dermed bli mindre tilbøyelige til å løse dem ved administrative metoder. Videre understrekes produksjonslagenes selvstendighet overfor brigadene og kommunene. Jordbruksplanene er blitt mindre omfattende, blant annet er planmålet for tilsådd areal fjernet mange steder. Som et siste tiltak kan det nevnes at både lagene og enkeltbøndene har fått større frihet til å selge produktene sine til andre enn de statlige oppkjøpsorganene.

Den økte selvstendigheten for produksjonsenhetene må gå sammen med økt frihet for handelsbedriftene til selv å avgjøre hvem de skal handle med. Slike endringer er på veg, sammen med en avklaring av de statlige, kollektive og private bedriftenes arbeidsområder. (De statlige bedriftene kommer til å beholde ansvaret for engrosomsetningen av viktige konsumvarer samt at de vil få ansvaret for handelen med produksjonsmidler.) Videre eksperimenteres det med profittdeling og fri prissetting innenfor den statlige sektoren (Li 1981).

Omorganisering av sentrale økonomiske institusjoner

Som et ledd i arbeidet med å gi produksjonsenhetene m.m. større selvstendighet, har kineserne omorganisert en del sentrale økonomiske institusjoner. Tallet på ministerier og sentrale kommisjoner er redusert med 21%. (Beijing Review no. 19 – 1982.) «State Capital Construction Commission» er nedlagt, og arbeidsområdet er delt mellom «State Planning Commission» og «People Construction Bank». Skillet mellom arbeidsområdene til «State Planning Commission» (planlegging) og «State Economic Commission» (implementering og kontroll) er gjort klarere. Videre er det opprettet en ny kommisjon for restrukturering (les reform) av det økonomiske systemet.

«Peoples Construction Bank» og «Agricultural Bank» er skilt ut som egne banker (fra «Peoples Bank of China») med avgrensede arbeidsoppgaver. «Peoples Construction Bank» skal heretter ha ansvaret for allokering av bevilgninger og lån til langsiktige investeringer i industrien, og for vurderingen av slike prosjekter. «Agricultural Bank» har ansvaret for lån til landbruket, og har fått utvidete økonomiske rammer. «Peoples Bank of China» har fått klarere sentralbankfunksjoner, samt anledning til etter egen vurdering å yte (rentebærende) lån til drift og mindre investeringer i statlige og kollektive industribedrifter. Bankavdelinger på alle nivåer er blitt selvstendige regnskapsførende enheter og kan yte visse typer lån uten godkjenning fra høyere organer. Det eksperimenteres med profittdeling, der den tilbakeholdte profitten dels skal gå til økt bankvirksomhet, dels til velferdsformål for de ansatte. (Turnotater 1982, Beijing Review no. 29 – 1981.)

Omlegging av arbeidsinsentivsystemet

I industrien kom den første endringen i arbeidsinsentivsystemet i 1977–78, da 60% av de ansatte i statssektoren fikk høyere lønn. Størrelsen på lønnsøkningen var i

³⁾ Prosenttallene over impliserer at det var ca. 37 500 statsbedrifter i Kina i 1980, mens representanter for Central Planning Commission under vårt besøk i 1982 opplyste at det var ca. 87 000 av dem. Det siste tallet stemmer med andre kilder. Produksjons- og profitt-tallene over bør derfor betraktes med skepsis, idet de trolig er for høye.

hovedsak betinget av arbeidernes ansiennitet. I 1980 kom det en ny større lønnsøkning, denne gang mer knyttet til arbeidernes innsats i produksjonen (Shirks 1981). Samtidig har kineserne tatt opp ulike former for prestasjonslønn og bonusordninger. I bedrifter som praktiserer profittdeling skal som tidligere nevnt en viss andel av den tilbakeholdte profitten gå til å finansiere bonusutbetalinger og en annen del til velferdstiltak for de ansatte. Også bedriftsledelsen får nå bonus ved planoppfyllelse.

I jordbruket består insentivendringene dels i de tidligere nevnte prisjusteringene, dels i en større omlegging av belønningssystemet. Prisøkningene har vært 22% i gjennomsnitt. Bak dette tallet ligger det en øking i kvoteprisen på korn på 20% samt en øking i prisen på salg utover leveringskvoten, slik at denne nå ligger 50% over kvoteprisen (mot ca. 30% tidligere). Prisene på viktige innsatsfaktorer har blitt redusert med 10–15%.

Det nye belønningssystemet går under betegnelsen «produksjonsansvarssystemet» og er utformet i to hovedvarianter.

Ved den første hovedvarianten er produksjonslaget regnskapsførende enhet. Laget overlater ansvaret for bestemte produksjonsmidler til enkeltbønder eller grupper av bønder og inngår i en kontrakt med dem. Kontrakten spesifiserer hva bøndene skal produsere, en leveringskvote til laget, en kostnadsramme (for andre innsatsfaktorer enn arbeid) og betalingen til produsentene for produksjon innenfor og utover kvoten. På denne måten knyttes de enkelte gruppernes (eller bøndenes) betaling direkte til størrelsen på produksjonen. Siden prisen på leveranser utover kvoten er høyere enn på leveranser innenfor kvoten, øker gjennomsnittsprisen med produksjonen (over kvoten).

Ved den andre hovedvarianten er husholdningene regnskapsførende enhet. Jord og mindre produksjonsmidler fordeles mellom husholdningene, mens større produksjonsmidler leies ut. Husholdningene betaler en «skatt» til produksjonslaget, dekker selv alle kostnader ved produksjonen og beholder resten av bruttoinntekten selv. Ved denne varianten har husholdningene stor frihet med hensyn til valg av avling, dyrkingsmetoder o.l. De har også rett til å erverve produksjonsmidler og til å leie ut slike «med fører».

Hovedforskjellen på de to variantene (som begge finnes i flere utforminger) ligger i produksjonslagets rolle. Ved den første varianten planlegges produksjonen i laget under ett, og mange oppgaver er spesialisert. Ved det andre systemet er det den enkelte husholdningen som legger opp produksjonen og det er lite organisert arbeidsdeling mellom husholdningene.

Høsten 1981 anvendte 43% av produksjonslagene den første varianten, 40% anvendte den andre, mens 16% fortsatt praktiserte det gamle systemet (Turnotater 1982). Tendensen til å la husholdningene overta som regnskapsførende enheter er økende.

Omlegginger i utenriksøkonomien

Omleggingen har i hovedsak foregått på to områder. På den ene siden er kineserne i større grad enn før 1976 villige til å basere investeringer på import av teknologi og utenlandske lån. På den annen side har de tatt skritt med sikte på å øke valutainntektene. Det viktigste nye tiltaket er opprettelsen av egne soner med gunstige

vilkår for utenlandske investorer (i eksportrettet produksjon). Ved siden av å øke tilgangen på utenlandsk valuta, håper kineserne at tiltaket direkte skal gi dem tilgang på ny teknologi.

9. Noen momenter til en vurdering

Har den nye økonomiske politikken gitt materielle resultater?

Det er vanskelig nå å si noe omfattende om strukturvirkningene av den nye økonomiske politikken i Kina. For det første er tre år for kort tid til at de nye tiltakene har kunnet gi markerte resultater. For det andre er det statistiske materialet fortsatt mangelfullt. Det følgende må derfor ikke betraktes som mer enn antydninger.

Tabell 4. Årlige vekstrater for nasjonalinntekt¹⁾ pr. hode 1971–1981 (i prosent).

1971–73	1974–76	1977	1978	1979	1980	1981
4	2	6,5	10,5	5,6	5,6	1,6

Kilder: Moum 1979, Beijing Review nos. 27 – 1979, 19 – 1980, 19 – 1981, 20 – 1982 og Population Report 1982.

¹⁾ Tallene er brutto, og omfatter ikke produksjonen i tjenesteytende næringer. Sammelign fotnote 1 til tabell 2.

Tabell 4 gjengir årlige vekstrater for nasjonalinntekt pr. hode for årene 1971–1981. Vi ser at 1978 markerer en klar topp og at vekstratene deretter har sunket ned til et (for Kina) uvanlig lavt nivå i 1981. Uten fullt ut å gå god for 1978-tallet er det rimelig å se de gode resultatene i 1977 og 1978 i sammenheng med de dårlige resultatene for perioden 1974–1976. De siste skyldes i stor utstrekning politisk uro og virkningene av det store jordskjelvet i 1976. Bak tallene for 1977 og 1978 ligger det derfor en del gjenreisnings- og opphentingsgevinster. Det samme gjelder trolig også for de rimelige gode resultatene i 1979 og 1980, selv om reformpolitikken kan ha gitt resultater i denne perioden, særlig i jordbruket. Uansett er det sannsynlig at den nye økonomiske politikken har hatt «æren» for 1981 resultatet, som nok henger sammen med en kraftig vridning av industriproduksjonen vekk fra tungindustrien (se forøvrig tabell 5).

For å sette tallene i tabell 4 i et visst perspektiv kan vi trekke en sammenligning til India. Ifølge FEER-Y 1982 var gjennomsnittlig årlig vekstrate i BNP i India 3,5% i perioden 1970–80, mens den gjennomsnittlige årlige vekstraten for befolkningen i perioden 1975–1981 var 2,1%.

Hovedsektorenes andel av samlet bruttoproduksjon i 1978 og 1981 er gjengitt i tabell 5.

Tabell 5. Hovedsektorenes prosentvise andel av samlet bruttoproduksjonsverdi i jordbruk og industri i 1978 og 1981.

	1978	1981
Jordbruk	25,6	24,9
Tungindustri	42,6	36,5
Lettindustri	31,8	38,6
Alle hovedsektorer	100,0	100,0

Kilde: Beijing Review nos. 27 – 1979, 20 – 1982 og 35 – 1982. Utregningene er basert på tall i faste 1970 priser, og resultatet avhenger naturligvis av prissettet.

Tabellen antyder en klar vridning i produksjonen fra tungindustri til lettindustri, mens jordbruket ikke har endret sin andel.

Veksten i nasjonalproduktet og reduksjonen i de offentlige investeringene har også gitt seg utslag i husholdningsinntektene, som angitt i tabell 6.

Tabell 6. Utviklingen i gjennomsnittsinntekt pr. husholdning i by- og landdistrikter 1978–81 i yuan.

	1978	1981 løpende priser	1981 i 1978 priser	Indeks 1981 (1978 = 100)
By	315	463	412	130,8
Land	137	223	199	148,5

Kilde: Beijing Review no. 35 – 1982.

Den sterke inntektsveksten i reformårene 1978–81, må imidlertid betraktes på bakgrunn av den langsomme utviklingen de tjue foregående årene. En kan også merke seg at tabellen trolig overvurderer realinntektsveksten på landsbygda, siden den bruker en levekostnadsindeks for bybeboerne som deflator. Befolkningen på landsbygda bruker en større del av inntekten sin til jordbruksprodukter enn det bybefolkningen gjør, og slike produkter har steget mer i pris enn andre forbruksvarer.

Samspeillet mellom justering og reform

De to hovedelementene i den nye økonomiske politikken – justering og reform – er knyttet sammen på flere måter. På den ene siden er justering av produksjonsstrukturen nødvendig for å kunne gjennomføre deler av reformpolitikken. Denne tar som vi tidligere har sett blant annet sikte på å gi bedriftene større frihet til selv å skaffe seg råvarer, maskiner o.l. Skal denne friheten ha noen mening, er det nødvendig at bedriftene faktisk kan få kjøpt slike ting som de trenger. Dette kan være et problem med den nåværende industristrukturen, som er dårlig tilpasset behovet for ekspansjon i lettindustrien. Ifølge Ren et. al. (1980) var dette et problem for alle reformbedriftene i Sichuan i startfasen.

En annen side ved dette problemet kan komme fram ved økt bruk av prestasjonslønn. For at dette skal ha noen hensikt må pengeinntektene kunne omsettes i slike ting som husholdningene ønsker, hvilket krever en øking av konsumvareproduksjon og boligbygging. (Selv om kineserne tradisjonelt er blitt regnet som et sparsommelig folkeferd, og husholdningssparingen har økt med 250% fra 1978 til 1981 (Beijing Review no. 35 – 1982),⁴⁾ er det intet som tyder på at de er villige til å forsake enhver forbruksøkning nå mot økt forbruk senere og samtidig øke arbeidsinnsatsen). Ved den første store lønnsøkningen for industriarbeidere i 1977/78 prøvde kinesiske myndigheter å løse dette problemet ved økt import, blant annet av sukker. Av flere grunner – blant annet motvilje mot å bruke utenlandsk valuta til å finansiere konsumvekst – ble veksten i tilførselen av konsumgoder for liten i forhold til etterspørselsøkningen og konsumprisene steg. (Se for eksempel FEER 10/4 – 81 og 12/3 – 82.)

⁴⁾ Noe anslag for samlet personlig sparerate er det vanskelig å finne.

Inflasjon i Kina har for øvrig vært et litt uklart problem. På den ene siden ble det fleste prisene fortsatt administrativt fastsatt så sent som i 1977/78, og inflasjon burde være et ukjent fenomen. På den andre siden eksisterte det et press mot prismyndighetene i retning av at priser bare kunne justeres oppover. Dette presset skyldtes dels at alle gjorde motstand mot en senking av «egen» pris, dels de omfattende tendensene til overskuddsetterspørsel med de synlige utslagene i form av køer og ventelister som fulgte med. I tillegg har det hendt at enheter på lavere nivå selv har økt en pris, uten å vente på godkjenning fra rette vedkommende.

På den annen side kan reformpolitikken bremse justeringsbestrebelsene ved at den sentrale kontrollen med produksjon og investeringer svekkes. Slik kontroll må betraktes som en fordel når hovedmålsettingen for den økonomiske politikken er en rask omfordeling av ressurser mellom sektorene. En reduksjon i denne kontrollen må fremstå som spesielt lite ønskelig når det er lite som tyder på at andre investorer enn sentralmyndighetene vil prioritere på samme måte som disse.

Muligheten for denne interessekonflikten ligger i et av de andre elementene i reformpolitikken, nemlig at bedriftene skal ha rett til å foreta noen investeringer på eget initiativ. Med den nye sammenknytning av overskudd og belønning er det rimelig å anta at de relative prisene vil spille en viss rolle for desentraliserte investeringsbeslutninger. Men pr. i dag er det et stort avvik mellom de relative prisene og (de relative) prioriteringene i de sentrale planene. Lokale investorer kan derfor godt tenkes å sette igang investeringsprosjekter på tvers av sentrale prioriteringer.

Det store prisproblemet

Dette leder oss fram til den kanskje største vanskeligheten for reformpolitikken. For at større handlefrihet for produksjonseighetene og utvidet bruk av prestasjonsbelønning (i vid forstand) skal være ønskelig fra sentralmyndighetenes synspunkt, må prissystemet reformeres. Kinesiske myndigheter er klar over dette og har satt ned en gruppe som skal studere problemene ved en omlegging av det «irrasjonelle» prissystemet.

Skal en dømme etter noe av den litteraturen om emnet som er oversatt, har inntektsfordelings- og inflasjonsvirkninger av mulige prisjusteringer fått stor oppmerksomhet (se for eksempel Huang 1981). Kinesiske økonomer er også opptatt av muligheten til å styre produksjonen ved å endre relative priser (Ji 1980). Det virker imidlertid som om den mest utbredte oppfatningen av «rasjonelle priser» er at de skal avspeile gjennomsnittlige produksjonskostnader i en bransje. Både Ji (1980) og He et. al. (1981) argumenterer for at prisene skal settes lik «gjennomsnittskostnader for bransjen pluss profitt utregnet fra bransjens gjennomsnittlige kapital – profitt rate» (Ji 1980 p. 97). (Sammenlign for øvrig Marx begrep om produktionspriser fra kapitalens tredje bind.) Det er imidlertid uklart i hvilken grad kinesiske økonomer ser prissystemet som et simultant system, der prisene på produkter fra en bransje inngår som kostnader for en annen bransje (priskryssløp). Derimot er det klart at prisene bare under spesielle forutsetninger vil gjenspeile marginale knappheter, dersom de fastsettes på kost-pluss basis uten ad hoc korreksjoner. Beslutninger fattet på grunnlag av dem kan derfor føre til ineffektiv bruk av ressurser.

Et annet uklart punkt er hvorvidt kineserne betrakter renten som en pris og om de er villige til å bruke rentesatser ved vurderingen av investeringsprosjekter. Mitt inntrykk er at det vanligste formelle investeringskriteriet fortsatt er tilbakebetalingstiden (dvs. hvor lang tid det tar å få tilbake det opprinnelige utlegget til prosjektet). (He et. al. 1981.) Det er klart at dette kriteriet trekker i retning av overdreven satsing på kortsiktige prosjekter. Det er imidlertid lite som tyder på noen gjennomført bruk av dette kriteriet, slik at mange investeringsbeslutninger nok er fattet på grunnlag av uformelle vurderinger av mange forhold, og ikke bare på grunnlag av tilbakebetalingstiden.

Selv om kineserne i dag ikke har noen god løsning på prisproblemet, ser de at det eksisterer. Den økonomiske politikken inneholder derfor mange eksempler på ad hoc pregete løsninger. Et slikt eksempel er bruken av bransjedifferensierte andeler for tilbakeholding av profitt, ut fra hvor lett det med den rådende prisstrukturen er å få et stort overskudd. Tiltaket er først og fremst motivert ut fra inntektsfordelingshensyn. (Se Lin 1980.) Et annet eksempel er at leveringen av kunstgjødsel til produksjonsheter i jordbruket er gjort betinget av planoppyfillelse. Dette bidrar nok til en vridning av produksjonen i retning av planen og i retning bort fra det som følger av interessene til inntektsmaksimerende bønder. Det bidrar imidlertid neppe til en rasjonell utnyttelse av kunstgjødsel.

Inntektsfordeling og effektivitet

Større vekt på prestasjonslønn m.v. vil lett skape økte inntektsforskjeller. De kinesiske lederne innser dette, og godtar det. «Vi må la noen områder og bønder bli rike først», som det sto i Beijing Review no. 3 – 1981. (Prinsippet gjelder imidlertid også for industrien). Om de folkene og de områdene som blir rike sist også godtar politikken, er et annet spørsmål.

Det er flere forhold som kan skape misnøye. For det første avhenger produksjonsresultatene (i vid forstand) ikke bare av produksjonshetenes eller enkeltarbeidernes innsats. Også forhold utenfor den enkelte (enheten) sin kontroll, som kvaliteten på nedarvete maskiner, obligatoriske organisasjonsmønstre, den administrerte prisstrukturen, jordsmonn (for jordbruket) o.s.v. spiller inn. For det andre vil belønning etter ytelse i det minste delvis kunne bryte med tradisjonen om at alder ikke bare skal gi verdighet, men også et godt liv.

Dette er noe av bakgrunnen for de stadige klagen fra offisielt hold over at produksjonshetene omgår regelverket og fordeler bonusutbetalingene jevnt over arbeidsstokk og ledelse. (Se for eksempel Hu 1982.) Det virker som dette er den sosialt sett mest akseptable måten å løse problemet på, men resultatet blir at intensjonene bak bonussystemet undergraves. Arbeidernes interesse i en god innsats reduseres, og bedriftsledelsens motiv for rasjonell utnyttelse av alle produksjonsfaktorer svekkes.

Et annet utslag av misnøye med endringer i inntektsfordelingen som følge av den nye politikken som nok vil melde seg, er forsøk på å påvirke egne inntekter på annen måte enn ved økt produktiv innsats, for eksempel via press på prismyndighetene eller bevilgende instanser. Slike handlinger er sannsynlige i en økonomi der den politiske tradisjonen i lang tid har fordømt markedets anarki og dermed implisitt dets funksjon som domstol.

Byråkrati og kriminalitet

Det er ikke bare prissystemet som står hindrende i veien for en vellykket reformpolitikk. Andre farer truer også. En av disse ligger i det administrative apparatet som skal gjennomføre reformene. Politiske myndigheter på provinsnivå og under kan se sine interesser truet av reformene og derfor legge kjepper i hjulene for dem. Eksempler på slik byråkratisk sabotasje kan være

- ministerier som nekter å levere råvarer o.l. til andre ministeriers bedrifter som prøver seg på deres enemerker m.h.t. produkter etter at planene er oppfylt,
- statlige handelsorganisasjoner som nekter å kjøpe overkvoteproduksjon fra reformbedrifter,
- provinsmyndigheter som nekter reformbedrifter fra andre provinser, å selge produkter i deres område osv. (Se Lin 1980 og FEER 18/6 – 1982.)

Bakgrunnen for slike proteksjonistiske tiltak kan være frykt for umiddelbare økonomiske tap, eller redsel for at reformene på sikt skal frata byråkratene på mellomnivå mye av den makt og innflytelse de har i dag. (Den foreslåtte reformen i folkekommunesystemet, som tar sikte på å oppheve kommunen som økonomisk enhet, kan betraktes som et ledd i arbeidet mot byråkratisk sabotasje. Reformen kan, ved siden av å gjøre kommunekadrene mindre tilbøyelige til å løse økonomiske problemer med byråkratiske metoder også redusere innslaget av politiske motiver i det økonomiske arbeidet.)

Alle representanter for byråkratiet m.v. er imidlertid ikke like uvillige innstilt til reformene. Aftenposten kunne den 12/5 – 1982 melde om en tjenestemann i Guangdong-provinsen som hadde benyttet den økte kontakten med utlandet til å «gi bort» sin allerede gifte datter til en utenlandsk forretningsmann, og dermed høste endel personlige fordeler. Dette er et ekstremt eksempel på den nye økonomiske kriminaliteten som har blomstret opp i kjølvannet til reformene. Vanligere former er

- tyveri, underslag og misbruk (til personlige formål) av statlig eller kollektiv eiendom,
- smugling av utenlandsk produserte konsumgoder,
- spekulasjon med utenlandsk valuta og andre knappe goder,
- kjøp og salg av offentlige tjenstemenns godvilje (bestikkelser og korrupsjon). Det siste punktet er særlig viktig i forbindelse med import av teknologi, der byråkratenes beslutninger trolig kan påvirkes ved passende gaver fra utenlandske interesser.

At kinesiske myndigheter ser med stor uro på den økonomiske kriminaliteten er tydelig ut fra oppslagene om rettssaker og straffeforfølgning i Beijing Review. Strengere straffer og større innsats for å øke oppdagelsesrisikoen kan sikkert redusere omfanget av brudd på det økonomiske lovverket. Slike tiltak vil imidlertid neppe løse problemene, selv om de kjøres fram som den viktigste formen for klassekamp under sosialismen. Den økonomiske kriminaliteten er imidlertid ikke så mye et uttrykk for «dekadent vestlig-borgerlig ideologi» som et tegn på at gapet mellom det økonomisk lønnsomme for enkeltpersoner og det økonomisk ønskelige for samfunnet er blitt for stort, som følge av reformenes utvidelse av grunnplanskadrenes handlingsmuligheter. Dette henger sammen med spørsmålet om balansen og den indre sammenhengen mellom de enkelte elementene i reform-«pakken». (Se under)

Framrykking eller retrett?

Forandring tar tid. Alle sidene ved et økonomisk system – eller ved menneskene som befolker det – kan ikke endres med et slag. Perioder med store omdanninger i samfunnsøkonomien fører med seg spenninger mellom ulike «komponenter» i det økonomiske systemet, og mellom ulike grupper av folk. Slike spenninger – eller motsigelser, som kineserne kaller dem – kan finne sin løsning på flere måter. Omformingen kan skyte fart eller stanse helt opp, avhengig av motsigelsenes art.

De fleste av de problemene som er nevnt foran kan betraktes som utslag av slike «motsigelser mellom nye økonomiske former og den gamle strukturen» (Lin 1980). Den største inkonsistensen ligger trolig i utvidelsen av produksjonshetenes handlingsmuligheter uten den nødvendige endring i informasjons- og motivasjonssystemet generelt, og prissystemet spesielt. Det skaper også problemer at det økonomiske lovverket og regnskaps- og revisjonssystemet er relativt dårlig utbygd. De politiske myndighetenes oversikt over utviklingen svekkes og kravene om sterkere sentral kontroll forsterkes. Det er muligens som et svar på slike krav at partiformann Hu Yaobang i sin rapport til kommunistpartiets 12. kongress i september 1982 antydte at investeringsbeslutningene har glidd for langt nedover i systemet og at Beijings kontroll med såkalte nøkkelsektorer må styrkes. (Hu 1982.)

Generelt ser det ut som om problemer med gjennomføringen av reformtiltakene møtes med understreking av behovet for administrativ planlegging og sentral kontroll. Dette er den samme reaksjonen som den som gjorde seg gjeldende da den gryende demokratiske bevegelsen i Kina begynte å utfordre kommunistpartiets autoritet på det politiske området i 1978–79. (Se for eksempel Moum 1980.) Det er imidlertid neppe snakk om en mekanisk respons, men heller om resultatet av en indre strid mellom fraksjoner innen ledelsen i kommunistpartiet. Det er å håpe at balansen nå er forrykket slik at sentraliseringstendensene denne gangen ikke blir så sterke at de tar fullstendig overhånd i forhold til målsettingen om «gradvis å reformere prissystemet, priskontrollmetodene og arbeids- og lønssystemet» slik at det kan skapes «et økonomisk administrativt system som passer til de kinesiske forhold og sikrer sunn vekst for den nasjonale økonomien» (Hu 1982).

LITTERATUR

Beijing Review, Beijing.

Dong Fureng: «Relationship between accumulation and consumption» i Xue Dixin et al: *China's search for Economic Growth*. New World Press Beijing 1982.

Eckstein, A.: *China's Economic Revolution*, Cambridge University Press, Cambridge 1977.

Far Eastern Economic Review (FEER), Hongkong.

Far Eastern Economic Review, Yearbook (FEER-Y), Hongkong 1979 og 1982.

He Jianzhang: «Problems involving the system of planned management of the economy of ownership by the whole people and the direction of its reform», *Chinese Economic Studies* vol. XIII, no. 4, 1980.

He Jianzhang, Kuang Ri'an og Zhang Zhuayuan: «Reform of the Economic Structure Requires Industrial Pricing Based on Production Price», *Social Science in China* vol. II, no. 1, 1981.

Hersoug, T., T. Iversen og K. Moum: *Økonomiske reformer i Kina*. Memorandum fra Sosialøkonomisk institutt 20/10–1982, Oslo.

Hu Qiaomou: «Observe Economic Laws, Speed up the Four Modernizations» *Beijing Review* no. 45, 1978.

Hu Yaobang: «Report to the 12th National Congress of the Communist Party of China», *Beijing Review* no. 37, 1982.

Hua Guofeng: «Report on the Work of the Government», *Beijing Review* no. 10, 1978.

Huang Da: «Some Problems Concerning Pricing», *Social Sciences in China* vol. II, no. 1, 1981.

Jang Jianbai og Li Xuezheng: «The Relation Between Agriculture, Light Industry and Heavy Industry in China», *Social Sciences in China*, vol. 1, no. 2, 1980.

Ji Zhengzhi: «Problems Regarding the Formation of Socialist Planned Price», *Chinese Economic Studies*, vol. XIII, no. 3, 1980.

Knaack, R.: «Economic Reform in China», *The ACES Bulletin*, vol. XXIII, no. 2, 1981.

Li Yinglu: «The Management System of Material Must Be Reformed», *Chinese Economic Studies*, vol. XIV, no. 4, 1981.

Li Zhishung: «From Official Trading to Flexible Operations», *Beijing Review* no. 22, 1981.

Liang Wensen: «Balanced Development of Industry and Agriculture» i Xu Dixin et al: *China's Search for Economic Growth*, New World Press, Beijing 1982.

Lin, C. C.: «The Reinstatement of Economics in China Today», *The China Quarterly*, no. 85, 1981.

Lin Zili: «Initial Reform in China's Economic Structure», *Social Sciences in China*, vol. 1, no. 3, 1980.

Liu Guoguang: «On Reforming China's Economic Management System», *Chinese Economic Studies*, vol. XIV, no. 1, 1980.

Liu Guoguang og Wang Xiangming: «A Study of the Speed and Balance of China's Economic Development», *Social Sciences in China*, vol. 1, no. 4, 1980.

Lin Guoguang og Zhao Renwei: «On the Relations Between Planning and the Market in the Socialist Economy», *Chinese Economic Studies*, vol. 1, no. 4, 4, 1980.

Liu Suinian: «Economic Planning», i Xu Dixin et al: *China's Search for Economic Growth*, New World Press, Beijing, 1982.

Mao Zedong: «On the Ten Great Relationships», *Selected Works*, vol. V, Beijing 1976.

Marx, K.: *Kapitalen*, Pax forlag, Oslo 1971.

Moum, K.: «Kinas Økonomi», *Materialisten*, nr. 2, 1979.

Moum, K.: «En femte modernisering? Menneskerettsforkjempere og ytringsfrihet i dagens Kina», *Materialisten*, nr. 1, 1981.

Population Report, Series j, no. 25, John Hopkins University, 1982.

Prybula, J. S.: *The Chinese Economy*, University of South Carolina Press, Columbia 1978.

Prybyla, J. S.: «China in the 1980's», *Challenge*, May-June 1980.

Ren Luosun: «Changes in China's Economic Management», *Beijing Review* no. 5, 1980.

Ren Tao, Sun Huaiyung og Liu Jinglin: «Investigation Report: Enterprises in Sichuan Province Acquire Greater Independence», *Social Science in China*, vol. 1, no. 1, 1980.

Shapiro, S.: *Experiment in Sichuan. A Report on Economic Reform* New World Press, 1981.

Shirk, S. L.: «Recent Chinese Labour Policies and the Transformation of Industrial Organization in China», *The China Quarterly*, no. 88, 1981.

State Statistical Bureau: «The present condition of the statistical work in China», Beijing 1981. (SSB 1981.)

Turnotater 1977. Referat fra en reise i Kina oktober 1977. Stensil. Vennskapssambandet Norge–Kina, Oslo 1977.

Turnotater 1982. Referat fra en reise i Kina mai/juni 1982. Stensil. Vennskapssambandet Norge–Kina, Oslo 1982.

Xu Dixin: «Prospect for the Chinese Economy in the 1980's», *Chinese Economic Studies* vol. XIV, no. 1, 1980.

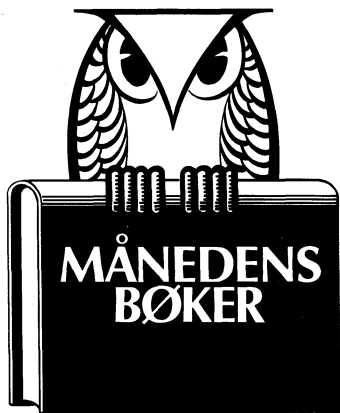
Xu Dixin: «Transformation of China's Economy», Xu Dixin et al: *China's Search for Economic Growth*, New World Press, Beijing, 1982.

Xue Muqiao: «On Reforming the Economic Management System», *Beijing Review* nos. 5, 12 og 14, 1980.

Xue Muqiao: «Tentative Study on the Reform of the Economic System», *Chinese Economic Studies*, vol. XIV, no. 2–3, 1980–81.

Xue Muqiao: *China's Socialist Economy*, Foreign Language Press, Beijing 1981.

Fruktbarhet blant norske kvinner

TURID NOACK
OG
LARS ØSTBY:

**Fruktbarhet blant
norske kvinner,**
SØS 49
Oslo 1982

Det var med en viss usikkerhet at jeg som historiker tok fatt på en anmeldelse av SØS 49, «Fruktbarhet blant norske kvinner», idet jeg kanskje ikke har den beste bakgrunn for å gi en skikkelig vurdering av alt arbeid som ligger til grunn for tallbehandlingen i publikasjonen. Siden jeg til daglig beskjeftiger meg med å studere «det store fruktbarhetsfall» som skjedde i Norge fra århundreskiftet og frem til 1930-årene, har jeg imidlertid hatt stor glede av å utvide perspektivet fremover. For tiden er det allmenn interesse for befolkningsutviklingen i Norge, boka vil derfor være av interesse for et relativt bredt publikum uten spesielt

gode demografiske forkunnskaper.

Hva vet vi egentlig om fruktbarheten i dag? Årlig utgir Statistisk Sentralbyrå en oversikt over folkemengdens bevegelse, hvor blant annet ulike typer fruktbarhetsrater publiseres. Det er imidlertid mange spørsmål knyttet til fruktbarhet som vitalstatistikken ikke gir svar på. For å bøte på dette gjennomførte Byrået en intervjuundersøkelse av norske kvinner i 1977. Spørsmålene som kvinnene fikk, er gjengitt i NOS B 197, hvor det også er redegjort kort for undersøkelsens opplegg og gjennomføring. Publikasjonene inneholder videre en egen tabelldel over resultatene fra undersøkelsen.

Med SØS 49, «Fruktbarhet blant norske kvinner» av Turid Noack og Lars Østby får vi en mer fylldig presentasjon og analyse av hovedresultatene i undersøkelsen. Det presiseres imidlertid i innledningen at mer detaljerte spesialstudier innen delområder av undersøkelsen vil komme etter hvert.

Målet for fruktbarhetsundersøkelsen var tredelt. For det første skulle man søke å få en mer nyansert beskrivelse av fruktbarheten enn mulig ut fra offisiell statistikk. For det andre ville man forsøke å forklare fruktbarhetsutviklingen frem til 1977. Den tredje grunnen til å gjennomføre

et slikt fruktbarhetsprosjekt var at et samtidig internasjonalt program for fruktbarhetsundersøkelser (World Fertility Survey) ga rammer for sammenlignende studier.

I SØS 49 er det lagt vesentlig vekt på å beskrive fruktbarhetsutviklingen etter krigen. Forklaring av denne utviklingen samt sammenligning med andre land har en mindre fremtredende plass i boka. Dette skyldes delvis at man trenger flere slike undersøkelser for å få sammenlignbare studier, delvis at man har basert seg på enkle to- og treveistabeller, hvor det ikke blir så gode muligheter til å vurdere ulike forklaringsvariables betydning i forhold til hverandre. Tabellene har imidlertid den store fordel at de kan forstås uten omfattende statistisk skolering. Språket i boka er greitt og klart. Lars Østby har hovedansvaret for kapitlene 3, 4, 6, 7 og 8, mens Turid Noack har stått for kapitlene 2, 5 og 9.

Utvalget av kvinner ble trukket etter Byråets standard utvalgsplan og besto av 5 047 kvinner i alderen 18–44 i 1977. 18% av kvinnene falt fra, en frafallsprosent som ikke regnes for å være spesielt høy. Sammenligning ved hjelp av andre kilder viser at på de punkt man kan kontrollere, avviker de intervjuede kvinner lite fra de kvinner som falt fra. Et unntak er at ugifte og

barnløse kvinner er noe underrepresentert.

Et av de viktigste elementer i Fruktbarhetsundersøkelsen (FU) er en kartlegging av alle svangerskap for den enkelte kvinne, både de som fullføres og de som av en eller annen grunn avbrytes. Dermed får man sett alle svangerskap i sammenheng, i forhold til hverandre og i forhold til andre variable som undersøkes hos den enkelte kvinne. Dette er særlig interessant fordi det i den løpende befolkningsstatistikk hittil ikke har vært mulig å studere kvinnes totale fødselstall i sammenheng. Det vil følgelig være gunstig å få såkalte paritetsbestemte fruktbarhetsrater som standard innslag i den løpende statistikk for fremtiden.

Det kommer i undersøkelsen klart frem at det er få som ikke får barn i det hele tatt. Av alle de intervjuede kvinnene, gifte som ugifte, på 35 år eller mer var bare 7% barnløse. Alder ved første fødsel har ikke endret seg betraktelig, derimot fødes en øket andel utenfor ekteskap. Denne endring kan ikke alene tilskrives den voksende andel av samliv uten vigsel.

Stort sett er det slik at de kvinner som får sitt første barn i ung alder, også får fler barn enn gjennomsnittet. Forfatterne setter både tidspunkt for første fødsel

og totalt barnetall opp mot forskjellige forklaringsvariable, både tilskrevne og ervervede. Dette er forsåvidt viktige og sentrale variable, men det er kanskje unødige mange? Nærmere 90 tabeller gjør presentasjonen tyngre enn nødvendig for å få frem hovedresultatene. I og med at det allerede er kommet ut en publikasjon med tabeller fra undersøkelsen, kunne mengden av tabeller i boka med fordel ha blitt noe redusert. Som et eksempel på dette kan nevnes de tabeller hvor utdanningsvarighet i en eller annen form brukes som forklaringsvariabel. Både utdanningsnivået til kvinnens hovedforsørger under oppveksten og kvinnes egen utdanning virker slik at lang utdanning henger sammen med forholdsvis høy alder ved første fødsel og lavt samlet barnetall. Forfatterne sier selv at for å avgjøre om virkningen av hovedforsørgerens utdanning på deres døtres barnetall bare går gjennom virkningen på døtrenes utdanning, eller om den har en mer selvstendig virkning utover dette, kreves mer kompliserte metoder enn det anvendes i denne publikasjon. I et slikt tilfelle tror jeg de fleste lesere ville vært godt fornøyd med ett sett av tabeller med utdanningsvarighet, og da fortrinnsvis kvinnes egen utdanning, siden den gir størst effekt. Så kunne man tilføyd et avsnitt om at lengden på hovedforsørgerens utdanning hadde samme effekt, og eventuelt henvist til tabeller over dette i den forutgående tabellpublikasjon (NOS B 197).

Forsåvidt er det vel ikke uventet at lang utdanning og høy fruktbarhet er negativt korrelert. Mer interessant er det at denne tendens synes å holde seg, eller til og med forsterkes til tross for at stadig fler kvinner tar lengre utdanning.

Mer forbausende er det

at FU stort sett ikke viser noen klar sammenheng mellom utdanningsvarighet og fremkalt abort. Den allmenne oppfatning av den tidligere abortlov har vært at det var lettere for ressurssterke kvinner å få utført abort. Denne oppfatning synes også forfatterne å ha idet de kommenterer at kvinner over 40 år (i 1977) har en noe høyere abortandel blant dem med høy enn blant dem med lav utdanning. Blant de yngre finner vi ikke denne tendensen, det er snarere omvendt, hvilket kan tyde på at liberaliseringen av abortloven har virket sosialt utjevne. Imidlertid avviker disse resultatene fra tidligere undersøkelser, og forfatterne er klare over at datagrunnlaget i FU er tynt på dette punkt, de regner med at det oppgitte antall fremkalte aborter ligger ca. 1/3 under det forventede.

Forfatterne legger flere steder vekt på at bruk av fremkalt abort og prevensjonsmetoder har lite til felles. Dette kommer selvsagt an på hvordan prevensjon defineres, hvilket ikke er eksplisitt formulert såvidt jeg kan se. Gjentatte fremkalte aborter forekommer sjelden, og prevensjonsbruken hos kvinner som har hatt abort er stort sett god. På den annen side kommer det frem at fremkalt abort etter hvert er det vanligste utfall når helt unge kvinner blir gravide. Det må da være vanskelig å utelukke at abort fungerer som prevensjonsmiddel i denne aldersgruppe.

Forfatterne har i kapitlet om prevensjon gjort et godt arbeid ved å redegjøre klart for hvilke grupper av kvinner som det er interessant å måle prevensjonsbruken hos. Det mest slående i kapitlet er den høye andelen (34%) som bruker spiral i Norge. Uten å ta noe fast standpunkt mener forfatterne at en årsak til dette kan være at det i Norge er

større skepsis mot piller og medisiner enn i andre land.

I forhold til andre I-land har vi et relativt lavt p-pille bruk. Totalt sett er kondom og p-pille omtrent like vanlig. Interessant er det også at bruken av kondom er økende med høyere utdanning. Kan det tenkes at kvinner med høyere utdanning er mer klar over ulempe ved «kvinnemidlene», p-pille og spiral, eller at de har større mulighet til å påvirke sin partner til å ta ansvar for prevensjonen?

Når det gjelder avbrutt samleie, antyder undersøkelsen at dette var den vanligste prevensjonsmetode i Norge helt frem til slutten av 1950-tallet, men også i 1977 brukes denne tradisjonelle metode av ca. 10%. P-pillebruken hadde sin raskeste vekst på 1960-tallet, mens spiralen økte mest i 1970-årene. Det virker som p-pillen har hatt sin blomstringsperiode, mange har brukt den og senere forlatt den, mens de som har begynt å bruke spiral, synes å holde på denne metode. Av de som var i begynnelsen av 20-årene i 1977, var det bare 18% som ikke brukte prevensjon, et tall forfatterne knapt regner med vil synke ytterligere.

Det siste kapitlet adskiller seg fra de øvrige idet man her forsøker å analysere holdninger og preferanser. Selv om både spørsmål og svar kan være vanskelige å tolke, forsvarer denne delen absolutt sin plass i undersøkelsen og fremstilling. Ved ytterligere oppfølging vil man etter hvert få muligheter til å studere eventuelle holdningsendringer over tid.

Det er verdt å legge merke til at svært få av de intervjuede kvinnene mente at ett barn eller ingen barn i det hele tatt var det ideelle, mens 2-3 barns familien synes å være overensstemmende med temmelig generelle normer. Når det gjelder grunner til

ikke å få fler barn, tolker forfatterne materialet dit at psykiske utfordringer og problemer ofte betyr mer enn direkte økonomiske belastninger. Men det er likeledes klart at svar som «Barn gjør det vanskeligere for en kvinne å være yrkesaktiv» og «Det er dyrt med barn etter hvert som de vokser til» kan være to sider av samme sak, men at det første svar er mer akseptabelt enn det andre. Forfatterne er imidlertid oppmerksomme på «skjær i sjøen» når det gjelder holdningsspørsmål og trekker ikke bastante konklusjoner.

Alt i alt er det et meget verdifullt tilskudd til vår kunnskap om fruktbarheten i etterkrigstiden vi får i SØS 49. Her har det selvfølgelig bare vært mulig å trekke frem enkelte elementer av de mange opplysninger boka gir. Det er et solid og grundig arbeid, men av og til kan kanskje detaljrikdommen gå på bekostning av de store linjer. Forfatterne har vært forsiktige med å lansere årsaksforklaringer. Dette er de ikke alene om, endringer i fruktbarhet er det vanligvis ikke enkle forklaringer på. Det hadde likevel vært en fordel om forfatterne hadde vært noe mer dristige på dette punkt, da ville det kanskje bli lettere å knytte utviklingen i fruktbarhet etter krigen sammen med fruktbarhetstallet som skjedde i løpet av de første tiår av dette hundreår. I et historisk perspektiv er det imidlertid klart at den reduksjon i fruktbarhet som har funnet sted i løpet av de siste 10-15 år, er beskjedne i forhold til nedgangen vi hadde for 50-60 år siden.

Summa summarum er SØS 49 en fyldig og veldokumentert fremstilling av fruktbarhetsutviklingen i etterkrigstid og samtid, og det skal bli interessant å følge med i det videre arbeid som forfatterne annonserer i boka. *Eli Fure*

Sosiologer om arbeidsmarkedet

Ståle Seierstad: Hvordan fagbevegelsen formet arbeidslivet. Perspektiver på den historiske utviklinga av arbeidslivet i Norge. Pax Forlag, Oslo 1982.

Tom Colbjørnsen: Sysselsettingsproblemer – påtvunget eller selvsagt? Universitetsforlaget. Bergen 1982.

Arbidsmarkedet og arbeidsproblemer tiltrekker seg adskillig oppmerksomhet for tiden. Sosialøkonomer er stadig opptatt av om vårt system for lønnsfastsettelse er det som er best forenlig med en rasjonell makroøkonomisk politikk. Forøvrig har debatten om Phillipskurven avfødt en lang litteratur om arbeidsmarkedenes funksjonsmåte. Videre er interessen for ulikevektsmodeller, søketektori, human capital-angrepsmåten og mange andre teoretiske fremstøt stadig levende.

Men økonomene er ikke alene om interessen for arbeidsmarkedsproblemer. Mennesket i arbeid og mennesket på arbeidsplassen er klassiske problemstillinger både i sosiologi og i sosialpsykologi. Grenselinjene mellom sosialøkonomenes og sosiologenes interesser blir stadig mer utvisket. Derfor kan det være interessant fra tid til annen å se på nabo-fagfeltet. To små bøker av norske sosiologer gir en god mulighet til å bli orientert om hvilke problemstillinger de nå er opptatt av på den andre siden av gjerdet.

★

Ståle Seierstad, som er lektor i sosiologi ved Nordland distriktshøgskole, sier bl.a. dette om formålet med sin bok:

«Vår tolking av denne historia [om arbeidslivet under kapitalismen] vil være at arbeidsfolk bekjempet de frie arbeidsmarkeder og bruk av arbeidskraft etter kapitalistiske lønnsomhetsprinsipper. De har samtidig kjempet for et bestemt alternativ, et solidarisk arbeidsliv, en «rettfærdsøkonomi» som vi kommer til å kalle det. Rettfærdsøkonomien skulle erstatte den kapitalistiske markedsøkonomien på vesentlige felter for arbeiderne, og skulle bygge på moralske prinsipper om hvordan arbeid og inntekter skulle fordeles. Arbeiderne har fremmet ordninger i arbeidslivet i pakt med dette synet.»

Forfatterens hovedtese er altså at arbeidsgiverne ville ha et arbeidsmarked etter «de frie krefters spill», mens arbeidstakerne ønsket et arbeidsmarked bygd på solidaritet og rettfærd. Utviklingen skulle derfor kunne oppfattes som en kamp mellom disse to aktører, og det er fagbevegelsen som stort sett har gått seirende ut av denne kampen. Dette er en interessant problemstilling, og det foreligger allerede en omfattende litteratur om den. Men det er synd å si at forfatteren hjelper oss noe særlig med å forstå hva som har skjedd. Det skyldes at han gjennomgående er utillatelig upresis med begreper, tidsangivelser og problemstillinger.

Man skulle for eksempel tro at det måtte være en sentral oppgave for forfatteren å klargjøre hvem aktørene er. Gjennomgående tales det om «fagbevegelsen», men snart dreier det seg om Landsorganisasjonen, snart om et av forbundene og snart om arbeider-

ne på den enkelte arbeidsplass. Når disse grupper ikke alltid taler med samme tunge, blir dette forvirrende. Verre blir det med arbeidsgiverne. I hele boka nevnes Norsk Arbeidsgiverforening bare en eneste gang, og da i forbindelse med lønnsstatistikken. En tredje viktig aktør, nemlig «staten» spiller over hodet ingen rolle i fremstillingen.

Dette må jo føre galt av sted. Et eksempel vil vise det. Et av de store tvistespørsmål helt fra fagbevegelsens barndom til i dag har vært «arbeidsgivernes styringsrett». Denne har vært oppe ved alle forhandlinger om revisjon av hovedavtalene, ved tallrike tariffrevisjoner i de siste 70–80 år, ved en rekke lovforberedelser og flere ganger i Arbeidsrettssaker. Dette bryr forfatteren seg lite om. I stedet trekker han fram noen temmelig vilkårlige eksempler, og «viser» at fagbevegelsen har klart å redusere styringsretten. Det er selvfølgelig riktig at styringsretten er blitt sterkt beskåret opp gjennom tidene, men forfatteren vil ikke foreta en nitid analyse av denne utviklingen. Dermed mister han også viktige aktører i prosessen, for eksempel de politikere utenfor fagbevegelsen som kjempet for et sterkere arbeiderværn.

Forfatteren har også alvorlige problemer med hva «de frie markedskrefter» er. Ofte får han det til at arbeidsgiverne, som hylder disse markedskrefter, egentlig ikke ville ha noen avtaler, og ikke ville gi arbeidstakerne noe sysselsettingsvern. Det har nok vært enkelte arbeidsgivere som har stått for et slikt syn, på samme måte som «fagopposisjonen» i 1920-årene ikke ville føle seg bundet

av tariffavtaler. Men hele Norsk Arbeidsgiverforenings historie er jo – på samme måte som Landsorganisasjonens – en historie om opprettelse og etterlevelse av avtaler. I utviklingen av disse avtaler, som har bygd på prinsippet om å gi og ta, finner man en betydelig del av historien om begrensningene i arbeidsgivernes styringsrett.

Et annet emne gjelder overgangen fra prestasjonslønn til fastlønn i etterkrigstiden. Dette skjedde særlig i jernindustrien og de to parter der – Jern og Metall og Verkstedsforeningen – sto sentralt i dette arbeidet. Når denne utviklingen kunne gjennomføres i så god forståelse mellom de to parter som tilfellet var, skyldes det bl.a. at spørsmålet ble knyttet sammen med bevisste forsøk på å bedre produktiviteten i industrien. Ikke minst var Jern og Metall sterkt engasjert her. Men dette nevner ikke forfatteren med et ord. Vi får ikke høre en stavelse om samarbeidet mellom partene, bare at det hele var et press fra fagbevegelsen mot uønskede avlønnsformer.

Noe mer opplysende er forfatteren når han drøfter solidaritetsbegrepet. Han viser der – særlig implisitt – at solidariteten først og fremst er en gruppesolidaritet, ikke en almen arbeidssolidaritet. Når en fagforening kjemper hardt for å begrense inntaket av lærlinger, er det til beste for de som allerede er i faget, men det skjer til fordel for de ungdommer som gjerne vil inn. Når arbeidstakerne i innskrenkingstider går inn for kortere arbeidstid for alle, er dette solidaritet på den enkelte arbeidsplass. Men det er ikke solidaritet overfor

arbeidsløse. Under krisen i mellomkrigstiden gikk man flere steder i fagbevegelsen inn for at gifte kvinner skulle forlate sine jobber for at arbeidsløse menn skulle få arbeid. Forfatteren finner at dette var en klar diskriminering, altså et brudd på solidariteten.

De siste års debatt mellom Lo-forbund – høyt-lønns- og lavtlønnsforbund, glidnings- og fastlønnsforbund – tas ikke opp av forfatteren, merkelig nok. Han er heller ikke opptatt av spenningen mellom de privat ansatte og de offentlig ansatte. Endelig savner man en analyse av et viktig problem som LO står overfor; skal LO være en organisasjon for sine medlemmer først og fremst, eller skal organisasjonen være talerør for alle arbeidstakere i landet? I etterkrigstiden har man sett en rekke interessante eksempler på denne problemstilling: Skulle LO forsøke å skaffe sine medlemmer noen «eksklusive rettigheter», f.eks. ved tariffestet pensjon (FTP) og sykelønnsordning, ved forsikringsytelser som sluttvederlag og kollektiv hjemforsikring, eller skulle organisasjonen heve standarden for alle arbeidstakere for eksempel gjennom en ny arbeidsmiljølov? Som eksemplene viser har dette vært sentrale og vanskelige spørsmål for LO, både fordi organisasjonen har vært så dominerende i arbeidslivet, men også fordi strukturendringene i samfunnet har gått organisasjonen imot. Veksten i funksjonærtallet er et tankekors for LO.

Selv om Seierstad kan meget om norsk arbeidsliv og derfor har meget stoff å øse av, kan man ikke komme til et annet resultat enn at boka er utilfredsstillende. Han viser ikke tilstrekkelig vilje til seriøs analyse.

★

Tom Colbjørnsen er universitetslektor ved Sosiologisk institutt, Universitetet i Bergen, og har vært aktiv i den tverrfaglige Gruppen for arbeidsmarkedsforskning ved UiB. I forordet skriver han:

«Hensikten med denne boken er å presentere et sett av teoretiske modeller som kan forklare hvorfor noen grupper har en særlig løs og usikker tilknytning til arbeidsmarkedet. Boken kan også leses som en introduksjon til nyere arbeidsmarkeds litteratur om fordeling av sysselsettingsproblemer. Det blir lagt særlig vekt på å belyse arbeidsmarkedets segmentering, dvs. oppdelingen av arbeidsmarkedet i mer eller mindre atskilte «teiger». Drøftingen er flerfaglig – det trekkes veksler på så vel nyklassisk økonomisk teori, som institusjonell økonomi og økonomisk sosiologi. Diskusjonen munner ut i en analyse av enkelte politiske dilemmaer og konflikter som oppstår i situasjoner med knapphet på jobber.»

I likhet med Seierstad er Colbjørnsen altså opptatt av gruppedannelser på arbeidsplassen og i arbeidsmarkedet. Dette er et naturlig arbeidsområde for sosiologer, og det er med adskillig forventning man tar fatt på disse deler av analysen. Colbjørnsen har et åpnere forhold til disse problemene enn Seierstad. Således hevder han at det ikke er tilstrekkelig å betrakte konflikten mellom arbeidsgivere og arbeidstakere. Også mellom arbeidstakerne oppstår det konflikter, og en gruppes organisasjon kan brukes som middel til å skaffe gruppen særfordeler på bekostning av andre arbeidstakere.

Dette er en interessant problemstilling, som nok kunne være verd større plass og mer inngående

analyse enn den Colbjørnsen gir. Han er for eksempel bare så vidt inne på organisasjonsmønsteret i norsk fagbevegelse, der industriforbundslinjen har vært den offisielle politikk, selv om den aldri er blitt fulgt konsekvent i praksis. Konflikten mellom arbeidere og funksjonærer trekker han heller ikke inn.

Colbjørnsens hovedpoeng er at oppdelingen av arbeidsmarkedet er et resultat av preferanser både på etterspørselssiden og på tilbudssiden. Produksjonsteknikk, bedriftenes organisasjon og mønsteret for tidsvariasjoner i bedriftenes virksomhet legger grunnen for bedriftenes etterspørsel etter forskjellige typer av arbeidskraft. Utdannelse, stabilitet og fleksibilitet er kvalifikasjoner som etterspørerne verdsetter på forskjellig måte. På tilsvarende måte er arbeidstakernes tilbud differensiert etter deres preferanser. Resultatet er et sett av delmarkeder med forskjellig avlønning og ulike arbeidsvilkår for øvrig. Man kan fra dette alltid konstatere at en gruppe arbeidstakere er bedre eller dårligere stilt enn en annen. Det spørsmålet Colbjørnsen er opptatt av, er i hvilken utstrekning denne forskjellsbehandling er påvunget arbeidstakerne eller valgt av dem.

I forbindelse med denne drøftelsen behandler forfatteren også teorien om det todelte arbeidsmarked. I et tidligere bidrag har Colbjørnsen kommet til at denne teorien har lite for seg for å forklare det norske arbeidsmarked. Heller ikke nå er forfatteren noen sterk tilhenger av teorien, men han mener at den har kastet adskillig lys over hvordan barrierer i arbeidsmarkedet oppstår og vedlikeholdes.

Gjennom sin bok viser Colbjørnsen at han følger godt med i det som skrives

om arbeidsmarked. Hans litteraturhenvisninger er både opp-til-dato og omfattende. Han viser også at han er kjent med deler av den sosialøkonomiske litteratur. I motsetning til Seierstad viser han ingen særlig fortrolighet med norsk arbeidsliv. Det finnes nesten ingen henvisninger til praksis, organisasjoner og politikk i vårt land. Hans bok dekker et temmelig stort felt på vel 100 små sider. Analysen blir derfor aldri særlig dyptgående. Når han dessuten skriver temmelig tungt og tidvis ganske upresist, kan det ikke nektes at man har sine tunge stunder under lesningen. Men problemstillingene er interessante.

Preben Munthe

Veiledning for bidragsyttere

Sosialøkonomen er et frittstående fagtidsskrift som tar sikte på å bringe stoff om aktuelle næringsøkonomiske spørsmål og økonomisk politisk debatt såvel som teoretiske og prinsipielle samfunnsøkonomiske spørsmål. De vitenskapelige bidrag bør gjøres tilgjengelige også for ikke-spesialister. Spesielt bør bruk av matematikk gjøres slik at leseren kan følge hovedtrekkene i resonnmener og konklusjoner uten å sette seg inn i matematikken. Eventuelt kan tekniske appendikser overveies. Manuskripter må tilfredsstillende følgende krav:

1. Innlevering

Alle manuskripter må innleveres i 2 eksemplarer. Debattinnlegg og kommentarer må være ferdigbehandlet av redaksjonen senest den 15. i måneden før utgivelsesmåneden. Andre typer innlegg (artikler, bokanmeldelser m.m.) vil normalt ha lengre trykkningsstid. Alle innlegg sendes til Norske Sosialøkonomers Forening, Storgt. 26 IV, Oslo 1.

2. Form på manuskript

Manuskriptet skal være maskinskrevet med dobbel linjeavstand. For aktuelle kommentarer og artikler skal det vedlegges et fotografi av forfatteren (passfoto). For artikler skal det dessuten følge et resymé på ca. 100–300 ord og biografiske opplysninger. Resyméet skal være poengrettet og i en direkte form, og artikkelens problemstilling og hovedkonklusjoner skal fremgå av resyméet. De biografiske opplysninger som ønskes er utdanning, eksamensår, viktigste arbeider/arbeidsfelter, nåværende stilling og arbeidssted.

3. Fotnoter

Bruken av fotnoter bør begrenses så mye som mulig. Fotnotene nummereres fortløpende. Fotnoter legges ved fortløpende på eget ark.

4. Figurer og tabeller

Figurer og tabeller settes på egne ark og nummereres hver for seg fortløpende. De skal ha korte, beskrivende titler. Figurer må lages i en slik standard at de egner seg for fotografisk reproduksjon. I teksten henvises det til figur/tabell nr. og tittel, ikke som «figuren nedenfor viser».

5. Referanser

Som referansestil brukes forfatternavn og årstall i teksten: Frisch (1962). På eget ark ordnes referansene alfabetisk. Det oppgis full tittel og tidsskrift volum/nr. eller forlag/utgiversted; Frisch, R. (1962): *Innledning til produksjonsteorien*, 9. utgave, Universitetsforlaget, Oslo – Bergen – Tromsø.

6. Bruk av matematikk

For å lette settingen, skrives formler mest mulig på samme linje:

$$a/b, \text{ ikke } \frac{a}{b} \sum_{i=1}^n, \text{ ikke } \sum_{i=1}^n$$

Fot- og toppskrifter kan brukes, men det bør også vurderes om ikke formen $a(t)$ er like god som a_t .

Formler og symboler som brukes, legges ved på eget ark.

NSF

1968

Redaksjon:

Tore Jørgen Hanisch
Steinar Juel
Morten Reymert
Asbjørn Rødseth

Redaksjonsutvalg:

Tormod Andreassen
Jarle Bergo
Helge Brunborg
Tore Holm
Jøm Rattsø
Knut Regbo
Alice Rostoft
Aimée Staude
Steinar Strøm
Arild Sæther
Sigurd Tveitereid
Stein Østre

Produksjonssekretær:

Turid Holt-Jacobsen

Utgitt av

Norske Sosialøkonomers
Forening
Formann: Ingvar Strøm

Bladets adresse:

Storgt. 26 IV
OSLO 1
Telefon (02) 41 81 01
Postgiro: 5 16 35 48
Bankgiro: 6001.05.13084

Medlem av Den Norske
Fagpresses Forening

Utkommer med 11 nummer
pr. år, den 15. hver måned
unntatt juli.

Abonnement kr. 150,-
Enkeltnr. kr. 20,-

ANNONSEPRISER (ekskl. m.v.a.)

1/1 side	kr. 1 800,-
3/4 side	kr. 1 400,-
1/2 side	kr. 1 000,-
1/3 side	kr. 800,-
1/4 side	kr. 600,-

Trykt i offsett.
Reklametrykk A.s, Bergen

Bedriftsøkonomisk Institutt, som er en selveiende stiftelse, ble opprettet i 1943. BI har et bredt studietilbud - fra det faglige omfattende 4-årige Diplomøkonomstudiet til det praktisk orienterte 2-årige deltidsstudium mot tittelen Bedriftsøkonom. I tillegg til undervisning driver BI også forskning innen de økonomiske og administrative fag.

BI er delt i tre enheter.

HØGSKOLEN (BI-H) utdanner ledere og fagspesialister for forvaltning og næringsliv.

KURSVIRKSOMHETEN (BI-K) arrangerer videreutdanningskurs i økonomiske og administrative fag.

UTREDNINGSSENTERET (BI-U) utfører forskning og utredning for eksterne oppdragsgivere.

BI har 120 faste medarbeidere, halvparten er i faglige stillinger. I 1982 hadde Høgskolen over 2.600 studenter. Kursvirksomheten hadde over 1.600 deltakere. En tredjedel av BI's drift finansieres over statsbudsjettet.

PROFESSOR/DOSENT BEDRIFTSØKONOMISK STYRING

Ved Bedriftsøkonomisk Institutt er det opprettet et professorat/dosentur i bedriftsøkonomisk styring med vekt på anvendt bruk av modeller for planlegging og budsjettering. Fagområdet omfatter:

- Modellbygging for planlegging og budsjettering.
- Anvendelse av økonomiske metoder.
- Arbeid med databaserte beregningsrutiner.

Den som tilsettes skal delta aktivt i og lede an i det videre arbeid med bedriftsøkonomisk

styring ved BI. Det kreves solid bakgrunn i anvendelse av økonomisk teori med modellbygging for belysning av beslutningsalternativer. Det må kunne dokumenteres nødvendig innsikt i bruk av økonomiske metoder og EDB.

En betenkning for stillingen fås ved henvendelse til rektors kontor, tlf. (02) 12 30 50. Krav til kvalifikasjoner, arbeidsbetingelser og tilsettingsprosedyre tilsvarer praksis ved universitetene og

de vitenskapelige høyskoler.

Dersom ingen av søkerne skulle bli kjent professorkompetent, vil stillingen bli omgjort til et dosentur.

Stillingen er plassert i lønstrinn 31/29 og er innlemmet i Statens Pensjonskasse.

Søknad stiles til rektor og sendes innen 27. april 1983 til Bedriftsøkonomisk Institutt, Postboks 69 1341 Bekkestua.

Stiftelsen
**Bedriftsøkonomisk
Institutt**